

KPN PENSIOENFONDS

Jaarverslag

2023

In dit jaarverslag

Onze missie, visie en doelstellingen	3
BESTUURSVERSLAG	
Meerjarenoverzicht van kerncijfers en kengetallen	5
Voorwoord	7
Verslag van het bestuur	9
1 Je pensioenfonds financieel	10
2 Beleggen voor een goed pensioen	15
3 Transparant over kosten	27
4 Onze organisatie: zo zorgen we voor je pensioen	36
5 Risico's beheersen	44
6 Over je pensioen	52
7 Actuariële analyse	58
8 Verwachte gang van zaken	62
9 Verslag Intern Toezicht	65
10 Verslag Verantwoordingsorgaan	69
JAARREKENING	
11 Jaarrekening	74
OVERIGE GEGEVENS	
12 Overige gegevens	119
BIJLAGEN	
13 Bijlagen	132
Bijlage Personalia	133
Bijlage Code Pensioenfondsen	137
Bijlage Begrippenlijst	142
Bijlage SFDR-rapportage 2023	154

Onze missie, visie en doelstellingen

Onze missie

Het pensioenfonds wil een betrouwbare, adequate en transparante invulling geven aan de pensioenovereenkomst. Het streven is om het pensioenresultaat in euro's over een voortschrijdende periode van vijftien jaar te maximaliseren. In de communicatie naar de (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden en de werkgever, zal het pensioenfonds nadrukkelijk de mogelijkheden binnen de pensioenregeling naar voren brengen.

Onze visie

Het pensioenfonds bevordert de actieve betrokkenheid van alle belanghebbenden, waarbij het streven is dat zij een realistische verwachting krijgen van het pensioenresultaat. Het pensioenfonds monitort en vervult een actieve rol ten aanzien van de ontwikkelingen in de pensioensector, is daar onderdeel van en zorgt voor tijdige implementatie van gewijzigde maatschappelijke inzichten en wet- en regelgeving. Het pensioenfonds beoordeelt periodiek zijn bestaansrecht. Het pensioenfonds heeft op basis van de huidige omvang, professionele governance en de huidige efficiënte bedrijfsvoering bestaansrecht voor de uitvoering van de collectieve pensioenregeling.

Onze doelstellingen

→ 1

Het pensioenfonds heeft een langetermijndoelstelling (15 jaar), waarbij het streeft naar een maximalisatie van het pensioenresultaat (prijsinflatie), rekening houdend met in het verleden gemiste toeslagen. Evenwichtige belangenafweging is een integraal onderdeel van de totstandkoming van het beleid.

→ 2

De beheersing van continuïteit is gewaarborgd en de uitvoering van pensioenregelingen vindt nu en in de toekomst juist, tijdig, beheerst en volledig plaats.

→ 3

Integere bedrijfsvoering is onderdeel van de cultuur en stemt overeen met de geldende maatschappelijke normen.

→ 4

De communicatie richting deelnemers (betreft zowel actieve deelnemers, gewezen deelnemers als pensioengerechtigden) is gericht op:

1. het bieden van handelingsperspectief voor de deelnemer;
2. het bouwen van en werken aan de relatie tussen de deelnemer en het pensioenfonds;
3. bewustwording van belang en noodzaak van beleggen en het positieve effect van maatschappelijk verantwoord beleggen daarbij.

→ 5

Het pensioenfonds is maatschappelijk betrokken, door op actieve wijze, een bijdrage te leveren aan een leefbare wereld en is daarmee zichtbaar in de buitenwereld. De maatschappelijke betrokkenheid van het pensioenfonds is gericht op samenwerking en het bijdragen aan de ontwikkelingen in de pensioensector.

Meerjarenoverzicht van kerncijfers en kengetallen

Bedragen x € 1,0 miljoen	2023	2022	2021	2020	2019
Aantal verzekerden (per eind van het jaar)					
Deelnemers, actief en voortgezet	11.055	10.656	11.497	12.025	12.366
Gewezen deelnemers (slapers)	36.511	39.003	39.266	39.581	39.708
Pensioengerechtigden	23.926	23.243	22.445	21.611	20.775
Totaal aantal verzekerden	71.492	72.902	73.208	73.217	72.849
Pensioenen					
Kostendekkende premie	122	163	184	169	150
Gedempte kostendekkende premie	126	118	125	98	102
Ontvangen jaarpremie	128	121	128	127 ¹	113
Uitvoeringskosten	10	10	9	10	9
Uitkeringen	312	284	252	242	233
Toeslagverlening²					
Actieve deelnemers	0,00%	10,50%	2,57%	0,11%	0,41%
Gewezen deelnemers en pensioengerechtigden	0,00%	11,82%	2,57%	0,13%	0,48%
Inhaaltoeslag actieve deelnemers ³	0,00%	0,00%	0,83%	0,00%	0,00%
Inhaaltoeslag gewezen deelnemers en pensioengerechtigden ³	0,00%	0,00%	0,83%	0,00%	0,00%
Vermogen en solvabiliteit					
Aanwezig eigen vermogen	2.044	1.842	3.073	1.830	1.756
Minimaal vereist eigen vermogen (Pensioenwet art. 131)	330	313	399	419	385
Vereist eigen vermogen (Pensioenwet art. 132)	1.481	1.447	1.718	1.780	1.684
Technische voorziening risico pensioenfonds	7.791	7.491	9.489	9.980	9.179
Technische voorziening risico deelnemers	1.186	1.068	1.376	1.264	1.192
Actuele dekkingsgraad	122,8%	121,5%	128,3%	116,3%	116,9%
Beleidsdekkingsgraad	123,7%	128,9%	125,3%	110,3%	114,3%
Duration van de voorziening	15,3	15,6	17,8	18,6	18,2
Gemiddelde marktrente	2,4%	2,7%	0,5%	0,1%	0,7%

1. De ontvangen premie in 2020 is inclusief de koopsom voor de affinanciering van het VPL-pensioen, die apart bij de werkgever in rekening is gebracht.

2. De toeslag die per 1 januari van enig jaar wordt toegekend, wordt verwerkt in de balans van 31 december van het jaar ervoor.

3. De inhaaltoeslag van 1 januari 2022 geldt voor actieve en gewezen deelnemers en pensioengerechtigden die deelnamen aan de pensioenregeling per 31 december 2008. De inhaaltoeslag en eventuele nabetaling worden bepaald over het pensioen dat is opgebouwd tot en met 31 december 2008. De inhaaltoeslag was reeds verwerkt in de financiële positie ultimo 2021.

Bedragen x € 1,0 miljoen	2023	2022	2021	2020	2019
Kostenratio's					
Totale kostenratio (in % van het gemiddeld belegd vermogen)	0,72%	0,69%	0,76%	0,72%	0,62%
Pensioenbeheerkosten ⁴ (in euro per deelnemer/pensioengerechtigde)	€ 199	€ 217	€ 194	€ 206	€ 213
Vermogensbeheerkosten ⁵ (in % van het gemiddeld belegd vermogen)	0,64%	0,62%	0,71% ⁶	0,65% ⁷	0,55%
Transactiekosten (in % van het gemiddeld belegd vermogen)	0,13%	0,12%	0,11%	0,12%	0,13%
Beleggingen					
Beleggingen risico pensioenfonds ⁸	9.907	9.420	12.672	11.918	11.053
Beleggingsopbrengsten risico pensioenfonds	681	-3.068	858	970	1.689
Beleggingen risico deelnemer	1.186	1.068	1.367	1.264	1.192
Beleggingsopbrengsten risico deelnemer	137	-283	137	104	184
Samenstelling beleggingsportefeuille					
Aandelen ⁹	25,7%	30,0%	38,4%	36,5%	34,0%
Vastrentende waarden	51,9%	53,5%	50,1%	50,7%	56,3%
Vastgoed	10,1%	12,1%	7,7%	7,0%	8,0%
Derivaten	-12,5%	-15,0%	0,3%	4,3%	2,3%
Liquide middelen ¹⁰	24,8%	19,4%	3,5%	1,5%	-0,6%
Beleggingsrendement (exclusief vermogen in BPR-regeling en premiedepot)					
Jaarrendement portefeuille ¹¹	7,5%	-24,5%	7,4%	9,2%	18,3%
Afgelopen 5 jaar in % ¹²	2,4%	0,6%	7,9%	8,7%	7,5%
Afgelopen 10 jaar in % ¹²	5,3%	4,7%	9,0%	9,3%	9,4%

4. De pensioenuitvoeringskosten worden gerapporteerd in euro's per deelnemer, waarbij het aantal deelnemers de som is van het aantal actieve deelnemers en pensioengerechtigden. In deze kosten zitten geen schattingselementen. De kosten per deelnemer in 2021 zijn gecorrigeerd voor het deel van de WTP-kosten over 2021 die in 2022 betaald zijn.

5. De vermogensbeheerkosten zijn exclusief transactiekosten.

6. De vermogensbeheerkosten van het jaar 2021 zijn in het jaarverslag van 2021 € 19,8 miljoen, (0,16%) te laag gerapporteerd. De gecorrigeerde cijfers zijn in deze tabel verwerkt.

7. De vermogensbeheerkosten van het jaar 2020 zijn in het jaarverslag van 2020 € 1,1 miljoen (0,01%) te hoog gerapporteerd. De gecorrigeerde cijfers zijn in deze tabel verwerkt.

8. De balanswaarde van de beleggingen bestaat uit de beleggingen voor risico pensioenfonds, marktwaarde derivaten, vorderingen inzake beleggingen die zijn gepresenteerd onder de vorderingen op de balans en de schulden inzake beleggingen die zijn gepresenteerd onder de schulden op de balans.

9. Private equity maakt onderdeel uit van de categorie aandelen.

10. In 2019 negatief vanwege een negatieve tegenwaarde van de futures. Beleggingen in money market fondsen maken onderdeel uit van de categorie "Liquide Middelen".

11. Inclusief derivaten en inclusief het rendement op het solvabiliteitsdepot.

12. Het rendement is berekend op basis van de geometrische methode.

Voorwoord

Het is mij een genoegen om het bestuursverslag 2023 van Stichting Pensioenfonds KPN (hierna: het pensioenfonds) aan te bieden. In dit verslag geven we een gedetailleerd overzicht van de financiële positie van ons pensioenfonds en de ontwikkelingen in het verslagjaar.

Als pensioenfonds nemen we de verantwoordelijkheid om het pensioenvermogen van al onze deelnemers te beschermen en te laten groeien, zodat zij nu en in de toekomst kunnen genieten van een goed pensioen.

We hadden daarbij het afgelopen jaar opnieuw te maken met complexe omstandigheden in de wereld. Denk aan de aanhoudende oorlog in Oekraïne, het hevig oploeiende conflict in het Midden Oosten en verder oplopende geopolitieke spanningen met veel menselijk leed als gevolg. In economisch opzicht kregen we in 2022 en aanvankelijk ook in 2023 te maken met een ongekend hoge inflatie en renteverhogingen door centrale banken om de inflatie te beteugelen. Als gevolg daarvan daalden wereldwijd de beurskoersen en daarmee ook de waarde van onze beleggingen. In de laatste maanden van 2023 hebben de effectenbeurzen een snel herstel getoond, waardoor we het jaar met een positief beleggingsrendement afsloten.

Daar staat tegenover dat de gemiddelde rente waarmee we onze verplichtingen moeten berekenen in 2023 lager was dan in 2022. Dat leidde tot hogere financiële verplichtingen, omdat er meer geld gereserveerd moet worden voor de toekomstige pensioenuitkeringen.

De actuele dekkingsgraad steeg in 2023 van 121,5% naar 122,8%. Onze inspanningen blijven voortdurend gericht op het stabiliseren van de resultaten van het pensioenfonds en het waar mogelijk verbeteren van onze financiële positie.

Eind 2022 waren we in staat om een toeslag van 11,82% te verlenen aan onze pensioengerechtigden en gewezen deelnemers. Voor deelnemers die op dat moment nog pensioen opbouwden kwam de verhoging uit op 10,50%. Over de periode naar eind 2023 daalde de CBS afgeleide prijsindex en was er uiteindelijk sprake van deflatie (prijsdalingen). Dat betekende dat we op basis van ons beleid helaas geen toeslag konden toekennen. Voor ons was dit gevoelsmatig een moeilijk besluit. We begrijpen heel goed dat veel van onze deelnemers, ondanks de dalende CBS index, wel degelijk de ervaring hadden dat het leven ook in 2023 nog steeds duurder werd. We hebben ons best gedaan om alle vragen daarover zorgvuldig te beantwoorden.

In 2023 werd de nieuwe pensioenwet na 15 jaar discussie aangenomen door het parlement. Het pensioen wordt in het nieuwe stelsel individueler en zal meer gaan meebewegen met de economie. In 2022 zijn we samen met de sociale partners (werkgever en vakbonden) een gezamenlijk project gestart voor een zorgvuldige transitie naar het nieuwe stelsel. Uiteraard zijn ook onze uitvoeringsorganisaties intensief betrokken bij dit zeer complexe proces. De pensioengerechtigden hebben een wettelijk hoorrecht om een oordeel te geven over het voorstel hoe de huidige pensioenen worden omgezet naar het nieuwe stelsel. De sociale partners en de Gepensioneerden Vereniging KPN overleggen daarom regelmatig.

Na de verkiezingen voor de Tweede Kamer is er een nieuwe politieke realiteit. Er is onduidelijkheid omdat een aanzienlijk deel van de nieuw gekozen Tweede Kamer niet onvoorwaardelijk achter de nieuwe pensioenwet lijkt te staan. We zullen in de komende periode moeten bezien of dat gaat leiden tot andere keuzes, uitstel of een andere invulling van onderdelen van de wet. Pensioen was van oudsher een onderwerp dat weinig of geen aandacht van de media kreeg. Nu staat pensioen meer dan ooit in de schijnwerpers en verschijnen er met regelmaat van de klok stellige publicaties met uiteenlopende meningen van al dan niet deskundigen over de uitkomsten van de beoogde nieuwe regelingen. Deze situatie doet uiteindelijk niemand goed en leidt tot veel onzekerheid bij alle betrokkenen. De politiek is aan zet en hopelijk komt er snel duidelijkheid voor iedereen.

Maar de wet is nu van kracht, en dus moeten we ondanks de genoemde onzekerheden doorgaan met de voorbereidingen voor het implementeren van het nieuwe stelsel. Samen met onze uitvoeringpartners TKP en AAM wordt daaraan hard gewerkt. Het is een zeer complex project dat optimale en open professionele samenwerking vereist. De sociale partners staan voor complexe keuzes over de inhoud van de regeling. De invoering van de nieuwe wet en de gemaakte keuzes door de sociale partners raken ook nadrukkelijk de processen en IT-systemen waarmee de regeling wordt uitgevoerd en ook het beleggingsbeleid. Op al deze gebieden moeten veel, soms ingrijpende, veranderingen worden gerealiseerd door een relatief kleine groep

mensen. In deze operatie is zorgvuldigheid de leidraad voor alle betrokkenen. Wij verwachten dat er ondanks alle complexiteit in 2024 besluiten genomen kunnen worden, waarbij voor ons als bestuur de evenwichtigheid van die besluiten voor alle deelnemers leidend zal zijn. Ondertussen moet ook de huidige pensioenregeling uitgevoerd worden zonder in te leveren op kwaliteit. Daarbij kijken we ook zorgvuldig naar de juistheid van de huidige pensioenen en de kwaliteit van de onderliggende data. Dat garandeert voor alle betrokken een druk en uitdagend jaar.

In 2023 waren geen herbenoemingen van bestuursleden aan de orde.

Graag wil ik iedereen bedanken die heeft meegewerkt aan dit jaarverslag of zich op welke andere wijze dan ook in 2023 heeft ingezet voor ons pensioenfonds.

We hebben ons best gedaan met dit jaarverslag een duidelijk en toegankelijk overzicht over 2023 te geven. Ik nodig je van harte uit om verder te lezen. Je feedback op ons jaarverslag is uiteraard welkom!

Amersfoort, 18 april 2024

Peter van Gameren
Voorzitter Pensioenfonds KPN

Verslag van het bestuur

Je pensioenfonds financieel

Rendement, dekkingsgraad,
toeslagverlening & premie

Hoe staat je pensioenfonds ervoor? Hoe beter we er voor staan, des te zekerder je pensioen is. En alleen als we er financieel goed genoeg voorstaan, mogen we je pensioen laten meegroeien met de inflatie.

Dekkingsgraad – wat is het?

Hoe je pensioenfonds ervoor staat, kun je zien aan de dekkingsgraad. De dekkingsgraad geeft aan in hoeverre de pensioenen gedekt zijn door voldoende vermogen. Hoe hoger die is, des te beter we ervoor staan.

Twee verschillende dekkingsgraden zijn van belang:

- De **actuele dekkingsgraad**: dat is de financiële positie op één bepaald moment; simpel gezegd: het vermogen gedeeld door de pensioenverplichtingen. We stellen de actuele dekkingsgraad aan het eind van iedere maand vast.
- De **beleidsdekkingsgraad**: dat is de gemiddelde stand van de actuele dekkingsgraad over de laatste 12 maanden. Omdat het een gemiddelde stand is, varieert de beleidsdekkingsgraad minder snel dan de actuele dekkingsgraad. Belangrijke beslissingen, zoals bijvoorbeeld het jaarlijkse besluit of we je pensioen kunnen verhogen met een toeslag of niet, baseren we op de beleidsdekkingsgraad.

Wat heeft 2023 ons als pensioenfonds financieel gebracht?

Het jaar 2023 stond vooral in het teken van de inflatie en de reactie hierop van centrale banken. Mede door de oorlog in Oekraïne bereikte de inflatie wereldwijd niveaus die al heel lang niet gezien zijn en centrale bankiers angst aanjagen. Centrale banken hebben in 2023 de rente dan ook aanzienlijk verhoogd. Richting het einde van het jaar werd echter duidelijk dat de inflatie afnam en dat de centrale banken naar verwachting de rente gaan verlagen in 2024. Dit werkte gunstig uit voor aandelen en vastrentende beleggingen. Wij behaalden een rendement, op onze beleggingen voor risico van het pensioenfonds, van 7,5% (inclusief renteaafdekking, meer details over het resultaat lees je in de volgende paragraaf). Door de positieve rendementen steeg het totale vermogen met € 838 miljoen. Omdat wij jaarlijks meer aan pensioen uitkeren dan dat we aan premie binnenkrijgen, moesten we voor de uitbetaling van de pensioenen € 233 miljoen onttrekken aan de beleggingen. Per saldo was de waarde van de beleggingen eind 2023 € 605 miljoen hoger dan eind 2022. Per eind 2023 was de waarde van de beleggingen € 11,1 miljard.

Het beleggingsrendement droeg positief bij aan onze financiële positie. Daar stond tegenover dat de gedaalde rente zorgde voor een hogere waardering van de verplichtingen. Dit is niet gunstig voor onze financiële positie. De gemiddelde rente waarmee we onze pensioenverplichtingen moeten berekenen daalde van 2,66% (2022) naar 2,36% (2023). In totaal stegen onze pensioenverplichtingen van € 8,6 miljard (2022) naar € 9,0 miljard (2023).

Per saldo zorgden bovenstaande ontwikkelingen ervoor dat de actuele dekkingsgraad het jaar op een hogere stand afsloot. Maar onze beleidsdekkingsgraad daalde. De actuele dekkingsgraad steeg van 121,5% (eind 2022) naar 122,8% (eind 2023). De beleidsdekkingsgraad daalde van 128,9% (eind 2022) naar 123,7% (eind 2023).

Onze financiële buffers per eind 2023 voldoen net als in 2022 aan de wettelijke eisen.

Ontwikkeling actuele dekkingsgraad 2023

Dekkingsgraad primo	121,5%
Effect toeslag	0,0%
Effect premie	0,0%
Effect uitkeringen plus kosten	0,8%
Effect beleggingsresultaat incl. renteaafdekking	4,1%
Effect a.g.v. van wijziging rentetermijnstructuur	-3,8%
Effect a.g.v. wijziging actuariële grondslagen	0,0%
Effect overige oorzaken	0,2%
Dekkingsgraad ultimo	122,8%

De plussen en minnen van 2023

In 2023 hadden de positieve beleggingsopbrengsten en de stijging van de verplichtingen door de gedaalde rente de meeste impact op onze financiële positie. Maar er was meer dat onze financiële positie beïnvloedde. In de tabel hieronder is een overzicht opgenomen:

Ontwikkeling pensioenvermogen en verplichtingen 2012-2023

Ontwikkeling vermogen en pensioenverplichtingen

Hierboven zie je hoe het vermogen sinds 2012 is aangegroeid – dat komt vooral door de waardeinstijgingen van de beleggingen, maar ook door premiebetaling voor nieuwe pensioenopbouw. Je ziet ook dat tegelijkertijd de pensioenverplichtingen per saldo zijn gestegen – dat komt met name door de gedaalde rente tot 2023. Zoals je ziet ligt de lijn van de beleggingen (het vermogen) de laatste jaren wel boven die van de pensioenverplichtingen – de dekkingsgraad is dan hoger dan 100%.

Toeslagverlening: je pensioen is op 1 januari 2024 gelijk gebleven

Wij kijken voor de toeslagverlening naar de prijsstijgingen (inflatie) over de periode september tot en met september zoals die door het Centraal Bureau voor de Statistiek worden gepubliceerd. De prijzen in Nederland¹³ daalden in de meetperiode september 2022 – september 2023 met 1,39%. Dat houdt in dat er na een periode van forse prijsstijgingen nu sprake is van deflatie. Wij hebben conform het beleid van het pensioenfonds besloten de pensioenen per 1 januari 2024 niet te verhogen. De deflatie is verwerkt in de toeslagachterstand.

¹³. Jaarlijks bepalen we de prijsstijging met het CBS consumentenprijsindexcijfer voor alle bestedingen (afgeleid) over de periode september-september.

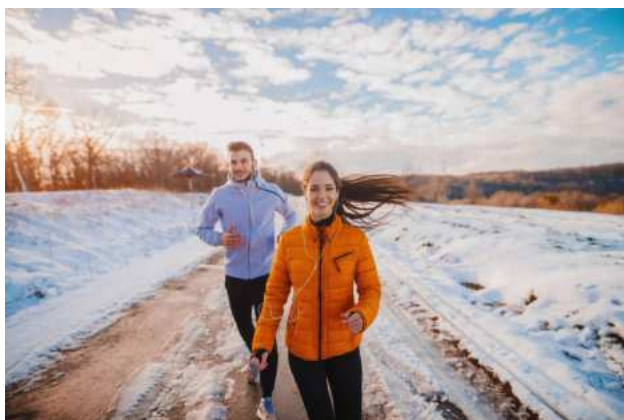
Gemiste toeslagen

In het verleden hebben wij de pensioenen niet altijd volledig kunnen laten meegroeien met de inflatie. Gemiste toeslagen kunnen we volgens ons pensioenreglement in de toekomst goedmaken als onze beleidsdekkingsgraad daarvoor hoog genoeg is. Dat noemen wij een inhaaltoeslag.

Onze beleidsdekkingsgraad zou volgens de richtlijnen van het huidige pensioenstelsel per eind 2023 ten minste 128,6% moeten bedragen om een inhaaltoeslag te verlenen. Daar bleven we echter onder en dus konden wij per eind 2023 geen inhaaltoeslag verlenen.

De achterstand in de toeslagen per 1 januari 2024 is voor de deelnemers die nog pensioen opbouwen maximaal 19,09% en voor de pensioengerechtigden en gewezen deelnemers maximaal 18,53%. Jouw achterstand in toeslagen hangt af van hoe lang je al deelnemer bent bij het pensioenfonds.

Een volledig overzicht van ons toeslagenbeleid vind je op onze website

Herstelplan

Volgens de Pensioenwet moeten pensioenfondsen een herstelplan indienen bij de Nederlandse Bank als de beleidsdekkingsgraad te laag is. Sinds juni 2021 ligt onze beleidsdekkingsgraad boven de grens die daarvoor geldt. We hoeven daarom geen herstelplan in te dienen.

Haalbaarheidstoets

Het pensioenfonds voert jaarlijks de zogenaamde haalbaarheidstoets uit. Hiermee wordt onderzocht of we op de zeer lange termijn (60 jaar) de door ons geformuleerde ambitie voor het pensioenresultaat naar verwachting kunnen halen. In de toets wordt gekeken naar onze financiële uitgangspunten en onze risicohouding.

In juni 2023 hebben we deze toets voor het laatst afgerond. Alle uitslagen blijven binnen de grenzen van de risicohouding zoals die in november 2018 zijn vastgelegd in overleg met de werkgever KPN en de vakbonden. Vanuit de actuele financiële positie per 31 december 2022 kunnen we op de lange termijn naar verwachting het beoogde pensioenresultaat (dat is het beoogde pensioen inclusief onze toeslagambitie) waarmaken. De afwijking naar beneden bij een 'slecht-weerscenario' blijft ook binnen de geldende marge (maximaal 35% afwijking).

Juni 2023	Ondergrenzen vanuit beleid	Uitkomsten haalbaarheidstoets
Vanuit feitelijke positie	92,0%	104,0%
Afwijking bij "slecht-weerscenario"	35,0%	29,4%

Premie

De actieve deelnemers betalen samen met de werkgever premie voor de opbouw van hun pensioen. De totale premie is 23% van de som van de pensioengrondslagen, waarbij de werkgever 16% betaalt en de actieve deelnemer 7%. De pensioengrondslag is het deel van het salaris waarover je pensioen opbouwt. Deze vaste premie van 23% is afgesproken tot en met 31 december 2025.

De vaste premie wordt jaarlijks in het premiedepot gestort. Ieder jaar onttrekken we aan dat depot de zogeheten gedempte kostendekkende premie voor de nieuwe pensioenopbouw van de actieve deelnemers. Op 1 januari 2023 was de waarde van het premiedepot € 82,5 miljoen (inclusief voorlopige afrekening). Eind 2023 is dat € 69,6 miljoen (inclusief voorlopige afrekening). Er is een daling door het verschil tussen de gedempte kostendekkende premie (in 2023: 26,44%) en de vaste premie van 23%. Het premiedepot nam in 2023 toe door een positief beleggingsrendement. Per saldo is het premiedepot afgenomen.

In het pensioenreglement is vastgelegd dat als de vaste premie van 23% onvoldoende is en er in het premiedepot niet voldoende geld zit om de gedempte kostendekkende premie te kunnen betalen, dat in dat jaar de pensioenopbouw verlaagd zal worden. Dat is tot nu toe nog niet voorgekomen.

Meer weten over de gedempte kostendekkende premie

(Gedempte) kostendekkende premie

Volgens de huidige Pensioenwet moet de kostendekkende premie ten minste bestaan uit de volgende onderdelen:

- de actuariële benodigde premie voor de pensioenverplichtingen (nominale premie);
- een opslag die nodig is voor het in stand houden van het vereist eigen vermogen (solvabiliteitsopslag);
- een opslag voor uitvoeringskosten van het pensioenfonds (kostenopslag);
- indien van toepassing: de premie die actuariële benodigd is voor de voorwaardelijke toeslagverlening van de pensioenregeling (toeslagpremie).

De toeslagpremie is bij ons op nihil gesteld, omdat de toeslagverlening volgens ons pensioenreglement uit overrendementen wordt gefinancierd.

Ons pensioenfonds maakt gebruik van de mogelijkheid om de kostendekkende premie te dempen. Vanaf 2016 wordt de gedempte kostendekkende premie berekend met een rendementscurve op basis van de maximaal toegestane parameters. De rendementscurve staat in principe voor vijf jaar vast, maar kan aangepast worden als de maximaal toegestane parameters wijzigen.

Het pensioenfonds voldoet in 2023 aan de eis dat de feitelijke premie minimaal gelijk is aan de gedempte kostendekkende premie.

Beleggen voor een goed pensioen

Beleggingsbeleid en rendementen 2023

A large, stylized number '2' is the central focus of the page. It is composed of a thick blue curved line on the left side and a white curved line on the right side, both with a slight 3D effect. The number is positioned in the lower right quadrant of the page.

2

Beleggingsbeleid en resultaten 2023

In 2023 heeft Pensioenfonds KPN op de beleggingen van de DB-regeling een rendement (voor kosten) gehaald van 7,5%. De omvang van beleggingen per eind 2023 bedraagt € 9.837 miljoen. Dit is een stijging van € 502 miljoen ten opzichte van vorig jaar. Het rendement droeg € 695 miljoen positief bij aan het vermogen. Het pensioenfonds doet jaarlijks meer uitkeringen dan dat er nieuwe premies binnenkomen. Het saldo van ontvangen premies en uitkeringen zorgde in 2023 voor een afname van het vermogen van € 193 miljoen.

De actuele dekkingsgraad is in 2023 licht gestegen naar 122,8% per eind 2023 ten opzichte van 121,5% eind 2022.

Naast de beleggingen in de DB-regeling is er € 1.186 miljoen pensioenkapitaal aanwezig in de life-cycles en vrij beleggen depots van de BPR-regeling en de modules Individueel Pensioensparen. Een overzicht van de rendementen op deze pensioenkapitalen vind je in dit verslag, de rendementen verschillen per leeftijdscohort en vrij beleggen depot.

In dit hoofdstuk leggen we uit waarom de pensioengelden worden belegd, hoe we met de risico's van beleggen omgaan en wat de beleggingsresultaten waren over 2023.

Waarom beleggen we je pensioengeld?

Het pensioenfonds belegt het vermogen van de deelnemers met als doel om daar een zo goed mogelijk rendement op te behalen tegen een acceptabel risico. Dat rendement hebben we nodig om de pensioenen te laten meegroeien met de prijsstijgingen in Nederland (de inflatie). Pensioenen bestaan voor ongeveer een derde deel uit ingelegde pensioenpremies; de rest wordt verdiend met beleggingsrendement. Het beleggingsrendement is dus noodzakelijk voor een betaalbaar en goed pensioen.

Samen pensioen opbouwen in een pensioenfonds heeft als voordeel dat de beleggingsrisico's over alle deelnemers worden gespreid. En vanwege de lange horizon worden beleggingsrisico's ook over verschillende generaties gespreid om pech- en gelukgeneraties te voorkomen. Dat zorgt ervoor dat je samen verantwoord beleggingsrisico's kunt accepteren.

Dit geldt ook voor de BPR/IPS-regeling. Het verschil is dat beleggingsrisico's niet gedeeld worden over alle deelnemers, maar direct voor rekening zijn van de individuele deelnemer. Daarom wordt er in de BPR/IPS-regeling in een life-cycle belegd. Daarin worden beleggingsrisico's afgebouwd richting de pensioendatum. Wil je als deelnemer anders beleggen, dan heb je in de BPR/IPS-regeling keuzevrijheid om af te wijken van de life-cycle en om in één van de vrij beleggen depots te beleggen.

Onze uitgangspunten bij de beleggingen

1. Beleggingsovertuigingen

Hoe wij het pensioengeld voor de lange termijn beleggen en beleggingsrisico's beheersen, ligt vast in ons beleggingsbeleid. Dat is gebaseerd op onze zeven beleggingsovertuigingen:

- Het pensioenfonds is een langetermijnbelegger
- Beleggen in risicovolle beleggingscategorieën voegt waarde toe
- Spreiding van beleggingen verlaagt het risico
- Beleg alleen in transparante categorieën en strategieën
- Actief beheer alléén als verwacht wordt dat dit tot extra rendement leidt
- Maatschappelijk verantwoord beleggen loont en draagt op lange termijn bij aan een positief rendement / risicoprofiel
- Geld is een sturende kracht voor duurzame ontwikkeling

Pensioenfondsen KPN beleggen het pensioengeld om een zo goed mogelijk rendement te behalen bij een verantwoord risico. Daarbij houden we ook rekening met de impact van onze beleggingen op mens en milieu, zoals vastgelegd in ons beleid voor [maatschappelijk verantwoord beleggen \(MVB\)](#) dat wij ieder jaar aanscherpen en publiceren op onze website. Dat we dat doen wil niet zeggen dat we genoegen nemen met minder rendement. We zijn ervan overtuigd dat MVB op de lange termijn een bijdrage levert aan een beter risico/rendementsprofiel van onze beleggingen.

MVB past bij de waarden en normen van het pensioenfonds en bij die van KPN N.V.. Daarom is het een belangrijk thema voor ons. We leggen verantwoording af over het maatschappelijk verantwoord beleggen in het Duurzaamheidsverslag. Dit verslag wordt jaarlijks gepubliceerd op de website.

2. Onze risicohouding

De mate waarin we beleggingsrisico's accepteren is met de sociale partners afgestemd en vastgelegd in de risicohouding. De risicohouding is ook afgestemd op onze missie, visie en doelstellingen. De vastlegging van de risicohouding vindt plaats op basis van een voorgeschreven methodiek. Die is hieronder voor de verschillende onderdelen van de pensioenregeling opgenomen.

Risicohouding lange termijn

De risicohouding voor de lange termijn toetst of we in staat zijn voor de lange termijn onze ambitie te halen. Het pensioenresultaat laat zien in welke mate we naar verwachting een voor prijsstijgingen gecorrigeerd pensioen kunnen uitkeren. Deze wettelijk voorgeschreven risicohouding wordt jaarlijks getoetst. Daarbij wordt ook gekeken of het pensioenresultaat in een slechtweersscenario niet te ver achterblijft.

In de tabel hieronder zijn deze grenzen voor de risicohouding van de middelloonregeling weergegeven.

Risicohouding Middelloonregeling (inclusief uitkeringsfase stabiele uitkeringen) in termen van pensioenresultaat	Ondergrenzen vanuit beleid	
	Vanuit VEV-niveau	
Vanuit feitelijke financiële positie		92%
Maximaal aanvaardbare afwijking (verschil tussen verwacht en worst case)		35%

Risicohouding korte termijn

De risicohouding op korte termijn laat zien of we genoeg vermogen hebben om negatieve financiële schokken te kunnen opvangen. Dit wordt uitgedrukt in een percentage van het vereist eigen vermogen (VEV). Ons VEV was op 31 december 2023 (inclusief BPR/IPS-kapitaal) 16,5%. Het VEV is met de door De Nederlandsche Bank voorgeschreven methode vastgesteld. Het geeft de omvang aan van het eigen vermogen waarover we ten minste zouden moeten beschikken. Dit komt overeen met een dekkingsgraad van 116,5%. Met onze actuele dekkingsgraad per eind 2023 van 122,8% voldoen we hieraan.

Risicohouding BPR/IPS regeling

De risicohouding in de opbouwfase in de BPR/IPS-regeling voor de stabiele en variabele uitkering wordt uitgedrukt in de maximaal aanvaardbare afwijking van het pensioen op de pensioendatum (in reële termen). Zie de tabel hieronder. De berekeningen zijn gemaakt op basis van de wettelijk voorgeschreven Uniforme Reken Methode (URM). Hierbij schrijft de toezichthouder naast de rekenregels ook voor met welke scenario's gerekend moet worden. De risicohouding in de uitkeringsfase van de variabele uitkering wordt uitgedrukt in de maximaal aanvaardbare afwijking in de pensioenuitkering jaar op jaar in het slechtweersscenario (in nominale termen).

Risicohouding opbouwfase BPR In termen van maximale variatie in reëel pensioen op pensioendatum tussen verwacht en worst case	Leeftijd	Stabiele uitkering	Variabele uitkering
	tot 38 jaar		53%
38 - 47 jaar		54%	57%
48 - 57 jaar		46%	52%
58 - 67 jaar		33%	42%

Risicohouding uitkeringsfase variabele uitkering In termen van maximale afwijking van jaar op jaar in worst case	
	12%

Verlagen van pensioenen zoveel mogelijk voorkomen

Omdat beleggingsrendement noodzakelijk is voor een goed pensioen accepteren we een bepaalde mate van beleggingsrisico (risicohouding). In slechte jaren kunnen de rendementen negatief zijn. Wij streven ernaar om het verlagen van de pensioenaanspraken zoveel mogelijk te voorkomen. Als er door tegenvallende ontwikkelingen toch verlaagd moet worden, proberen we die verlaging zoveel mogelijk te beperken.

De beleggingscyclus

Het proces van de beleggingen van het pensioenfonds volgt een cyclus. De missie en visie, aangevuld met de uitgangspunten zoals hierboven beschreven, vormen de basis van deze beleggingscyclus.

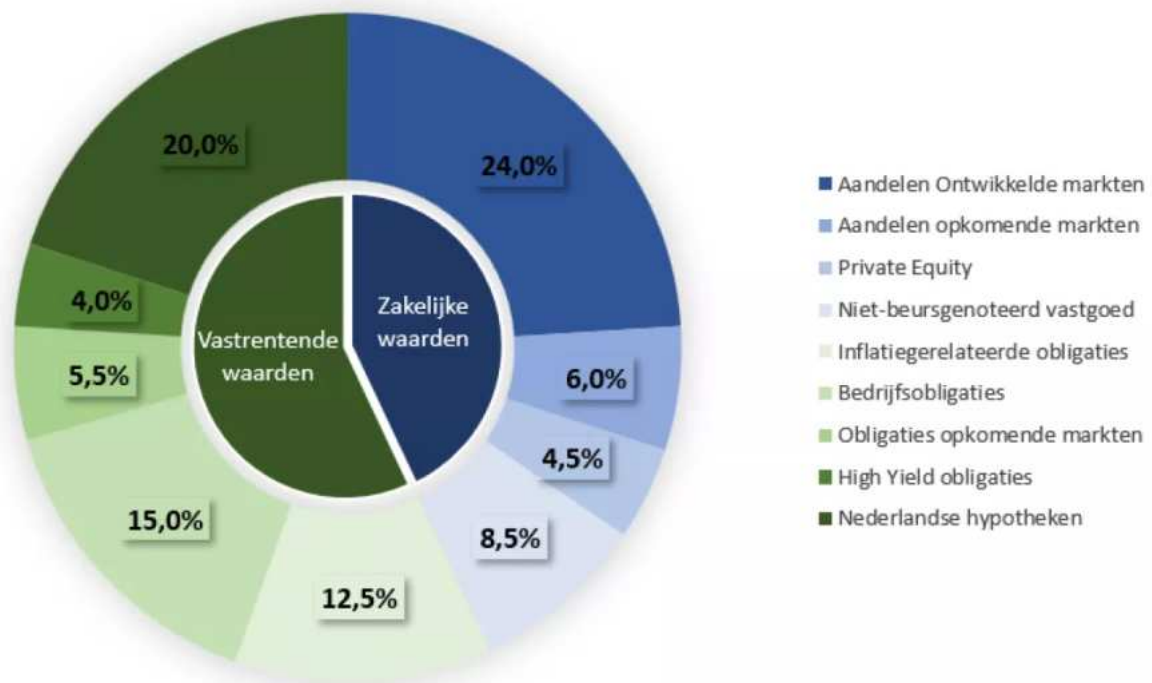

In het vervolg van dit hoofdstuk kun je lezen hoe wij de beleggingscyclus doorlopen en welk beleggingsbeleid hieruit is ontstaan. Vervolgens laten we zien welke resultaten dat heeft opgeleverd over 2023. Stap 1 en 2 zijn eerder in dit hoofdstuk beschreven, dus starten we bij stap 3.

Strategisch kader (stap 3)

Strategische beleggingsmix

In de strategische beleggingsmix is vastgelegd hoe we pensioengeld verdelen over de verschillende soorten beleggingen. De beleggingsmix vormt daarmee samen met de afdekking van het renterisico de basis van het strategisch beleggingsbeleid. Dit beleid bepaalt de verhouding tussen beleggingsrisico's en de kans op extra rendement. Het pensioenfonds voert elke drie jaar een zogeheten ALM-studie uit naar wat voor de deelnemers het optimale beleggingsbeleid is, afgestemd op de risicohouding en de pensioenverplichtingen voor de lange termijn. In 2023 is de meest recente ALM-studie uitgevoerd. Op dit moment bestaat de optimale beleggingsmix voor 43% uit zakelijke waarden (aandelen, vastgoed en private equity). De andere 57% is belegd in vastrentende waarden (bedrijfsobligaties, hoogrentende obligaties, staatsobligaties opkomende landen, Nederlandse hypotheek en inflatie gerelateerde obligaties). Je ziet de verdeling in onze strategische portefeuille verder uitgesplitst terug in onderstaande figuur.

De Duitse overheid heeft recent aangegeven vanaf 2024 te stoppen met het uitgeven van inflatiegerelateerde obligaties. Eind 2023 was dit 12,5% nog van onze strategische beleggingsmix. We hebben in februari 2024 besloten om de inflatiegerelateerde obligaties om te gaan zetten naar nominale staatsobligaties met een vergelijkbaar risicoprofiel. Deze omzetting zal in het 2^e kwartaal van 2024 plaatsvinden.

Renteafdekking

Een daling van de rente leidt tot een hogere waarde van onze pensioenverplichtingen, en dus vormt het een risico voor onze dekkingsgraad. Wij dekken het renterisico daarom gedeeltelijk af. We willen immers voorkomen dat rentedalingen leiden tot het niet kunnen realiseren van de pensioenambitie op langere termijn.

We hanteren al een aantal jaren een vaste renteafdekking van 70% in de vorm van vastrentende beleggingen en renteswaps. Een renteswap is een financieel instrument dat in waarde stijgt als de rente daalt, net als vastrentende beleggingen. Samen beschermen ze de dekkingsgraad wanneer de pensioenverplichtingen toenemen bij een dalende rente.

Maatschappelijk verantwoord beleggen

Maatschappelijk verantwoord beleggen is een belangrijk onderdeel van ons beleggingsbeleid. In de opzet van het strategisch kader, de constructie van de portefeuille en de implementatie is verantwoord beleggen een belangrijk uitgangspunt. Dit is een proces dat continu in beweging is. In 2023 waren dit de belangrijkste ontwikkelingen:

- We hebben nieuwe thematische speerpunten gedefinieerd: technologie, duurzame consumptie & productie en klimaat & biodiversiteit.
- We hebben het uitsluitingenbeleid verder aangescherpt, bijvoorbeeld voor olie- en gaswinning boven de Noordpoolcirkel en voor kolenmijnbouw en tabak (daar hebben we geen omzeldrempel meer voor).
- Er zijn belastingprincipes opgenomen in het beleid om transparantie over belastingafdracht te verbeteren. Als pensioenfonds zien wij verantwoord omgaan met verschuldigde belastingen als nadrukkelijk onderdeel van de sturende kracht van geld voor duurzame ontwikkeling.
- Het pensioenfonds heeft een duurzaamheidsvisie op hypotheek geformuleerd. Daarmee streeft het pensioenfonds naar het verbeteren van de duurzaamheid van het onderpand, humaan beleid richting hypotheeknemers en goed governance.

Een compleet overzicht van ons MVB-beleid en de resultaten daarvan vind je in ons Duurzaamheidsverslag 2023.

Sustainable Finance Disclosure Regulation

Pensioenfonds KPN valt onder de Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR). Deze Europese wetgeving wordt in verschillende stappen geïmplementeerd. Per 10 maart 2021 voldoen we aan de SFDR. Voor het geheel van deze regeling is één SFDR Annex IV bijlage opgenomen. Deze bijlage betreft een wettelijke vereiste vanuit de SFDR-wetgeving en is opgenomen in dit jaarverslag. Een toelichting op de verschillende wetsartikelen is opgenomen onder wetgeving, codes en convenant op de website van het pensioenfonds.

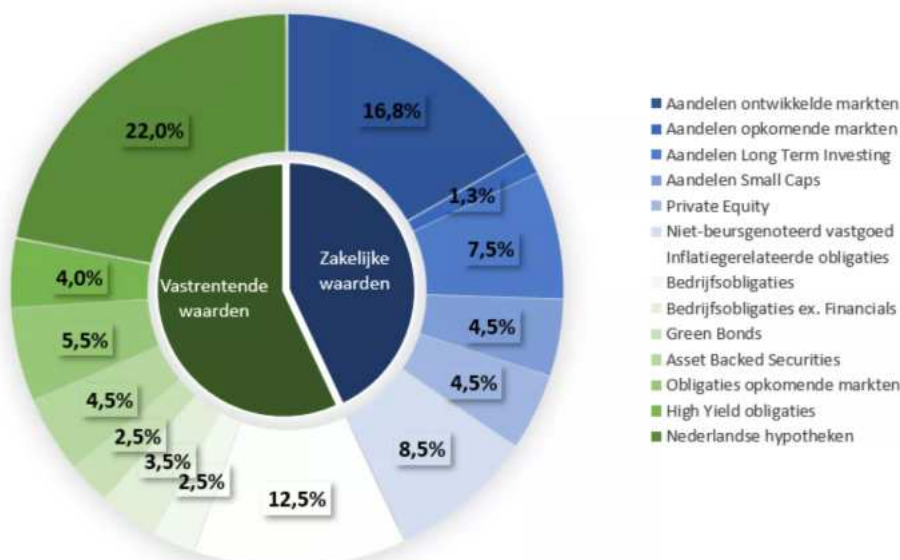
Portefeuille constructie en beleggingsplan (Stap 4)

Verfijning van de strategische beleggingsmix

In stap 4 wordt het strategisch beleggingsbeleid verder verfijnd. De beleggingscategorieën worden daarin gedetailleerder ingevuld. Bijvoorbeeld binnen aandelen worden er keuzes gemaakt over spreiding naar regio's en beleggingsstrategieën. Een ander voorbeeld is valutarisico. Het pensioenfonds belegt een deel van zijn beleggingen in vreemde valuta terwijl de pensioenverplichtingen in euro's luiden. Beleggingen in vreemde valuta zijn hoofdzakelijk in Amerikaanse dollar, Britse pond en Japanse yen. Om de gevolgen van wisselkoersveranderingen te beperken, dekt het pensioenfonds het valutarisico voor deze valuta af. De mate van afdekking verschilt per beleggingscategorie.

Tijdelijke afwijkingen in het beleggingsplan

Een economische visie van het bestuur kan, mede op basis van het advies van onze vermogensbeheerder, aanleiding geven om tijdelijk (in een periode van 1 tot 3 jaar) af te wijken van het lange termijn strategische beleggingsbeleid. Een tijdelijke afwijking wordt vastgelegd in het beleggingsplan van het betreffende jaar. De verfijning en de tijdelijke afwijkingen worden vastgelegd in een beleggingsmix die de normportefeuille heet. Meer informatie hierover kun je vinden in het laatste beleggingsplan op onze [website](#) onder 'documenten'. In de tabel zie je onze normportefeuille 2023.

De normportefeuille kende in 2023 de volgende afwijkingen ten opzichte van de strategische beleggingsmix:

- Het gewicht naar Nederlandse hypotheeklen was 2%-punt overwogen naar 22%. Deze overweging ging ten koste van bedrijfsobligatie (van 16% naar 14%). Nederlandse hypotheeklen blijven binnen onze hypotheekportefeuille een aantrekkelijk rendement behouden. Het risico is zeer beperkt vanwege de hoge betalingsmoraal bij Nederlandse huiseigenaren, overheidsgaranties en de relatief lage hypotheeklen ten opzichte van de woningwaarde.
- Aandelen ontwikkelde markten waren overwogen ten koste van opkomende markten. Op basis van wereldwijde ontwikkelingen verwachtten we dat het rendement voor opkomende markten niet voldoende compensatie gaf voor het hogere risico.

Implementatie en uitbesteding (Stap 5)

In stap 5 wordt de normportefeuille daadwerkelijk geïmplementeerd. Hierbij maken we op productniveau keuzes over de invulling van de beleggingsportefeuille. Daarnaast maken we afspraken met partijen over de uitbesteding. Enkele voorbeelden zijn:

- het opstellen van mandaten voor externe managers die onderdelen van het vermogen gaan beleggen.
- het inrichten van rapportages die nodig zijn voor de monitoring.
- het opstellen van evaluatiecriteria, zodat het resultaat achteraf zo objectief mogelijk kan worden beoordeeld.

Monitoring en rapportage (Stap 6)

Bij de laatste stap, monitoring en rapportage, worden de rapportages over de uitvoering van het beleggingsplan door ons gemonitord. Hierbij wordt van de uitvoerende vermogensbeheerders geëist dat de rapportages onder meer adequaat inzicht geven in beheersing van de risico's en de resultaten die op de beleggingen zijn behaald. Op basis van deze resultaten en inzichten kunnen we toetsen of de ambitie en doelstellingen worden gerealiseerd. Als we afwijkingen constateren, kunnen we besluiten om (een deel van) de beleggingscyclus opnieuw te doorlopen. Onderdeel van monitoring en rapportage is ook het openbaar maken van de resultaten in het jaarverslag. In het volgende hoofdstuk vind je de resultaten over 2023.

Resultaten beleggingen 2023

Het jaar 2023 stond vooral in het teken van de inflatie en de reactie hierop van centrale banken. In 2022 werd de hoge inflatie met name veroorzaakt door de energiecrisis. In 2023 bleef de inflatie hoog, maar werd die veel breder gedragen over producten en diensten. De aanhoudende hoge inflatie leidde ertoe dat centrale banken in 2023 de rente aanzienlijk hebben verhoogd om de inflatie terug te dringen. Daarbij hielden economieën zich beter staande dan in eerste instantie werd verwacht en dit had een positief effect op aandelenkoersen en risicopremies van obligaties. Richting het einde van het jaar begon de inflatie af te nemen en dit kan centrale banken ruimte geven om de rente te verlagen in 2024. Beleggers namen hier al een voorschot op, wat gunstig was voor aandelen en vastrentende waarden beleggingen. Er blijft echter een grote mate van onzekerheid over de inflatie in 2024 en de impact van de hoge inflatie en hogere beleidsrentes van centrale banken op economieën.

Resultaat beleggingen DB-regeling

De economische ontwikkelingen en keuzes binnen het beleggingsbeleid hebben invloed op het resultaat van de beleggingen. Onderstaande tabel laat voor de beleggingen in de DB-regeling het resultaat over 2023 zien. Het relatieve rendement zoals getoond in de laatste kolom laat zien hoe de beleggingscategorie heeft gepresteerd ten opzichte van de benchmark.

Categorie/subcategorie	Norm gewicht 2023 (in %)	Marktwarde (in mln. €)	Rendement 2023 (in %)	Benchmark (in %)	Relatief rendement (in%)
Zakelijke waarden	43	4.153			
Aandelen wereldwijd afgedekt		33	25,7	19,7	5,0
Aandelen wereldwijd niet afgedekt	16,8	1.221	24,2	18,1	5,2
Aandelen opkomende markten	1,3	124	8,2	6,1	2,0
Aandelen Long Term Investing	7,5	747	20,3	18,1	1,9
Aandelen Small Caps	4,5	426	7,7	13,9	-5,5
Private Equity	4,5	607	4,4	18,1	-11,6
Beursgenoteerd Vastgoed afgedekt		13	6,9	6,0	0,8
Beursgenoteerd Vastgoed niet afgedekt		7	4,0	3,2	0,7
Niet-beursgenoteerd vastgoed Europa	8,5	603	-9,7	-9,7	-
Niet-beursgenoteerd vastgoed Noord-Amerika		241	-14,7	-14,7	-
Niet-beursgenoteerd vastgoed Azië		132	-8,3	-8,3	-
Vastrentende waarden en Liquiditeiten	57	6.919			
Bedrijfsobligaties	2,5	282	8,9	7,8	1,0
Bedrijfsobligaties ex. Financials	3,5	366	5,7	5,6	0,1
Green Bonds	2,5	249	7,0	7,1	-
Asset Backed Securities	4	447	6,8	4,5	2,1
Obligaties opkomende markten afgedekt		11	11,6	8,8	2,5
Obligaties opkomende markten niet afgedekt	5,5	542	10,8	7,7	2,9
High Yield obligaties afgedekt		9	10,6	10,3	0,3
High Yield obligaties niet afgedekt	4	389	10,0	9,6	0,4
Nederlandse hypotheek	22	2.066	2,3	5,7	-3,2
Inflatiegerelateerde obligatie		703	3,0	3,0	-
Europese lang lopende staatsobligaties		8	6,6	6,9	-0,3
Fidelity Institutional Liquidity Fund PLC - The Euro Fund		165	3,3	3,3	-
Morgan Stanley Liquidity Funds - Euro Liquidity Fund	12,5	176	3,2	3,3	-0,1
BlackRock ICS Euro Liquidity Fund		163	3,5	3,3	0,2
Liquiditeiten		1.342			
Totaal resultaat zonder overlay		11.072	6,0	8,0	-1,9
Renteafdekking (bijdrage)		-1.276	0,3		
Valutaafdekking (bijdrage)		41	0,3		
Futures (bijdrage)		-	0,1		
Totaal resultaat beleggingen	100	9.837	7,5		

Toelichting op het resultaat zakelijke waarden

De koersen op de aandelenbeurzen van de *ontwikkelde markten* stegen onder aanvoering van de technologie-aandelen uit de VS, in het bijzonder van de zogenaamde 'Magnificent Seven'. De brede index voor aandelen ontwikkelde markten steeg over het jaar 19,7% (gecorrigeerd naar euro's). De managers die namens het pensioenfonds het geld beleggen in aandelen ontwikkelde markten, behaalden wisselende resultaten als het gaat om outperformance. Op aandelen ontwikkelde markten en de long term investing aandelenstrategie is een goede outperformance behaald. Aandelen small caps bleven achter.

De brede index voor aandelen uit *opkomende markten* steeg met 6,1% minder hard dan aandelen uit ontwikkelde markten. Hier hebben de managers met actief beheer waarde kunnen toevoegen (+2,0%). Het pensioenfonds behaalde een rendement op aandelen uit opkomende markten van 8,2%. Een belangrijke oorzaak van de mindere performance van opkomende markten was het achterblijven van Chinese aandelen. Dit was het gevolg van achterblijvende economische groei en tegenvallende stimuleringsmaatregelen door de Chinese overheid.

Onze beleggingen in *private equity* behaalden in 2023 een rendement van 4,4%. Dit was lager dan de wereldwijde aandelenindex die als benchmark wordt gehanteerd. Door het afwijkende karakter van private equity in vergelijking met wereldwijde aandelen, bijvoorbeeld op waarderingen, kan het rendement afwijken. De toegevoegde waarde van private equity ten opzichte van wereldwijde aandelen dient daarom op de lange termijn te worden gezien. Op de lange termijn ligt het rendement van private equity boven de doelstelling.

Vastgoed kende een minder goed jaar. Waar onze beursgenoteerde vastgoedportefeuille een positief beleggingsresultaat behaalde, liet de niet-beursgenoteerde vastgoedportefeuille een negatief beleggingsresultaat zien. Niet-beursgenoteerd vastgoed had last van de fors hogere rentes ten opzichte van een aantal jaar geleden.

Toelichting op het resultaat vastrentende waarden

Op beleggingen in vastrentende waarden hebben we in 2023 positieve rendementen behaald. Dit kwam enerzijds door de daling van rentes met kortere looptijden tegen het eind van 2023 en anderzijds doordat risico-opslagen zijn gedaald. De Duitse 10-jaars rente daalde met ruim 0,5%-punt naar een niveau van net boven de 2%. De risicopremie op hoogrentende obligaties daalde per saldo in 2023 met 1,31%-punt naar 3,84%. Op de vastrentende portefeuilles die actief worden beheerd haalden we een beter resultaat dan de benchmarks.

Op de portefeuille met *Duitse inflatiegerelateerde obligaties* behaalden we dit jaar een positief rendement. Wel was het rendement iets lager in vergelijking met nominale staatsobligaties. De break-even inflatie voor de 10-jaars Duitse inflatie gerelateerde obligatie daalde van 2,3% naar 1,9%, voor het eerst sinds begin 2022 onder het streefniveau van de ECB.

Nederlandse hypotheek profiteerden van een licht lagere rente op de kapitaalmarkt, waardoor hypotheek een positief rendement behaalden. Onze doelstelling voor hypotheek is om op de lange termijn het gemiddeld 1% beter te doen dan Nederlandse staatsobligaties. In 2023 is dit niet gelukt en bleef het rendement 3,2% achter. Ook voor hypotheek geldt dat de doelstelling op de lange termijn dient te worden beoordeeld. Door een vertraging in de aanpassing van rentes op hypotheek, kan er op korte termijn sprake zijn van een slechte vergelijking. Op de lange termijn ligt het rendement van Nederlandse hypotheek boven de doelstelling.

Toelichting op het resultaat renteaftdekking

De dekkingsgraad van het pensioenfonds is gevoelig voor renteveranderingen. Om de dekkingsgraad te beschermen dekken we het renterisico voor 70% af met vastrentende waarden en renteswaps. Het resultaat op renteswaps is sterk afhankelijk van rentebewegingen. In 2023 daalden rentes met relatief korte looptijden en stegen rentes met relatief lange looptijden. Het resultaat op de swapportefeuille droeg 0,3% bij aan het totale rendement van de portefeuille.

Toelichting op het resultaat valuta-afdekking

Het pensioenfonds dekt een deel van het valutarisico van de beleggingen af. Per saldo leidde de afdekking tot een positieve bijdrage aan het rendement van 0,3%.

Toelichting op het totaal resultaat beleggingen

Het totale rendement op onze portefeuille, inclusief overlay, bedroeg 7,5%. Het positieve rendement werd breed gedragen over de gehele portefeuille, waarbij de meeste fondsen ook een positief relatief rendement behaalden. Toch is het totale relatieve rendement negatief (-1,9%). Dit wordt verklaard door een aantal negatieve uitschieters (private equity, aandelen small caps en Nederlandse hypotheek). Deze beleggingen behaalden alle drie een positief rendement, maar deden het fors slechter dan de brede index waar we hun behaalde rendement tegen afzetten. Zoals eerder toegelicht wordt dit voor private equity en hypotheek verklaard door het afwijkende karakter van de benchmark. Het relatieve rendement van deze categorieën moet op een langere termijn beoordeeld worden.

Premiedepot

De totale omvang van de beleggingen in het premiedepot bedraagt per 31 december 2023 € 69,8 miljoen. De beleggingen ten behoeve van het premiedepot worden apart van de overige beleggingen belegd. Hieronder een overzicht van het premiedepot en het behaalde resultaat in 2023.

	Strategisch gewicht (in %)	Marktwaaarde (in mln. €)*	Rendement 2023 (in %)	Benchmark (in %)	Relatief rendement (in %)
Premiedepot					
Bedrijfsobligaties	33,3	23,3	8,9	7,8	1,0
Asset Backed Securities	33,3	23,3	6,9	4,5	2,3
Nederlandse hypotheke	33,3	23,3	2,3	5,7	-3,2
Totaal	100,0	69,8**	6,0	6,0	-0,1

* Vanwege afrondingen kunnen sommaties van de getoonde cijfers afwijken van de optelling zonder afronding.

** De hierboven vermelde marktwaaarde is nog exclusief de onttrekking aan het premiedepot voor de solvabiliteitsopslag en de voorlopige afrekening 2023. Na deze onttrekkingen resulteert een waarde van € 69,6 miljoen.

Het premiedepot is bedoeld ter bescherming van de pensioenopbouw van actieve deelnemers. Het maakt geen onderdeel uit van het eigen vermogen van het pensioenfonds en telt niet mee bij de bepaling van de beleidsdekkingsgraad. Het beleggingsbeleid is gericht op behoud van de hoofdsom.

Je beleggingen voor Individueel Pensioensparen en Beschikbare Premieregeling

In 2023 behaalden we op alle lifecycles en depots een positief rendement. De hoogste rendementen behaalden we op de meest risicovolle beleggingsmixen voor de jongere leeftijdscohorten. Dit kwam doordat aandelen de best presterende beleggingscategorie was. Voor de oudere leeftijdscohorten wordt het risico afgebouwd en de renteafdekking opgebouwd met langlopende staatsobligaties. Deze obligaties behaalden een rendement van 6,6% in 2023, waardoor ook de rendementen voor de oudere leeftijdscohorten positief waren.

Hieronder lichten we de resultaten voor de verschillende beleggingen binnen het Individueel Pensioensparen en de Beschikbare Premieregeling toe. De samenstelling van de verschillende lifecycles en vrij beleggen depots vind je in het overzicht op de [website](#).

Resultaat lifecycles

Lifecycle beleggen is zo ingericht dat het beleggingsrisico afneemt naarmate de pensioenleeftijd van de deelnemer dichterbij komt. De stabiele lifecycle is tot het moment van pensioneren de basis voor de beschikbare premieregeling. Naast de stabiele lifecycle is er ook een lifecycle die past bij een variabele uitkering vanaf de pensioendatum. De lifecycle voor de variabele uitkering wijkt vanaf leeftijd 58 jaar af van de lifecycle voor de stabiele uitkering. Deelnemers aan de beschikbare premieregeling kunnen op leeftijd 58 kiezen tussen de beide lifecycles. Deze keuze voor inkoop van een stabiele uitkering vanuit de beschikbare premieregeling of de variabele uitkering vanaf pensioendatum is voorlopig. De definitieve keuze maak je op de pensioendatum, in de tabel hieronder zie je de samenstelling van de lifecycle stabiel. Ten slotte is er nog de lifecycle voor de variabele uitkeringsfase. Deze lifecycle is voor deelnemers die kiezen voor een variabele uitkering vanaf pensioendatum. Dit betekent dat het pensioen na pensioendatum nog voor een deel belegd is in zakelijke waarden zoals aandelen.

Per eind 2023 bedroeg het totaal belegd vermogen in de verschillende lifecycles € 1.061,5 miljoen. in de volgende tabellen zie je het resultaat per leeftijdscohort.

Leeftijdscohort	Marktwaarde (in mln. €)*	Rendement 2023 (in %)	Benchmark (in %)	Relatief rendement (in %)
Life-cycle stabiel opbouwfase				
LC 1 <50	151,0	17,7	15,5	1,9
LC 2 50-51	73,7	16,4	14,6	1,5
LC 3 52-53	103,1	15,2	13,8	1,3
LC 4 54-55	113,3	14,1	12,9	1,1
LC 5 56-57	117,1	12,9	12,0	0,8
LC 6 58-59	105,2	11,7	11,1	0,6
LC 7 60-61	105,3	10,5	10,2	0,3
LC 8 62-63	102,5	9,2	9,1	0,1
LC 9 64-65	81,7	7,9	8,0	-0,1
LC 10 66-67	37,4	7,3	7,5	-0,2

* Vanwege afrondingen kunnen sommaties van de getoonde cijfers afwijken van de optelling zonder afronding.

Leeftijdscohort	Marktwaarde (in mln. €)*	Rendement 2023 (in %)	Benchmark (in %)	Relatief rendement (in %)
Life-cycle variabel opbouwfase				
LC DOORBELEGGEN 6 58-59	8,6	12,5	11,7	0,7
LC DOORBELEGGEN 7 60-61	6,6	12,1	11,4	0,7
LC DOORBELEGGEN 8 62-63	9,6	11,5	10,9	0,6
LC DOORBELEGGEN 9 64-65	7,2	11,1	10,5	0,5
LC DOORBELEGGEN 10 66-67	9,1	10,6	10,1	0,5

* Vanwege afrondingen kunnen sommaties van de getoonde cijfers afwijken van de optelling zonder afronding.

Leeftijdscohort	Marktwaaarde (in mln. €)*	Rendement 2023 (in %)	Benchmark (in %)	Relatief rendement (in %)
Life-cycle variabel uitkeringsfase				
68-77	30,2	9,9	9,5	0,4
78-82	-	-	-	-
83-87	-	-	-	-
88-92	-	-	-	-
>92	-	-	-	-

* Vanwege afrondingen kunnen sommaties van de getoonde cijfers afwijken van de optelling zonder afronding.

Resultaat Vrij Beleggen

Een deelnemer kan er ook voor kiezen om niet te participeren in de life cycles, maar zelf een keuze te maken uit één van de vrij beleggen depots. Hiervoor zijn zogeheten vrij beleggen depots ingericht. Voor deelnemers die de verantwoordelijkheid voor de samenstelling van de beleggingen overnemen, onderzoeken we jaarlijks of ze niet te veel risico nemen. Als het gekozen risicoprofiel van de beleggingen niet overeenkomt met de risicobereidheid dat is vastgesteld met de Beleggingswijzer, dan ontvangt de deelnemer jaarlijks een brief waarin we dit laten weten. De samenstelling van de vrij beleggen depots kun je vinden op de [website](#).

Per eind 2023 bedroeg het totaal belegd vermogen in de vrij beleggen depots € 124,8 miljoen. In de volgende tabel zie je het behaalde resultaat per depot.

Leeftijdscohort	Marktwaaarde (in mln. €)*	Rendement 2023 (in %)	Benchmark (in %)	Relatief rendement (in %)
Vrij beleggen depots				
A	29,8	19,1	16,4	2,3
B	40,0	15,9	14,2	1,5
C	36,5	12,9	12,0	0,8
D	13,2	10,0	9,7	0,3
E	2,7	6,9	7,1	-0,2
G	2,7	3,1	3,3	-0,1

* Vanwege afrondingen kunnen sommaties van de getoonde cijfers afwijken van de optelling zonder afronding.

Toelichting op het resultaat van de vrij beleggen depots

Op alle vrij beleggen depots haalden we een positieve rendement. Hierbij geldt dat de depots met het hoogste aandelenrisico de hoogste rendementen hebben behaald. Depot G belegt enkel in geldmarktfondsen en behaalde met een zeer laag risico een rendement van 3,1%.

Wijzigingen in 2023

In 2023 zijn er binnen de life-cycles en vrij beleggen depots geen wijzigingen in de samenstelling van de beleggingen geweest.

Transparant
over kosten

3

We maken kosten om de pensioenen en beleggingen nu en in de toekomst professioneel te beheren. Er zijn kosten voor het pensioenbeheer en het vermogensbeheer, en transactiekosten voor het aan- en verkopen van beleggingen. Daarnaast maken wij sinds de start van het project voor de Wet toekomst pensioenen kosten om op een zorgvuldige en verantwoorde wijze de nieuwe wet te kunnen implementeren. Wij vinden het belangrijk transparant te zijn over de kosten. Daarom leggen we er in dit hoofdstuk uitgebreid verantwoording over af.

Kosten in de afgelopen 5 jaar

In de tabel hieronder zie je de kosten die we maken weergegeven voor de afgelopen 5 jaar.

	2023	2022	2021	2020	2019
Totale kostenratio	0,72%	0,69%	0,76%	0,72%	0,62%
Pensioenbeheerkosten (in euro per deelnemer/pensioengerechtigde)	€ 199	€ 217	€ 194	€ 213	€ 222
Vermogensbeheerkosten (in % van het gemiddeld belegd vermogen)	0,64%	0,62%	0,71%	0,65%	0,55%
Transactiekosten (in % van het gemiddeld belegd vermogen)	0,13%	0,12%	0,11%	0,12%	0,13%

De Pensioenfederatie beveelt aan om, naast de bestaande wettelijke kengetallen voor de uitvoeringskosten, een zogenaamde "totale kostenratio" op te nemen in het jaarverslag. Dit geeft een totaalinzicht in alle kosten van het beheer van een pensioenfonds (exclusief transactiekosten) als percentage van het belegd vermogen. Hiermee wordt duidelijk welke impact deze kosten hebben op het opgebouwde (pensioen)vermogen. Het kengetal dient als aanvullende maar tegelijkertijd belangrijkste graadmeter voor de beoordeling van de kosten van het pensioenfonds.

Toelichting op de diverse kostensoorten

Kosten pensioenbeheer

De kosten van pensioenbeheer bestaan uit de totale kosten van de dienstverlening van TKP en een toedeling vanuit de algemene kosten. Onder de algemene kosten vallen onder andere de contributies en bijdragen voor de toezichthouders, accountants-, actuaris- en advieskosten en de kosten van het bestuur, het verantwoordingsorgaan en het bestuursbureau.

De algemene kosten zijn niet direct gerelateerd aan pensioenbeheer of vermogensbeheer. De toebedeling van de algemene kosten vindt plaats naar de verhouding van de pensioenbeheerkosten dan wel vermogensbeheerkosten ten opzichte van de totale kosten. Deze verhouding is niet vast en kan van jaar op jaar veranderen. Dit komt doordat de vermogensbeheerkosten meer fluctueren dan de pensioenbeheerkosten. De vermogensbeheerkosten zijn namelijk afhankelijk van de omvang van het belegd vermogen en vergoedingen die deels prestatieafhankelijk zijn.

De kosten worden meegenomen in het jaar waarin de kosten worden gemaakt. Dit geldt in het bijzonder voor kosten die in het kader van het project Wet toekomst pensioenen (Wtp) worden gemaakt. Ook deze kosten fluctueren van jaar op jaar.

Kosten pensioenbeheer 2023

De totale kosten van het pensioenbeheer, inclusief de toedeling vanuit de algemene kosten van 10,2%, daalden in 2023 ten opzichte van 2022 met € 420 duizend. De pensioenbeheerkosten per deelnemer daalden van € 217 in 2022 naar € 199 in 2023. De daling is mede het gevolg van een toename van het aantal actieve deelnemers en pensioengerechtigden.

Toelichting

De belangrijkste reden van de daling van de totale kosten van pensioenbeheer is dat de kosten bij TKP zijn gedaald met € 217 duizend. Dit is het resultaat van de onderhandelingen die we hebben gedaan bij het verlengen van onze overeenkomst met TKP. Eveneens zijn er kosten weggevallen in 2023 voor eenmalige projecten.

In 2023 waren er kostenstijgingen die veelal het gevolg waren van de hoge inflatie maar ook nauw samenhangen met de toegenomen werkzaamheden in het Wtp-project. Omdat de Wtp-kosten onder de algemene kosten vallen, zijn deze naar verhouding meegenomen bij de pensioenbeheerkosten.

Bestuursoordeel over de kosten pensioenbeheer

Het bestuur beoordeelt de kosten van het pensioenbeheer in het licht van de pensioenregeling die het pensioenfonds uitvoert en de systeemaanpassingen die plaatsvinden voor de toekomstige pensioenregeling. Het bestuur acht de kosten voor de uitvoering van de pensioenregeling in lijn met de complexiteit van de pensioenregeling en uitgebreide communicatiediensten vanuit TKP. Wij merken op dat de kosten die in het kader van Wtp worden gemaakt van tijdelijke aard zijn. De verwachting is dat deze projectkosten nog enkele jaren zullen aanhouden en na invoering van de nieuwe pensioenregeling zullen dalen.

We concluderen dat het systeem van toewijzing van de algemene kosten, hoewel dit wel met fluctuaties gepaard gaat, in de tijd consistent en uitlegbaar is.

Kosten vermogensbeheer

Het beleggen van de pensioenpremies voor een goed pensioen brengt kosten met zich mee. Deze kosten gaan af van het rendement. Wij kijken kritisch naar de kosten die we maken. Bij de beleggingen maken we altijd een afweging van verwacht rendement, risico, kosten en duurzaamheid. De kosten verschillen per categorie. Het beleggen in duurdere categorieën (bijvoorbeeld private equity) levert - gecorrigeerd voor kosten - op de lange termijn naar verwachting meer rendement op. Dat kan een hoger kostenniveau rechtvaardigen. In dit hoofdstuk gaan we in op de vermogensbeheerkosten in de DB-regeling en het premiedepot, en de vermogensbeheerkosten voor de beschikbare premieregeling en het individueel pensioensparen.

Kosten DB-regeling

De vermogensbeheerkosten voor de DB-regeling bedroegen in 2023 in totaal € 60,8 miljoen. Dat komt overeen met 0,64% over het gemiddeld belegd vermogen in 2023 (2022: 0,62%). Dit betreft alle door het pensioenfonds betaalde vermogensbeheerkosten exclusief de transactiekosten. De totale transactiekosten in 2023 bedroegen € 12,5 miljoen. De totale kosten inclusief transactiekosten komen daarmee op € 73,3 miljoen. Dat komt overeen met 0,77% over het gemiddeld belegd vermogen in 2023.

Onze beleggingen vinden plaats via multi-manager (MM) beleggingsfondsen of via beleggingsmandaten bij externe vermogensbeheerders. Alle daaraan verbonden kosten zijn meegenomen in het kostenoverzicht van de verschillende beleggingen. De kosten voor niet-beursgenoteerd vastgoed en private equity zijn een schatting op basis van de ontvangen opgaven over de periode oktober 2022 tot en met 30 september 2023 en sluiten aan bij de periode van het verwerken van de waarderingen. Voor de overige beleggingen is het aandeel aan geschatte kosten beperkt.

Onderstaande tabel toont de vermogensbeheerkosten inclusief transactiekosten in 2023.

Beleggingen	Gemiddeld belegd vermogen (in € 1.000)	Beheervergoeding (in € 1.000)	Prestatievergoeding (in € 1.000)	Overige kosten* (in € 1.000)	Transactiekosten (in € 1.000)	Totale kosten (in € 1.000)	Kosten / gemiddeld belegd vermogen (in %)	Rendement (in %)
Zakelijke waarden								
Aandelen	2.395.045	5.811	-218	479	5.835	11.906	0,50	16,20
Aandelen wereldwijd afgedekt	34.864	56	2	4	48	109	0,31	25,70
Aandelen wereldwijd niet afgedekt	1.109.449	1.771	50	131	2.027	3.980	0,36	24,20
Aandelen opkomende markten	119.767	109	-32	48	679	803	0,67	8,20
Aandelen Long Term Investing	723.231	2.700	-	172	677	3.548	0,49	20,30
Aandelen Small Caps	407.733	1.176	-238	124	2.404	3.466	0,85	7,70
Private Equity	587.169	8.243	11.994	2.631	-	22.869	3,89	4,40
Discretionair - Private Equity Fondsen	587.169	8.243	11.994	2.631	-	22.869	3,89	4,40
Vastgoed	1.058.659	6.466	-1.898	2.904	20	7.492	0,72	-10,60
Discretionair - niet beursgenoteerd vastgoed fondsen	1.040.549	6.463	-1.898	2.901	3	7.469	0,72	-10,80
Beursgenoteerd Vastgoed afgedekt	11.714	2	-	3	12	16	0,14	6,90
Beursgenoteerd Vastgoed niet afgedekt	6.396	1	-	1	5	7	0,10	4,00
Vastrentende waarden								
Vastrentende waarden	5.269.807	8.543	590	814	6.429	16.377	0,31	5,20
Bedrijfsobligaties	275.550	325	-	57	1.458	1.839	0,67	8,90
Bedrijfsobligaties ex. Financials	354.126	119	-	29	514	662	0,19	5,70
Green Bonds	238.894	219	-	73	166	459	0,19	7,00
Asset Backed Securities	458.566	979	-	154	1.898	3.031	0,66	6,80
Obligaties opkomende markten afgedekt	9.248	10	7	1	22	40	0,44	11,60
Obligaties opkomende markten niet afgedekt	514.859	575	380	71	1.122	2.148	0,42	10,80
High Yield obligaties afgedekt	8.491	9	5	2	27	43	0,50	10,60
High Yield obligaties niet afgedekt	372.382	399	198	84	1.194	1.875	0,50	10,00
Nederlandse hypotheek	2.030.146	5.663	-	342	-	6.006	0,30	2,30
Inflatiegerelateerde obligatie	692.943	-	-	-	24	24	0,00	3,00
Europese lang lopende staatsobligaties	4.470	-	-	1	5	6	0,13	6,60
Fidelity Institutional Liquidity Fund PLC - The Euro Fund	88.887	89	-	-	-	89	0,10	3,30
Morgan Stanley Liquidity Funds - Euro Liquidity Fund	129.911	91	-	-	-	91	0,07	3,20
BlackRock ICS Euro Liquidity Fund	91.333	64	-	-	-	64	0,07	3,50
Overige kosten								
Derivaten		-	-	-	185	185		
Vergoeding uitvoeringsorganisaties		10.730	-	626	-	-		
Doorbelasting algemene kosten (89,8%)**		3.110	-	-	-	-		
Totaal		42.903	10.468	7.455	12.469	73.294		
Kosten in % gemiddeld belegd vermogen		0,45%	0,11%	0,08%	0,13%	0,77%		

* De bedragen onder overige kosten zijn o.a. de bewaarvergoeding, service fee, administratie- en bankkosten.

** Dit zijn algemene kosten van het bestuur en het verantwoordingsorgaan, bestuursbureau, externe adviseurs en toezichtkosten, welke naar rato (89,8%) zijn toegerekend aan de vermogensbeheerkosten.

Prestatieafhankelijke vergoedingen

Bij een deel van de beleggingen zijn we prestatieafhankelijke vergoedingen met de managers overeengekomen. Deze kosten zijn afhankelijk van het behaalde resultaat. Veelal worden deze vergoedingen jaarlijks afgerekend of in het geval van private equity bij verkoop of realisatie van de desbetreffende belegging. De in de tabel opgenomen bedragen zijn deels betaald en deels geschat op basis van het tot dan toe gerealiseerde resultaat. Bij een negatief resultaat in enig jaar wordt de schatting voor de prestatieafhankelijke vergoeding verlaagd. Dit leidt tot een negatief bedrag in bovenstaande tabel.

Transactiekosten vermogensbeheer

Zoals eerder beschreven worden transactiekosten apart inzichtelijk gemaakt. Wij streven ernaar om transactiekosten te beperken. Transactiekosten kunnen voorkomen binnen beleggingsfondsen, maar ook door bijsturing van de beleggingsportefeuille naar de normportefeuille¹. In beide gevallen proberen we het aantal transacties waar mogelijk te beperken.

De transactiekosten verschillen per soort belegging.

- Voor *aandelen* bestaan de kosten uit commissies voor het verwerken van transacties, belastingen en meer indirect geschatte kosten zoals het verschil tussen de bied- en laatprijs en eventuele invloed op de marktprijs bij grote transacties.
- Voor *vastrentende waarden* zijn de transactiekosten slechts bij benadering vast te stellen. Deze kosten zijn niet zichtbaar bij aan- en verkopen, maar zijn een impliciet onderdeel van het verschil tussen aan- en verkoopkoersen. Binnen vastrentende waarden worden de transactiekosten geschat op basis van het gemiddelde verschil tussen de aan- en verkoopkoersen in combinatie met de totale som van aan- en verkopen;
- *Niet-beursgenoteerd vastgoed en private equity*: de transactiekosten zijn gebaseerd op opgaven van managers. Voorbeelden van deze transactiekosten zijn acquisitie-, aan- en verkoopkosten en notariskosten. Deze kosten kunnen afhankelijk van het aantal transacties jaar op jaar sterk verschillen.

1. Zie hoofdstuk 2 'Beleggen voor een goed pensioen', voor verdere toelichting op de normportefeuille.

Onderstaande tabel toont de transactiekosten 2023 en 2022.

Beleggingen	2023 in € 1.000	2022 (in € 1.000)
Zakelijke waarden		
Aandelen	5.835	7.361
Aandelen wereldwijd afgedekt	48	24
Aandelen wereldwijd niet afgedekt	2.027	3.174
Aandelen SRI wereldwijd afgedekt	-	3
Aandelen SRI wereldwijd niet afgedekt	-	3
Aandelen SRI Europa afgedekt	-	18
Aandelen SRI Europa niet afgedekt	-	181
Aandelen opkomende markten	679	759
Aandelen Long Term Investing	677	2.035
Aandelen Small Caps	2.404	1.163
Private Equity	-	7
Discretionair - Private Equity Fondsen	-	7
Vastgoed	20	23
Discretionair - niet beursgenoteerd vastgoed fondsen	3	-10
Beursgenoteerd Vastgoed afgedekt	12	7
Beursgenoteerd Vastgoed niet afgedekt	5	26
Vastrentende waarden		
Vastrentende waarden	6.429	5.655
Bedrijfsobligaties	1.458	1.622
Bedrijfsobligaties ex. Financials	514	245
Green Bonds	166	468
Asset Backed Securities	1.898	477
Obligaties opkomende markten afgedekt	22	26
Obligaties opkomende markten niet afgedekt	1.122	1.161
High Yield obligaties afgedekt	27	68
High Yield obligaties niet afgedekt	1.194	1.548
Nederlandse hypotheke	-	-

Beleggingen	2023 in € 1.000	2022 (in € 1.000)
Inflatiegerelateerde obligatie	24	18
Europese lang lopende staatsobligaties	5	23
Fidelity Institutional Liquidity Fund PLC - The Euro Fund	-	-
Morgan Stanley Liquidity Funds - Euro Liquidity Fund	-	-
BlackRock ICS Euro Liquidity Fund	-	-
Overige kosten		
Derivaten	185	116
Totaal	12.469	13.161
Kosten in % gemiddeld belegd vermogen	0,13%	0,12%

De transactiekosten op basis van het gemiddeld belegd vermogen zijn licht gestegen (van 0,12% naar 0,13%). Onderdeel van deze kosten zijn toe- en uittredingskosten van het pensioenfonds (€ 2,4 miljoen; in 2022 € 5,5 miljoen) in beleggingscategorieën. Deze transactiekosten komen voort uit aan- en verkopen door beleidswijzigingen en bijsturingen om de beleggingsportefeuille binnen de gestelde bandbreedtes zoals gedefinieerd in ons beleggingsbeleid te houden. De stijging in transactiekosten bij asset back securities (ABS) valt op. Deze stijging wordt verklaard door een omzetting van bedrijfsobligaties naar ABS begin 2023 en doordat de ABS-markt in 2023 sterk is aangetrokken. Doordat de categorie extra rendement probeert te behalen door veel in nieuwe uitgaves te participeren, zijn er relatief veel transactiekosten geweest in een aantrekkelijke markt.

Onderstaande tabel toont de ontwikkeling van de vermogensbeheerkosten in de tijd.

Ontwikkeling vermogensbeheerkosten	2023	2022	2021	2020	2019
in % gemiddeld belegd vermogen					
Kosten vermogensbeheer (excl. transactiekosten)	0,64	0,62	0,71	0,65	0,55
Kosten vermogensbeheer (incl. transactiekosten)	0,77	0,74	0,82	0,77	0,68
in € 1.000					
Kosten vermogensbeheer (excl. transactiekosten)	60.825	65.576	86.894	73.419	57.451
Kosten vermogensbeheer (incl. transactiekosten)	73.294	78.736	99.902	87.183	71.085
in %					
Rendement voor kosten uitvoeringsorganisaties en algemene kosten Pensioenfonds exclusief derivaten	6,00	-11,10	12,70	5,40	15,50
Benchmark rendement exclusief derivaten	8,00	-12,30	10,70	3,30	13,80

Ontwikkeling vermogensbeheerkosten 2023

De hoogte van de vermogensbeheerkosten hangt van verschillende zaken af, maar zeker ook van hoe ze worden uitgedrukt. Door een daling van het totale vermogen van het pensioenfonds kunnen de vermogensbeheerkosten in euro's dalen, maar als percentage van het totale vermogen stijgen. Daarnaast zijn prestatie-afhankelijke vergoedingen hoger bij een goed resultaat. Een goed beleggingsjaar kan daardoor leiden tot hogere kosten voor het pensioenfonds.

De vermogensbeheerkosten (excl. transactiekosten) zijn in 2023 (0,64% van het gemiddeld belegd vermogen) met € 4,8 miljoen gedaald ten opzichte van 2022 (0,62% van het gemiddeld belegd vermogen). De daling van vermogensbeheerkosten in euro's is te verklaren doordat het totaal gemiddeld belegd vermogen over 2023 is afgenomen. De kosten zijn afhankelijk van de omvang van de beleggingen. Als percentage van het totaal gemiddeld belegd vermogen zijn de kosten wel gestegen. Dit wordt verklaard doordat van het totaal belegd vermogen in 2023 een groter deel belegd was in duurder beleggingscategorieën, zoals vastgoed en private equity.

De totale vermogensbeheerkosten inclusief transactiekosten zijn 0,77%. In 2022 was dit 0,74%.

Vergelijking met andere pensioenfondsen

Eens in de 3 jaar voert het pensioenfonds een benchmarkonderzoek uit, waarin we onze kosten afzetten tegen de Pensioenfondsenmarkt. In 2023 heeft het pensioenfonds deelgenomen aan de BELL kostenbenchmark (184 pensioenfondsen), met daarin onder andere een vergelijking tussen 22 ondernemingspensioenfondsen in Nederland. De vermogensbeheerkosten van Pensioenfonds KPN zijn relatief hoog in vergelijking met een aantal

andere pensioenfondsen. Dit wordt veroorzaakt doordat wij beleggen in beleggingscategorieën als niet-beursgenoteerd vastgoed en private equity, waarvan de beheerkosten hoger zijn dan bijvoorbeeld beursgenoteerde aandelen. Daarnaast beheren we een groot deel van de beleggingsportefeuille actief, waarbij de beleggingen verdeeld worden over verschillende managers. Ons uitgangspunt daarbij is dat actief beheer voor de geselecteerde beleggingscategorieën op termijn een hoger rendement oplevert. Als we over een langere periode terugkijken, heeft het actieve beheer inderdaad extra rendement opgeleverd.

Bestuursoordeel over de vermogensbeheerkosten

De totale vermogensbeheerkosten inclusief transactiekosten bedroegen in 2023 0,77% van het gemiddeld belegd vermogen. Dit is een stijging van 0,03%-punt. Van deze totale vermogensbeheerkosten is 0,11%-punt toe te schrijven aan prestatieafhankelijke vergoedingen op de actief beheerde beleggingen. Deze actief beheerde beleggingen realiseerden in 2023 voor het totaal van de portefeuille geen extra rendement. De prestatievergoedingen die zijn uitgekeerd, hebben betrekking op het deel van de portefeuille waar actief beheer wel een extra rendement heeft behaald.

Veel van de beleggingscategorieën laten over een langere periode van 3-5 jaar een positief relatief rendement zien. Dit is ook de periode waar wij naar kijken om actief beheer te beoordelen. Wanneer we bijvoorbeeld terugkijken op de afgelopen 3 jaar, dan heeft actief beheer extra rendement opgeleverd. In absolute getallen is de extra gerealiseerde opbrengst in de periode 2021 tot en met 2023 € 138,7 miljoen. Dat is € 78,5 miljoen meer dan de prestatievergoedingen aan managers van € 60,2 miljoen.

Wij zijn er als bestuur van overtuigd dat actief beheer op de lange termijn positief bijdraagt aan het rendement. We accepteren daarom de hogere kosten die deze keuze met zich meebrengt. De over een langere periode extra gerealiseerde opbrengst door actief beheer onderbouwt deze keuze. Over 2023 was de prestatievergoeding relatief laag. Dit is passend bij de beperkte toegevoegde waarde in het afgelopen jaar.

Deze overtuiging neemt niet weg dat we als bestuur kritisch zijn op een langere periode waarin geen positief relatief rendement wordt behaald met actief beheer. Voor aandelen small caps blijft het rendement al langere tijd achter. Voor deze specifieke categorie hebben we halverwege 2024 een deadline gesteld. Wanneer de doelstelling dan niet is behaald, zullen we afscheid nemen van de managers. Evaluaties van externe managers vinden minimaal eens in de 3 jaar plaats en als er geen sprake is van een positief relatief rendement conform de doelstelling, wordt dit geïntensiveerd naar jaarlijks.

Uit de vergelijking met andere pensioenfondsen blijkt dat onze vermogensbeheerkosten hoger zijn dan bij andere pensioenfondsen. Dit wordt verklaard door relatief veel actief beheerde beleggingen en een aantal complexe beleggingscategorieën in onze portefeuille, bijvoorbeeld private equity. Wij zijn ervan overtuigd dat specialistische managers op deelgebieden binnen beleggingscategorieën bijdragen aan een hoger rendement. Daarom kiezen we voor beleggen met verschillende specialistische managers. Ook complexe categorieën realiseren naar verwachting een hoger rendement, omdat ze illiquide zijn en niet voor iedereen toegankelijk. Doordat we in 2023 een overweging hadden naar complexe categorieën als private equity en vastgoed, lagen de vaste kosten voor deze categorieën hoger dan vorige jaren. In euro's zijn de vermogensbeheerkosten over 2023 gedaald, maar doordat het gemiddeld belegd vermogen over 2023 lager lag dan in 2022 zijn de kosten als percentage daarvan gestegen. Wij concluderen dat de kosten relatief hoog liggen ten opzichte van andere pensioenfondsen, maar we achten de gemaakte keuzes verantwoord in het licht van het op termijn hogere verwachte rendement. De specifieke vermogensbeheerkosten over 2023 zijn verklaarbaar en goed uitlegbaar, gegeven onze beleggingsovertuigingen.

De transactiekosten zijn vanwege de daling van het gemiddeld belegd vermogen over 2023 in euro's afgenomen, maar als percentage daarvan vrijwel gelijk aan voorgaande jaren. De kosten zijn passend bij de ontwikkelingen in financiële markten en de toe- en uittredingen in de beleggingen in het afgelopen jaar.

Als bestuur beoordelen we het totale niveau van de vermogensbeheerkosten over 2023 als acceptabel en passend bij de behaalde resultaten en gemaakte keuzes.

Ontwikkeling vermogensbeheerkosten 2023

De kosten liggen in lijn met het vorige jaar.

<i>Life Cycle Stabiel</i>	<i>Leeftijd</i>	2023	2022	<i>Life Cycle Variabel opbouwfase</i>	<i>Leeftijd</i>	2023	2022
Depot 1	<50	0,3%	0,4%	Depot 1	<50	0,3%	0,4%
Depot 2	50-51	0,3%	0,4%	Depot 2	50-51	0,3%	0,4%
Depot 3	52-53	0,3%	0,4%	Depot 3	52-53	0,3%	0,4%
Depot 4	54-55	0,3%	0,4%	Depot 4	54-55	0,3%	0,4%
Depot 5	56-57	0,3%	0,4%	Depot 5	56-57	0,3%	0,4%
Depot 6	58-59	0,3%	0,3%	Depot 6	58-59	0,3%	0,4%
Depot 7	60-61	0,3%	0,3%	Depot 7	60-61	0,3%	0,3%
Depot 8	62-63	0,2%	0,2%	Depot 8	62-63	0,3%	0,3%
Depot 9	64-65	0,2%	0,2%	Depot 9	64-65	0,3%	0,3%
Depot 10	66-67	0,2%	0,2%	Depot 10	66-67	0,2%	0,3%

Vermogensbeheerkosten Beschikbare Premie Regeling & Individueel Pensioensparen

De deelnemers in de BPR/IPS lifecycles en vrij beleggen depots betalen geen aankoop- en/of verkoopkosten voor stortingen/onttrekkingen. De transactiekosten die binnen de beleggingsfondsen worden gemaakt komen wel voor rekening van de deelnemers. Dit zijn kosten om de beleggingsfondsen door marktontwikkelingen binnen de gestelde restricties te houden. Daarnaast betalen de deelnemers in BPR/IPS ook een deel van de vergoeding van de uitvoeringsorganisaties. Dit was in 2023 0,09% over het gemiddeld belegd vermogen van dat jaar. Deze kosten worden direct verrekend in het rendement. Afhankelijk van de samenstelling van de beleggingen kunnen de kosten verschillen per cohort in de lifecycle en per vrij beleggen depot.

De tabel bevat alle vermogensbeheerkosten, inclusief de transactiekosten binnen de beleggingsfondsen. De kosten zijn opgesteld op basis van de samenstelling van de leeftijdscohorten in de lifecycle en de vrij beleggen depots per eind 2023. Ter vergelijking zie je ook de kosten per eind 2022.

<i>Vrij beleggen</i>		2023	2022	<i>Life Cycle uitkeringsfase Variabele uitkering</i>	<i>Leeftijd</i>	2023	2022
Depot A		0,3%	0,4%	Depot N1	68-77	0,2%	0,3%
Depot B		0,3%	0,4%				
Depot C		0,3%	0,4%				
Depot D		0,2%	0,3%				
Depot E		0,2%	0,2%				
Depot G		0,2%	0,1%				

Transactiekosten DC/Depots

<i>Life Cycle Stabiel</i>	<i>Leeftijd</i>	2023	<i>Life Cycle Variabel opbouwfase</i>	<i>Leeftijd</i>	2023
Depot 1	<50	0,17%	Depot 1	<50	0,17%
Depot 2	50-51	0,16%	Depot 2	50-51	0,16%
Depot 3	52-53	0,17%	Depot 3	52-53	0,17%
Depot 4	54-55	0,17%	Depot 4	54-55	0,17%
Depot 5	56-57	0,16%	Depot 5	56-57	0,16%
Depot 6	58-59	0,15%	Depot 6	58-59	0,16%
Depot 7	60-61	0,12%	Depot 7	60-61	0,15%
Depot 8	62-63	0,08%	Depot 8	62-63	0,14%
Depot 9	64-65	0,04%	Depot 9	64-65	0,13%
Depot 10	66-67	0,03%	Depot 10	66-67	0,11%

<i>Vrij beleggen</i>		2023	<i>Life Cycle uitkeringsfase Variabele uitkering</i>	Leeftijd	2023
Depot A		0,18%	Depot N1	68-77	0,10%
Depot B		0,17%			
Depot C		0,16%			
Depot D		0,10%			
Depot E		0,04%			
Depot G		-			

Onze organisatie:

Zo zorgen we voor je pensioen

Bestuur, governance en naleven
wet- en regelgeving

4

Bij pensioenfondsen KPN hebben we de organisatie zo ingericht dat we optimaal kunnen zorgen voor je pensioen. Hier vertellen we je hoe we dat hebben gedaan: hoe zit onze organisatie in elkaar en hoe zorgen we ervoor dat we ons aan wet- en regelgeving houden?

Het pensioenfonds

Stichting Pensioenfonds KPN, statutair gevestigd te Amersfoort, is opgericht op 26 juni 1998. Het pensioenfonds is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 02063809.

Ons bestuur

Wij hebben een paritair gemengd bestuur, met in totaal elf bestuursleden. In het bestuur zitten drie bestuursleden namens de werknemers, twee namens de pensioengerechtigden en drie namens de werkgever. Samen vormen ze het uitvoerend bestuur. Daarnaast bestaat het bestuur uit drie onafhankelijke niet-uitvoerende bestuurders: één deskundige op beleggingsgebied, één deskundige op het gebied van risicobeheer en de voorzitter van het pensioenfonds. De niet-uitvoerende bestuurders vormen het Intern Toezicht. Het Intern Toezicht functioneert dus binnen het bestuur en heeft daarbij eigen taken en bevoegdheden. In het bestuur gelden de volgende stemverhoudingen:

- de 3 bestuurders namens de werkgever hebben elk 2 stemmen;
- de 3 bestuurders namens de werknemers hebben elk 1 stem;
- de 2 bestuurders namens de pensioengerechtigden hebben elk 1,5 stem;
- de 3 niet-uitvoerende bestuurders hebben elk 1 stem.

Voor deze inrichting van het bestuur is gekozen om de sociale partners een sterke rol binnen het pensioenfonds te laten spelen. We zijn immers het pensioenfonds van en voor de (ex-)medewerkers bij KPN. Tegelijkertijd is op deze manier voldoende specialistische kennis binnen het bestuur aanwezig. Daarnaast heeft het bestuur 3 sleutelfunctiehouders (Risicobeheer; Actuarieel en Interne audit) benoemd.

Het dagelijks bestuur bestaat uit de bestuursvoorzitter en twee plaatsvervangende voorzitters. De plaatsvervangende voorzitters zijn uitvoerende bestuursleden, één werknemerslid en één werkgeverslid. Eén van de twee plaatsvervangende voorzitters vervult tevens de rol van secretaris.

Een vacature in het bestuur of in het verantwoordingsorgaan wordt zo snel mogelijk ingevuld. Een nieuwe bestuurder moet voldoen aan het opgestelde functieprofiel. Ook kijken we hierbij naar diversiteit. We willen graag dat het bestuur en het verantwoordingsorgaan bestaan uit een goede mix van jongeren en ouderen, mannen en vrouwen. De bestuurders worden benoemd door het bestuur na voordracht of verkiezingen. De drie vertegenwoordigers namens de werkgever worden voorgedragen door de werkgever. De drie vertegenwoordigers namens de werknemers worden voorgedragen door de Centrale Ondernemingsraad (COR) van KPN. Eén van de vertegenwoordigers wordt door de COR zelf voorgedragen en twee van de vertegenwoordigers worden via de COR voorgedragen door vakorganisaties betrokken bij het cao-overleg van KPN. De twee vertegenwoordigers van de pensioengerechtigden worden gekozen door de pensioengerechtigden volgens het kiesreglement. De niet-uitvoerende bestuurders worden, na bindende voordracht door het verantwoordingsorgaan, benoemd door de uitvoerende bestuurders.

Het bestuur is collectief verantwoordelijk voor zijn functioneren. De voorzitter is het eerste aanspreekpunt voor de bestuursleden, het Intern Toezicht, het verantwoordingsorgaan en externe partijen. Elk bestuurslid stelt zich bij de besluitvorming onafhankelijk op ten opzichte van de achterban. Om een evenwichtig besluitvormingsproces te kunnen waarborgen, handelen de bestuurders in het belang van alle belanghebbenden van het pensioenfonds en houden ze rekening met de effecten van besluiten op alle belanghebbenden.

Wisselingen in bestuur

In 2023 hebben geen wisselingen in het bestuur plaatsgevonden.

Meer informatie over de bestuursleden en in welke commissies zij zitting hebben, vind je in de bijlage Personalialia. Daarin is ook een overzicht van de nevenfuncties opgenomen.

Bestuursleden namens de werkgever, KPN N.V.

Jeroen Burcksen

Désirée Leijten

Erik Luttenberg

Bestuursleden namens de werknemers

Edith Snoeij (secretaris)

Susan Eijgermans

Caspar Vlaar

Bestuursleden namens de pensioengerechtigden

Erik Overbeeke

Paul Gaalman

Niet-uitvoerend bestuursleden

Peter van Gameren (voorzitter)

Gwen van Tongeren

Cor van der Sluis

Aantal vergaderingen

In 2023 zijn er 20 bestuursvergaderingen geweest en een groot aantal commissievergaderingen. Veel aandacht is besteed aan de voorbereidingen op de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel onder de Wet toekomst pensioenen, de financiële situatie, het beleggingsbeleid, integraal risicomanagement en actuele ontwikkelingen op pensioengebied. In alle vergaderingen is het voor besluitvorming noodzakelijke aantal stemmen aanwezig geweest.

Bestuursbureau

Het bestuur wordt ondersteund door het bestuursbureau. Per eind 2023 zijn de volgende functies onderdeel van het bestuursbureau:

- Directeur

- Bestuurssecretaris
- Secretaresse
- Twee beleidsmedewerkers actuarieel
- Beleidsmedewerker beleggingen
- Beleidsmedewerker communicatie
- Juridisch beleidsmedewerker
- ICT-specialist (inhuur)

De directeur is eveneens medebeleidsbepaler. De beleidsmedewerker beleggingen en een beleidsmedewerker actuarieel zijn tevens vervuller van de risicobeheerfunctie.

Bestuurscommissies

Bij het pensioenfonds kennen we de volgende bestuurscommissies:

- beleggingscommissie,
- financiële commissie,
- pensioen- en communicatiecommissie,
- interne auditcommissie, en
- risicocommissie.

De commissies zijn samengesteld uit een afvaardiging van bestuursleden en worden indien nodig ondersteund door één of meerdere adviseurs. In de commissievergaderingen worden onderwerpen voor de bestuursvergaderingen voorbereid of worden besluiten genomen op onderwerpen waarvoor het bestuur mandaat heeft gegeven. De commissies vergaderen in ieder geval voorafgaand aan elke bestuursvergadering en zoveel vaker als nodig is.

De interne auditcommissie wordt gevormd door de sleutelfunctiehouder interne audit en de directeur bestuursbureau. Deze commissie wordt bij audits aangevuld met externe deskundigen.

Ook is er een geschillencommissie. Deze commissie doet alleen uitspraak als een belanghebbende het niet eens is met een besluit van het bestuur over de toepassing van het pensioenreglement. De geschillencommissie bestaat uit een onafhankelijke voorzitter en twee bestuursleden en wordt ondersteund door de juridisch beleidsmedewerker.

Met ingang van 1 januari 2024 behandelt de Geschilleninstantie Pensioenfondsen (GIP) geschillen over de uitvoering van het pensioenreglement. Het GIP is een onafhankelijke externe instantie. Alle pensioenfondsen zijn hier verplicht bij aangesloten. De geschillencommissie van het pensioenfonds is daardoor overbodig geworden en wordt per 1 januari 2024 opgeheven. De commissie wikkelt lopende geschilzaken nog af.

Intern Toezicht

Het Intern Toezicht wordt gevormd door de drie niet-uitvoerende bestuurders. Zij beoordelen of het bestuur de juiste processen volgt, goed beleid maakt, niet teveel risico's neemt en alle belangen gelijk afweegt. Zij leggen verantwoording af over de uitvoering van de taken en bevoegdheden aan het verantwoordingsorgaan, de werkgever en het bestuur.

In 2023 vergaderde het Intern Toezicht negen keer, waarvan twee keer ook met het verantwoordingsorgaan en één keer met de externe accountant en waarmerkend actuaris. Het verslag van het Intern Toezicht is samen met de reactie van het bestuur opgenomen in dit jaarverslag.

Verantwoordingsorgaan

Het verantwoordingsorgaan van Pensioenfonds KPN bestaat uit minimaal zes leden. Er zijn twee leden namens de deelnemers en drie namens de pensioengerechtigden. Er zijn twee leden namens de werkgever. Het aantal leden namens de deelnemers en pensioengerechtigden in het verantwoordingsorgaan wordt bepaald door het aantal deelnemers dat pensioen opbouwt en het aantal pensioengerechtigden dat een uitkering ontvangt.

De leden namens de deelnemers en de pensioengerechtigden worden benoemd na verkiezingen en de leden namens de werkgever worden benoemd na voordracht door de werkgever. De namen van de leden vind je in de bijlage Personalia.

Het verantwoordingsorgaan geeft haar oordeel over het handelen van het bestuur. Daarnaast doet het verantwoordingsorgaan een bindende voordracht voor (her)benoeming voor de niet-uitvoerende bestuurders. Ook heeft het verantwoordingsorgaan een aantal wettelijke adviesrechten, bijvoorbeeld met betrekking tot het communicatiebeleid, het beloningsbeleid en de inrichting van het Intern Toezicht. Het bestuur heeft regelmatig overleg met het verantwoordingsorgaan. In 2023 hebben het verantwoordingsorgaan en het bestuur 18 keer overleg gevoerd, inclusief kennissessies. Het oordeel van het verantwoordingsorgaan is samen met de reactie van het bestuur opgenomen in dit jaarverslag.

Permanente educatie en (zelf)evaluatie

Als bestuur vinden wij het belangrijk om individueel en als geheel bekwaam te zijn en de kennis en kunde goed bij te houden. In samenwerking met een externe partij is een programma voor permanente educatie uitgewerkt. Dat betreft het bestuur als geheel, maar het bevat ook individuele ontwikkelplannen voor de bestuursleden. Ook voor het verantwoordingsorgaan is een opleidingsprogramma opgesteld. In 2023 hebben bestuursleden en leden van het verantwoordingsorgaan verschillende opleidingen gevolgd uit dit programma.

Het eigen functioneren is voor ons als bestuur en voor het Intern Toezicht een continu aandachtspunt. Het bestuur en het Intern Toezicht evalueren jaarlijks het eigen functioneren van het bestuur als geheel en van de individuele leden. Hierbij betreft zowel het bestuur als het Intern Toezicht één keer in de drie jaar een onafhankelijke derde partij.

Gedragscode

Bij ons pensioenfonds beschikken we over een gedragscode. Het doel hiervan is het waarborgen en behouden van het vertrouwen van belanghebbenden in het pensioenfonds. In de gedragscode staat hoe bestuursleden, leden van het verantwoordingsorgaan en medewerkers bestuursbureau moeten omgaan met vertrouwelijke informatie, relatiegeschenken en het vervullen van nevenfuncties bij andere ondernemingen en instellingen.

De compliance officer monitort de naleving van de gedragscode en geeft gevraagd en ongevraagd advies

op transparant en integer handelen. Tot 1 januari 2024 werd de compliance functie binnen het bestuursbureau vormgegeven. Per 1 januari 2024 is een externe compliance officer benoemd.

We beschikken ook over een compliance-programma, een incidentenregeling en een klokkenluidersregeling.

Vertrouwenspersoon

Sinds 3 november 2022 is bestuurslid Edith Snoeij vertrouwenspersoon voor zowel de medewerkers van het bestuursbureau als voor leden van het bestuur. Over het jaar 2023 heeft de vertrouwenspersoon geen meldingen ontvangen.

Code Pensioenfonds

De overheid ziet erop toe dat een pensioenfonds goed wordt bestuurd. De pensioensector heeft zelf ook regels opgesteld. Deze zijn vastgelegd in normen in de Code Pensioenfonds. De code gaat over het goed functioneren van het bestuur, het Intern Toezicht en het verantwoordingsorgaan en over zaken als risicomanagement, integriteit en beloningen. De Code Pensioenfonds is wettelijk verankerd in artikel 33 PW 'Beheerste bedrijfsvoering'. Hiervan mag alleen worden afgeweken volgens het 'pas-toe-of-leg-uit'-principe.

We voldoen op één punt niet helemaal aan de Code Pensioenfondsen. Dit is de norm waarin staat dat zowel in het bestuur als in het verantwoordingsorgaan tenminste één vrouw en één man zitten, tenminste één iemand jonger dan veertig jaar en één iemand ouder dan veertig jaar.

In het bestuur zitten vier vrouwen en zeven mannen. Maar er is geen bestuurslid jonger dan veertig jaar. In het verantwoordingsorgaan zit één vrouw, maar is niemand jonger dan veertig.

We hebben een diversiteitsbeleid (zoals hieronder toegelicht), inclusief een stappenplan diversiteit (conform norm 33). Bij de verkiezingen in 2023 van een nieuw werknemerslid in het verantwoordingsorgaan stonden op de kandidatenlijst vier personen jonger dan veertig. De deelnemers hebben echter gekozen voor de kandidaat die ouder is dan veertig jaar. Vanaf januari 2024 heeft het verantwoordingsorgaan ook een nieuw lid namens de werkgever. Zij is jonger dan veertig. Vanaf oktober 2023 is zij als toehoorder aanwezig geweest bij de vergaderingen en ze heeft zo de visie vanuit de jongere deelnemers al kunnen inbrengen.

Diversiteitsbeleid

Wij onderstrepen het belang van diversiteit in onze organisatie en organen. Als vertegenwoordigers van diverse groepen betrokken zijn bij het proces, ontstaat er een meervoudig perspectief dat ten goede komt aan de besluitvorming. Hieraan draagt een mix van mannen en vrouwen, jongeren en ouderen in het bestuur en de pensioenfondsen positief bij. Anderzijds is het belangrijk dat bij de samenstelling rekening wordt gehouden met de opbouw van het deelnemersbestand. Wij vinden het belangrijk dat deelnemers en pensioengerechtigden zich vertegenwoordigd kunnen voelen door het bestuur en andere pensioenfondsen. Daarbij streven we naar een goede mix van mannen en vrouwen. De doelstelling is om minimaal één man en één vrouw in het bestuur in het verantwoordingsorgaan te hebben. Daarnaast proberen we minimaal één lid benoemd te hebben die op het moment van benoeming nog niet de leeftijd van veertig jaar heeft bereikt. De bovenstaande uitgangspunten zijn formeel vastgelegd in het diversiteitsbeleid.

In het stappenplan diversiteit zijn onder andere acties opgenomen ten aanzien van het nadrukkelijk benoemen van de eisen uit het diversiteitsbeleid in de profielschets, vacaturetekst en de competentievisie. Ook wordt bij de voordragende partij het diversiteitsbeleid onder de aandacht worden gebracht.

Daarnaast ondersteunen wij het pensioenfonds PensioenLab. PensioenLab is opgericht door de jongerenbonden FNV Jong, CNV Jongeren en VCP Young Professionals. Het behartigt de belangen van jongeren op pensioenthema's. Dit doen zij door jongeren te informeren, te betrekken, op te leiden en hun stem te laten horen. Wij kijken naar mogelijkheden voor stageplekken binnen onze eigen organisatie. In 2022/2023 heeft een deelnemer van het PensioenLab stage gelopen binnen het bestuur of het bestuursbureau. Dit is alle betrokkenen goed bevallen. Daarom loopt ook in 2023/2024 een jonge toekomstige pensioenfondsbestuurder stage in het bestuur.

Beloningsbeleid

Wij hebben bij ons pensioenfonds een beloningsbeleid opgesteld. We zijn ons bewust van het benodigde maatschappelijke draagvlak. Het beloningsbeleid kent geen prestatiegerelateerde beloningen en geen ontslagvergoeding. De hoogte van de beloning van de leden van het Intern Toezicht is gelijk aan die van de rest van het bestuur en staat een kritische opstelling niet in de weg.

De beloning is afgestemd op het aantal dagen dat een bestuurder gemiddeld genomen besteedt aan de werkzaamheden bij ons pensioenfonds. Jaarlijks, voor het eerst per 1 januari 2022, worden de beloningen geïndexeerd. Een bestuurder ontvangt voor twee dagen per week per 1 januari 2023 € 62.873 bruto per jaar. De voorzitter ontvangt € 94.310 bruto per jaar, voor drie dagen per week.

Compliance Officer

Als pensioenfonds dienen wij zorg te dragen voor een beheerste en integere bedrijfsvoering. In dat kader hebben we de heer Pullen van TriVu met ingang van 1 januari 2024 aangesteld als externe compliance officer. Het pensioenfonds heeft een eigen gedragscode. Deze heeft tot doel om gewenst gedrag te stimuleren en ongewenst gedrag te voorkomen. Dit draagt bij aan het integer functioneren van het pensioenfonds en het waarborgen van de goede naam en reputatie.

Op grond van de gedragscode zijn 35 personen in 2023 aangewezen als verbonden persoon. Over 2023 hebben deze verbonden personen een verklaring van naleving van de gedragscode ingevuld en ondertekend waarbij meldingen ten aanzien van de gedragsnormen zoals nevenfuncties, geschenken, uitnodigingen en privébelangen zijn vastgelegd. Verder beschikt het pensioenfonds naast de gedragscode over compliance documenten zoals een compliance charter, een incidentenregeling, een klokkenluidersregeling, een beloningsbeleid en een SIRA.

In de jaarlijkse compliance rapportage over 2023 zijn de volgende bevindingen en aanbevelingen opgenomen:

1. De meldingen die de verbonden personen in 2023 hebben gedaan, vallen binnen de normen van de gedragscode van het pensioenfonds. Er zijn een paar operationele aanbevelingen gedaan voor het proces van melding van geschenken en nevenfuncties.
2. Het pensioenfonds heeft focus op de naleving van de gedragsnormen en aanverwante compliance gerelateerde onderwerpen zoals beloningsbeleid, sanctiewetgeving en terrorismefinanciering bij haar kern-uitbestedingspartijen TKP en Aegon Asset Management ('AAM'). Het pensioenfonds toetst dit ook. Belangrijke focus daarbij betreft de risico's van de onderuitbesteding vanuit het pensioenfonds bezien.
3. Er zijn in 2023 een aantal operationele incidenten door TKP en AAM gemeld, die inmiddels zijn of worden opgelost.
4. Er zijn in 2023 geen meldingen geweest van misstanden, onbehoorlijk handelen of fraude bij het pensioenfonds.
5. Het pensioenfonds beschikt over compliance documenten. Aanbevolen wordt om een aantal hiervan in 2024 te actualiseren.

Geen sancties, dwangsommen of boetes

In 2023 zijn aan het pensioenfonds door de toezichthouders geen dwangsommen of boetes opgelegd. Evenmin zijn door de toezichthouders aanwijzingen aan het pensioenfonds gegeven. Ook is er geen bewindvoerder aangesteld en is de bevoegdheidsuitoefening van organen van het pensioenfonds niet gebonden aan toestemming van de toezichthouders.

Toezicht De Nederlandsche Bank (DNB)

DNB houdt toezicht op onder andere de pensioenfondsen op basis van de Pensioenwet door middel van gesprekken, beoordeling van rapportages van het pensioenfonds en onderzoeken. In 2023 zijn de volgende onderzoeken bij ons uitgevoerd:

- regievoering nieuw pensioencontract;
- niet-financiële risico's;
- premie en indexatie.

In 2021 hebben we deelgenomen aan het onderzoek naar de inbedding van ESG-risico's in het risicobeheer bij pensioenfondsen. DNB heeft begin 2022 teruggekoppeld welke aspecten goed gaan en op welke aspecten we verbeteringen kunnen doorvoeren. Eind 2022 heeft een gesprek plaatsgevonden met DNB over de verdere ontwikkeling van de risicobeheercyclus. Dit is in 2023 verder uitgewerkt en wordt in het eerste kwartaal van 2024 afgerond.

Publicatie kwartaal- en jaarcijfers op website DNB

In het kader van transparantie publiceert DNB op haar website de kerncijfers van de pensioenfondsen in Nederland. Ieder kwartaal publiceert DNB uit de Kwartaalstaten Beleggingen de volgende gegevens: de beleidsdekkingsgraad, de vereiste dekkingsgraad (strategische mix), het belegd vermogen en het kwartaalrendement.

Uit de jaarstaten worden daarnaast gepubliceerd: de reële dekkingsgraad, de premie, de deelnemersaantallen, de toeslagverlening, de eventuele vermindering van pensioenaanspraken en -rechten en de uitvoeringskosten.

Toezicht Autoriteit Financiële Markten (AFM)

De AFM houdt toezicht op de wijze waarop pensioenfondsen de deelnemers informeren. De AFM voldoet dit door middel van vragenlijsten en zo nodig verdiepende onderzoeken. In 2023 zijn de volgende onderzoeken bij ons uitgevoerd:

- Self assessment duurzaamheid 2023;
- Keuzemogelijkheden in de pensioenregelingen van de tweede pijler;

- Herrekeningsbrieven variabele uitkering;
- Onderzoek klachtenprocedure.

Organisatie en uitvoering

Als bestuur zijn we verantwoordelijk voor het beleid en de uitvoering, maar de uitvoering zelf is grotendeels uitbesteed aan TKP Pensioen (hierna TKP) en Aegon AM, beide onderdeel van Aegon. Aegon heeft in 2023 de Nederlandse activiteiten gecombineerd met die van a.s.r. Dit betekent dat TKP in 2023 onderdeel is geworden van a.s.r. Aegon AM blijft onderdeel van Aegon.

De uitvoering door TKP omvat het administreren van de pensioenen en de advisering over en de uitvoering van ons communicatiebeleid. Het beleggingsbeleid wordt uitgevoerd via een vastgelegd mandaat van het bestuur van Pensioenfonds KPN aan Aegon AM. In de overeenkomsten met TKP en Aegon AM zijn adequate maatregelen opgenomen voor als de dienstverlener of een door hem ingeschakelde derde onvoldoende presteert, de overeenkomst niet naleeft of schade veroorzaakt door handelen of nalaten.

Het beloningsbeleid van de uitvoeringsorganisaties is beheerst en evenwichtig. Het voldoet aan de eisen die hieraan door de toezichthouders worden gesteld. Dit is vastgelegd in de overeenkomsten met de verschillende uitvoeringsorganisaties.

We toetsen de werkzaamheden aan de afspraken in de overeengekomen Service Level Agreement en evalueren deze jaarlijks. Ook ontvangen we jaarlijks een ISAE 3402 type II-rapport van de uitvoeringsorganisaties, dat door een externe onafhankelijke accountant is gecertificeerd. Wij zijn op de hoogte van de door de uitvoeringsorganisaties ingeschakelde partijen en monitoren dit. Ook vragen we de uitvoerders hierover verantwoording af te leggen.

Controle

De certificerend actuaris WTW en de externe onafhankelijke accountant Deloitte controleren de financiële verantwoording in de jaarrekening minimaal één keer per jaar (bestuursverslag en jaarrekening). Bij grote onderwerpen beoordelen en controleren zij deze tussentijds. Deze partijen kunnen onafhankelijk hun werk doen, zonder (schijn van) belangenverstrengeling. Het functioneren van de certificerend actuaris en de externe accountant wordt elke drie jaar door ons geëvalueerd.

Binnen het risicomanagement van het pensioenfonds (zie volgende hoofdstuk) hebben een drietal sleutelfunctiehouders een controlerende en signalerende taak. Dat zijn de sleutelfunctiehouders Actuarieel, Risicobeheer en Interne Audit. De beoordelingen van deze sleutelfunctiehouders worden door het bestuur meegewogen bij de uiteindelijke besluitvorming.

De certificerend actuaris WTW is tevens de sleutelfunctiehouder Actuarieel. Hiervoor is gekozen omdat beide werkzaamheden dicht bij elkaar liggen. De combinatie van deze twee functies is op basis van regelgeving mogelijk.

De sleutelfunctiehouder Risicobeheer is een bestuurslid (Jeroen Burcksen). De sleutelfunctiehouder interne audit wordt extern ingevuld (Jan Herder).

Risico's beheersen

Een van de kerntaken van
Pensioenfonds KPN

5

Bij het verzorgen van je pensioen heeft Pensioenfonds KPN te maken met allerlei risico's. Denk bijvoorbeeld aan beleggingsrisico's. Maar er zijn ook risico's die niet direct met geld te maken hebben, zoals het risico dat er iets misgaat in de IT-systemen of informatiebeveiliging. Het beheersen van al die risico's is één van onze kerntaken. We willen op een beheerste wijze omgaan met de pensioengelden die ons zijn toevertrouwd. Dat doen we met een systeem dat we 'integraal risicomanagement' noemen (IRM). In dit hoofdstuk lees je er meer over.

Pensioenfonds KPN heeft een organisatie waarmee de uitvoering van de pensioenregeling en het beheer van het vermogen op een goede en gecontroleerde manier kan plaatsvinden. Dat is nodig om invulling te geven aan onze missie, visie, doelstellingen, passend bij de mate van risico dat wij willen lopen. Deze mate van risico nemen, noemen wij risicobereidheid. Integraal risicomanagement neemt daarbij een centrale plaats in. Integraal benadrukt dat het gaat om het management van alle verschillende risicogebieden in onderlinge samenhang.

Om het risicomanagement gestructureerd te laten plaatsvinden, hebben wij hiervoor een proces ingericht. In de volgende figuur is het IRM-proces weergegeven, waarna de belangrijkste stappen worden toegelicht.

Strategie en doelstellingen

De basis van het IRM-proces is de missie en visie van het pensioenfonds. Van hieruit hebben we strategische doelstellingen vastgesteld. Het doel van risicomanagement is het beheersen van belangrijke risico's die onze doelstellingen bedreigen. Daarom vormen de strategische doelstellingen de basis voor het IRM.

Risicohouding

Zoals gezegd is het belangrijk om risico's die onze doelstellingen bedreigen te beheersen. Maar risico's helemaal uit de weg gaan, dat gaat niet. Denk bijvoorbeeld aan de beleggingen: om voldoende rendement te kunnen halen, moeten we bereid zijn een bepaald (verantwoord) risico te lopen. Hoe hoog dit risico mag zijn, is door ons in samenspraak met de sociale partners vastgelegd. We hebben de risicohouding uitgewerkt en gekoppeld aan de verschillende strategische doelstellingen. Hierin zien we onder andere dat we fouten zoveel mogelijk proberen te voorkomen door op verschillende momenten controles te laten plaatsvinden op de uitvoering. We willen klachten en incidenten tot een minimum beperken. Maar wel maken daarbij ook afwegingen over impact, kosten en tijdsinspanning. Daarnaast nemen we doelbewust beleggingsrisico, omdat dit naar verwachting wordt beloond met extra rendement.

Voor iedere strategische doelstelling hebben we de belangrijkste hoofdrisico's in kaart gebracht. Voor deze hoofdrisico's hebben we ook vastgesteld hoeveel risico we bereid zijn te lopen om de strategische doelstelling na te kunnen komen. Verderop in dit hoofdstuk hebben we de hoofdrisico's nader toegelicht.

Risicoanalyse

Om grip te hebben op de hoofdrisico's wordt per hoofdrisico een analyse uitgevoerd waaruit de belangrijkste deelrisico's (risico-items genoemd) worden benoemd. Verderop in dit hoofdstuk, onder instrumenten en beheersing, lichten we de belangrijkste analyses toe.

Beheersmaatregelen

Nadat inzichtelijk is wat de risico-items zijn, beoordelen we in hoeverre deze risico-items buiten onze risicobereidheid vallen. Voor zover de risico's buiten die bereidheid vallen, worden beheersmaatregelen vastgesteld om ze te kunnen beheersen. Vervolgens wordt opnieuw beoordeeld of de vastgestelde beheersmaatregelen voldoende zijn om het risico binnen de risicobereidheid te krijgen.

Acties

Zodra de beheersmaatregelen vastgesteld zijn, worden de acties genomen om de beheersmaatregelen te laten werken. Het is belangrijk dat de beheersmaatregelen niet alleen zijn beschreven (opzet), maar dat ze ook daadwerkelijk op de beschreven manier worden uitgevoerd (bestaan) en tot slot dat ze het risico helpen beheersen (werking). Een beheersmaatregel moet daadwerkelijk bijdragen aan het verminderen van het risico dat een van de strategische doelstellingen niet wordt gehaald.

Managementrapportage

Risico's worden gemonitord. Dat gebeurt op veel verschillende plaatsen binnen en buiten de organisatie. Voorbeelden daarvan zijn de dagelijkse monitoring van onze beleggingsportefeuille door de fiduciair vermogensbeheerder, maandrapportages vanuit onze pensioenuitvoeringsorganisatie en kwartaalrapportages op niet-financiële risico's. Om de onderlinge samenhang te kunnen beoordelen staat elk kwartaal een integrale risicomangementrapportage op de bestuursagenda.

Belangrijke aandachtspunten in 2023

Het pensioenfonds kent één enkel IRM-proces, en toch kunnen we stellen dat dit proces zich in 2023 heeft gesplitst in twee delen. De Wet toekomst pensioenen (Wtp) en alle voorbereidingen op de beoogde transitie op 1 januari 2026 hebben ook vanuit het risicomangement aandacht gekregen en daarmee een eigen IRM-proces. Dit functioneert naast het reguliere IRM-proces op de huidige pensioenuitvoering. Hieronder nemen we je graag mee in een aantal belangrijke ontwikkelingen uit 2023:

- Eind 2022 is er een externe audit geweest op de risicobeheerfunctie en het systeem van interne controle. Vanuit de audit kwam een beperkt aantal bevindingen naar voren die in 2023 naar tevredenheid van de auditor zijn opgevolgd.
- De IRM-rapportage is in 2023 verder ontwikkeld. We zijn nu ook in staat om de hoofdrisico's individueel te toetsen op een door het bestuur vastgestelde risicohouding. Past het niet, dan zijn aanvullende acties vereist.
- De Sleutelfunctiehouder Risicobeheer is nauw betrokken bij het proces rondom de Wtp. Om daarbij een goede samenwerking met de andere sleutelfunctiehouders te borgen is er in 2023 een periodiek overleg gestart. Daarin overleggen de sleutelfunctiehouders met elkaar over de ontwikkelingen rond Wtp.
- Het IRM-beleid is in 2023 grondig geëvalueerd en vastgesteld door het bestuur.
- De Sleutelfunctiehouder Risicobeheer heeft in 2023 diverse overleggen met de andere sleutelfunctiehouders van het pensioenfonds gehad.
- De Sleutelfunctiehouder Risicobeheer is gedurende het jaar nauw betrokken geweest bij de ontwikkelingen bij onze belangrijkste uitbestedingsrelaties. Periodiek is er overleg met de tweedelijns risicomangementfuncties binnen die organisaties.

De hoofdrisico's

Zoals hiervoor toegelicht hebben we per strategische doelstelling de hoofdrisico's vastgesteld. In deze paragraaf nemen wij je op hoofdlijnen mee door de belangrijkste risico's en hoe wij met de beheersing daarvan omgaan. Daarbij hebben we onderscheid gemaakt naar financiële en niet-financiële risico's.

→ 1. Financiële risico's

De financiële risico's zijn in beginsel de meetbare risico's. Om deze te monitoren zijn grenzen vastgesteld. In deze paragraaf lichten we de financiële risico's toe.

Marktrisico

Het marktrisico is het risico dat de marktprijzen van onze beleggingen dalen. Dit risico heeft betrekking op de portefeuille zakelijke waarden (aandelen, vastgoed en private equity). Het risico van de vastrentende waarden valt onder het rente- en kredietrisico. Met een strategische balansanalyse (een ALM-studie) gaan wij na of de gekozen portefeuille met zakelijke waarden voldoet aan het gewenste risico-/rendementsprofiel. Eén van de belangrijkste maatregelen om het marktrisico te dempen is het wereldwijd spreiden van beleggingen in zakelijk waarden.

Matching- en renterisico

Renterisico

We waarderen de verplichtingen op de rekenrente zoals die wordt gepubliceerd door De Nederlandsche Bank. Hierdoor is onze dekkingsgraad gevoelig voor renteschommelingen. Om het renterisico te beheersen, hanteren we een renteafdekkingsbeleid. Hierbij maken we gebruik van de vastrentende beleggingen (zoals obligaties) aangevuld met renteswaps. Die bewegen in principe in omgekeerde richting mee met een renteverandering en beperken daarmee de risico's van rentedalingen. Aan de andere kant geldt dat we door de renteafdekking minder profiteren van een rentestijging. Bij een stijging van de rente neemt zowel de waarde van de vastrentende waarden als renteswaps af, en ook de waarde van de verplichtingen. Omdat we niet het volledige renterisico afdekken, stijgt de dekkingsgraad per saldo bij een stijging van de rente. Voor de afdekking van het renterisico hanteren we een vaste mate van renteafdekking van 70%.

We monitoren van het renterisico op dagbasis en de beleggingscommissie wordt direct op de hoogte gebracht van het raken van bandbreedtes rondom de strategische mate van renteafdekking. Daarnaast ontvangt het bestuur op maand- en kwartaalbasis risicorapportages.

Inflatierisico

We streven ernaar om de pensioenen te indexeren volgens de Nederlands consumentenprijsinflatie (CPI). Hoewel dit een voorwaardelijke indexatie betreft, loopt het pensioenfonds een risico bij hoge inflatie.

Inflatierisico is het risico dat de werkelijke inflatie hoger uitvalt dan verwacht of dat de inflatieverwachtingen toenemen. Het is onderdeel van de analyses voor het vaststellen van het beleggingsbeleid. Dit risico dekken we gedeeltelijk af door te beleggen in inflatiegerelateerde obligaties. Daarnaast zijn in de portefeuille beleggingscategorieën opgenomen die naar verwachting in waarde toenemen als de inflatie stijgt (zoals vastgoed).

Valutarisico

Wij beleggen wereldwijd, waarbij veel beleggingen in een andere valuta dan de euro noteren. Om de gevoeligheid van de waarde van de beleggingen voor veranderingen in de wisselkoers te beperken, dekken we het valutarisico (deels) af. Het uitgangspunt is: we dekken het valutarisico af als de waarde van de beleggingen direct wordt beïnvloed door veranderingen in de wisselkoers. Bij sommige beleggingscategorieën is deze relatie sterker dan bij andere. Zo dekken we bij de beleggingen in vastrentende waarden het valutarisico in beginsel volledig af. Bij de beleggingen in zakelijke waarden ligt de mate van valuta-afdekking lager. Het valutarisico wordt beheerst met FX forwards. Dit zijn instrumenten waarbij één valuta wordt geruild tegen een andere valuta op een afgesproken tijdstip in de toekomst. Monitoring van het valutarisico vindt op dagbasis plaats. In het integraal risicomangement hebben we limieten gedefinieerd waarmee het valutarisico wordt beheerst.

Liquiditeitsrisico

Een deel van het vermogen beleggen we in categorieën die op korte termijn niet verhandeld kunnen worden zonder (grote) negatieve impact op de prijs. Dit zijn beleggingen met een lage liquiditeit. Dit doen we omdat we de overtuiging hebben dat deze beleggingen van toegevoegde waarde zijn voor de beleggingsportefeuille. Daarnaast passen deze beleggingen goed bij het langetermijnkarakter van het pensioenfonds. Bij het samenstellen van de beleggingsportefeuille is rekening gehouden met de verwachte tijd om een positie te verhandelen. Om het liquiditeitsrisico van de beleggingsportefeuille te beheersen hebben we beleidsgrenzen gedefinieerd. Via periodieke rapportages monitoren we of de liquiditeit van de portefeuille binnen de grenzen van het beleid valt.

Kredietrisico en tegenpartijrisico

Kredietrisico is het risico dat tegenpartijen waaraan een lening ter beschikking is gesteld, hun verplichtingen niet of niet volledig nakomen. Wij lopen kredietrisico op derivaten, vastrentende waarden en bij het aanhouden van kasgeld. Het risicomanagement is erop gericht om de kans te beperken dat een tegenpartij failliet gaat en als de tegenpartij toch failliet gaat het verlies te beperken. Voorbeelden van beheersing zijn een brede spreiding naar leningen in de portefeuille en limieten aan kredietrisico. Voor de beleggingen voeren we op kwartaalbasis een gevoeligheidsanalyse uit, waarbij we in kaart brengen wat de impact van een hoger kredietrisico (risicopremie) op het vermogen en de dekkingsgraad is.

Actief risico

Een deel van de beleggingen in de beleggingsportefeuille beheren we actief. Dat betekent dat we externe vermogensbeheerders de ruimte geven om af te wijken van de brede marktindex (benchmark). Vermogensbeheerders maken op basis van kennis en ervaring afwijkende keuzes om naar verwachting extra rendement te behalen. Om het risico te beheersen dat vermogensbeheerders een te geconcentreerde beleggingsportefeuille aanhouden, stellen we grenzen aan het actief afwijken van de brede marktindex. Dit doen we per soort belegging, maar ook op niveau van de totale beleggingsportefeuille. Daarnaast evalueren we periodiek de toegevoegde waarde van het actief afwijken van de index.

Verzekeringstechnisch risico

Het verzekeringstechnisch risico is het risico dat voortvloeit uit mogelijke afwijkingen van actuariële inschattingen die worden gebruikt voor de vaststelling van de technische voorzieningen en de hoogte van de premie. De belangrijkste actuariële risico's zijn de risico's van langlevens, overlijden (kortlevens) en arbeidsongeschiktheid. In de jaarlijkse actuariële analyse worden de afwijkingen tussen de (technische) aannames en de werkelijk waargenomen ontwikkelingen geanalyseerd. Deze risico's zijn een gegeven en moeten we daarom accepteren. Een manier van beheersing is het herverzekeren van dit risico. Gezien de omvang van het pensioenfonds kiezen we daar niet voor en hebben we het verzekeringstechnisch risico volledig in eigen beheer.

De belangrijkste maatregel om dit risico te beheersen is een jaarlijkse externe toetsing van de gehanteerde pensioenfondsgrondslagen op prudentie. Eind 2022 heeft een herziening van de overlevingstafels en ervaringssterfte plaatsgevonden, waardoor de meest recente ontwikkelingen op het gebied van levensverwachting worden toegepast. De prudentie van de overige gehanteerde grondslagen wordt periodiek beoordeeld. In 2022 heeft een grote toetsing plaatsgevonden. In 2023 heeft een toetsing op de grondslag voor wezenpensioen plaatsgevonden naar aanleiding van de wijziging van de pensioenregeling per 1-1-2023. De volgende (uitgebreide) toetsing is voorzien voor eind 2024.

ESG-risico

ESG-risico is het risico op handelingen door bedrijven met structurele negatieve impact op omgeving (**E**nvironmental), maatschappij (**S**ocial) en **G**overnance, waardoor de waarde van de beleggingen van het pensioenfonds kan dalen. Denk daarbij aan de gevolgen van klimaatverandering, sociale impact (het risico om verantwoordelijkheid te dragen voor bijvoorbeeld mensenrechtenschending) of ESG-incidenten, wat kan leiden tot boetes of verlies van omzet. Voorbeelden van beheersing op het ESG-risico zijn; het doen van uitsluitingen,

het in dialoog gaan met bedrijven, monitoring van een ESG-ricomastaf en het reduceren van de CO2-uitstoot van de beleggingsportefeuille. Hoe wij omgaan met het ESG-risico kun je uitgebreider lezen in het Duurzaamheidsverslag. Je vindt het op onze website.

→ 2. Niet-financiële risico's

We hebben ook te maken met niet-financiële risico's. Dat gaat om risico's die vooral de uitvoering van de pensioenregeling onder druk kunnen zetten. Het betreft ook het bieden van het gewenste handelingsperspectief aan deelnemers en de communicatie richting deelnemers en andere betrokkenen. Voor de verschillende niet-financiële risico's hebben wij geen grenzen vastgesteld, maar we realiseren ons terdege dat er grote financiële schade kan ontstaan door bijvoorbeeld reputatieschade, niet integer handelen of een onjuiste uitvoering door de externe uitbestedingspartijen. Hieronder een toelichting op de niet-financiële risico's.

Inadequate bestuurlijke processen

Als eerste niet-financiële noemen we het risico dat het pensioenfonds onzorgvuldige of onvolledige besluiten neemt of niet de juiste fondsorganen betreft in de besluitvorming. Kernpunten daarbij zijn onvoldoende invulling van bestuursprocessen, inadequate organisatie en governancestructuur en onvolledige informatievoorziening aan het bestuur. Vanuit het pensioenfonds ziet het dagelijks bestuur op deze kernpunten toe en de bestuursleden worden hierop ook aangesproken tijdens de evaluatie die iedere bestuursvergadering plaatsvindt. Daarnaast heeft ook het Intern Toezicht een rol in het bestuurlijk proces en ziet het toe op de algemene gang van zaken binnen het pensioenfonds. Ten slotte heeft ook het verantwoordingsorgaan een adviesrol en geeft het een oordeel over het handelen van het bestuur.

Uitbestedingsrisico

Dit is het risico dat ontstaat als we werkzaamheden hebben uitbesteed aan externe partijen en deze partijen niet voldoen aan onze kwaliteitseisen. Het bestuur is verantwoordelijk voor de (onder)uitbesteding en zorgt voor voldoende waarborgen om hierop in control te zijn. Deze waarborgen behelzen onder andere het vastleggen in contracten en bijbehorende documenten van alle gemaakte afspraken over de kwaliteit van de dienstverlening, het duidelijk vastleggen van exit-voorwaarden en het verkrijgen van uitgebreide managementinformatie met een schriftelijke verantwoording over de uitvoering door de uitvoerder. Per kwartaal wordt door de uitvoerders een uitgebreide rapportage aangeleverd. Deze rapportages worden zowel door het bestuur als tussen het bestuur en de uitvoerders besproken.

Integriteitsrisico

Het integriteitsrisico wordt gedefinieerd als het risico dat de integriteit van het pensioenfonds of het financiële stelsel wordt beïnvloed als gevolg van niet-integere en onethische gedragingen binnen de organisatie van het pensioenfonds en van betrokken uitbestedingspartijen. Pensioenfonds moeten jaarlijks een analyse maken van de integriteitsrisico's die samenhangen met uitbestedingen. Ze moeten voorkomen dat ze betrokken raken bij handelingen die tegen de wet ingaan of handelingen die maatschappelijk onbetamelijk zijn. Wij onderkennen het belang van een goede en gedegen integriteitsrisicoanalyse. In 2023 hebben we een update gemaakt van de integriteitsanalyse. Hiermee voldoet de analyse aan de laatste inzichten.

Juridisch risico

Het juridisch risico hangt samen met veranderingen in en naleving van wet- en regelgeving, het mogelijk bedreigd worden van de rechtspositie, met inbegrip van de mogelijkheid dat contractuele bepalingen niet afdwingbaar zijn of niet correct gedocumenteerd worden. Het bestuur maakt onderscheid tussen het juridisch risico dat ontstaat door externe regelgeving en door eigen contracten. Om in controle te zijn ontvangt het pensioenfonds op kwartaalbasis een rapportage met de laatste actualiteiten op het gebied van wet- en regelgeving.

Omgevingsrisico

Het omgevingsrisico wordt beperkt door op de hoogte te blijven van de ontwikkelingen via onder andere de Pensioenfederatie en externe adviseurs en door een actieve rol in de pensioendiscussie te spelen. We volgen de vele ontwikkelingen in pensioenland die invloed hebben op ons pensioenfonds op de voet. Een belangrijk onderwerp voor de komende jaren is de Wet toekomst pensioenen. Met betrekking tot de continuïteit van ons pensioenfonds kan gesteld worden dat het risico dat Koninklijke KPN N.V. (en gelieerde ondernemingen) haar verbintenis opzegt als nihil wordt ingeschat. Mocht dit wel gebeuren, dan heeft het bestuur hiervoor een scenario-analyse gemaakt. In die situatie zal er geen opbouw meer plaatsvinden van nieuwe pensioenen, maar blijft het pensioenfonds voor de in het verleden opgebouwde rechten bestaan.

Onvoldoende pensioenbewustzijn

Het risico van onvoldoende pensioenbewustzijn is dat deelnemers geen goed zicht hebben in hun eigen pensioen en de keuzemogelijkheden. Met een strategisch communicatieplan proberen we bewustwording bij deelnemers te creëren. Daarbij realiseren we ons dat we ondanks alle inspanningen niet de volledige deelnemerspopulatie zullen bereiken.

IT-risico

IT-risico definiëren we als het risico dat onderdelen van de dienstverlening op het gebied van IT ontoereikend zijn. Dat kan een negatieve impact hebben op de complete dienstverlening. Voorbeelden zijn ontoereikendheid in: beschikbaarheid van IT, beveiliging van IT-processen, toegang tot data en aanpasbaarheid van systemen. In 2022 hebben we ons IT-beleid geëvalueerd en aangescherpt. Risicobeheersing is daarin een nadrukkelijk onderwerp.

Datakwaliteitsrisico

Het datakwaliteitsrisico is het risico dat de data die nodig is voor het vaststellen van de pensioenkapitalen, de pensioenrechten en - aanspraken niet juist zijn. Onjuistheden in deze data zijn ongewenst, omdat deelnemers van het pensioenfonds er op moeten kunnen rekenen dat hun pensioenrechten en -aanspraken op de juiste wijze worden vastgesteld en vastgelegd. Om het risico te beperken maar ook voor een verantwoorde overgang naar het nieuwe pensioenstelsel, waarover overigens nog besloten moet worden, is eind 2023 gestart met een datakwaliteitsproject. We doen dit in nauwe samenwerking met onze pensioenuitvoerder TKP Pensioen. Ook na de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel zal datakwaliteit een belangrijk onderwerp blijven.

Overige niet-financiële risico's

Naast deze risico's blijven we alert op mogelijke nieuwe risico's die de doelstellingen van het pensioenfonds kunnen bedreigen.

Instrumenten en beheersing

Om risico's te identificeren, analyseren en in controle te zijn zetten we verschillende instrumenten in. Een aantal belangrijke instrumenten lichten wij hier graag toe.

1. Risk Self Assessment (RSA)

Een RSA is een risicoanalyse waarbij de belangrijkste risico's in kaart worden gebracht die het realiseren van de doelstellingen bedreigen. De risicoanalyse is gericht op zowel de interne als de externe bedrijfsomgeving. Met een RSA beoordeelt het pensioenfonds of de bestaande beheersing goed functioneert en passend is bij de risicobereidheid van het pensioenfonds. Deze risicoanalyse vindt plaats over een periode van twee jaar waarbij alle belangrijke risico's worden geanalyseerd. Vastlegging vindt plaats in een beheersingsraamwerk.

In 2023 heeft een RSA voor het verzekeringstechnisch risico en datakwaliteitsrisico plaatsgevonden. Ten aanzien van het verzekeringstechnisch risico is vastgesteld dat het risico binnen de risicobereidheid valt en dat er geen aanvullende beheersmaatregelen nodig zijn. Voor het datakwaliteitsrisico is vastgesteld dat het project datakwaliteit dat medio 2024 wordt afgerond een belangrijke beheersmaatregel is om het risico te beheersen.

2. Eigenrisicobeoordeling (ERB)

In ons ERB-beleid staat beschreven op welke wijze we de robuustheid van de doelstellingen beoordelen. De nadruk ligt op risico's waar we in de toekomst mogelijk aan worden blootgesteld. De ERB wordt minimaal één keer per drie jaar uitgevoerd. De laatste ERB hebben we in 2021 uitgevoerd. Vooruitlopend op de Wet toekomst pensioenen (Wtp) is eind 2023 een ERB Wtp gestart.

3. ALM-studie

Een Asset Liability Management (ALM) studie is een strategische analyse waarbij de risico's van de balans van het pensioenfonds in kaart worden gebracht. Er wordt gekeken naar de vermoedelijke toekomstige ontwikkelingen van de beleggingen en de pensioenverplichtingen. Een ALM-studie geeft daarmee inzicht in hoe de belangrijkste risicofactoren in de balans van het pensioenfonds doorwerken. Door deze risico's inzichtelijk te maken kan het bestuur deze meewegen in de strategische beleidsvorming. Wanneer risico's in relatie tot de strategische doelstellingen te groot zijn, kan het bestuur beleid maken om de risico's te beheersen.

4. Systematische integriteitsrisicoanalyse (SIRA)

De SIRA richt zich op de beheersing van het integriteitsrisico binnen ons pensioenfonds en bij uitbestedingspartijen. Belangrijke aandachtspunten zijn onder andere het voorkomen en bestrijden van belangenverstrengeling en corruptie. We herijken de integriteitsrisicoanalyse iedere drie jaar, of eerder bij een grote verandering. In 2022 is de laatste SIRA uitgevoerd en in 2023 geupdate. Vanuit de update zijn enkele acties geformuleerd die in het najaar van 2023 zijn opgepakt, waaronder het opstellen van een business continuity plan voor het bestuur.

Over je pensioen

Pensioenregeling, ontwikkelingen in wet- en regelgeving, communicatie

Onze huidige pensioenregeling

Bij Pensioenfonds KPN neem je deel aan een gecombineerde pensioenregeling:

- Tot een salaris van € 45.378 bouw je pensioen op in een zogeheten voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling. Daarin bouw je jaarlijks voorwaardelijk 1,875% op van je pensioengrondslag van dat jaar. Als onze financiële situatie het toestaat, verhogen we je opgebouwde pensioen jaarlijks om de prijsstijgingen in Nederland te compenseren (toeslagverlening). Er is geen recht op toeslagen. Het is niet zeker of en in hoeverre je pensioen in de toekomst worden verhoogd met een toeslag.
- Vanaf de grens van € 45.378 bouw je pensioen op in een beschikbare premiereregeling. Deze kent een leeftijdsafhankelijke staffel. Van het saldo wordt op jouw pensioendatum pensioen ingekocht tegen de dan geldende factoren. Ook bestaat de mogelijkheid van doorbeleggen.
- Ook is het mogelijk om binnen bepaalde grenzen deel te nemen aan individueel pensioensparen. De opbouw vindt plaats met een leeftijdsafhankelijke beschikbare premiestaffel.
- We hanteren een rekenleeftijd van 68 jaar, maar je kunt ook je pensioen vervroegd laten in (vanaf 60 jaar). In de praktijk zal vaak de datum waarop de AOW ingaat gekozen worden als pensioendatum. De pensioenaanspraken worden dan aangepast naar deze leeftijd.
- Er is sprake van recht op een tijdelijk en een levenslang partnerpensioen, een wezenpensioen en een premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid over het maximaal pensioengevende salaris tot € 128.810 (grens voor 2023).
- Er is een arbeidsongeschiktheidspensioen over het salaris boven € 66.956 (grens voor 2023).

Een gedetailleerd overzicht van je [pensioenregeling](#) vind je op onze website.

Wet- en regelgeving: ontwikkelingen in 2023

Wet toekomst pensioenen

Op 1 juli 2023 is de Wet toekomst pensioenen (Wtp) in werking getreden. In de wet is bepaald dat er in de toekomst alleen premiereregelingen zijn toegestaan. Dat betekent dat de hoogte van de premie vaststaat. De premie samen met de beleggingsrendementen zorgt voor jouw pensioen. Voor veel wijzigingen in de Pensioenwet geldt dat die pas effectief worden, zodra de pensioenregeling daadwerkelijk is aangepast aan de Wtp.

De nieuwe pensioenregelingen komen in overleg met de sociale partners tot stand. Op uiterlijk 1 januari 2028 moeten alle pensioenregelingen in Nederland zijn overgegaan naar de nieuwe pensioenregeling en moeten pensioenuitvoerders, als de sociale partners daarvoor hebben gekozen, bestaande aanspraken en rechten hebben omgezet (ingevaren) naar de nieuwe regeling.

De sociale partners nemen in een zogenaamd transitieplan de hoofdlijnen van de nieuwe pensioenregeling op, zoals de hoogte van de pensioenpremie en de dekking van het partner- en wezenpensioen. Maar veel details zullen de komende periode nog moeten worden ingevuld om de overgang succesvol te laten verlopen. Zo is nog niet geheel bekend welke mogelijkheden er zijn om positieve en negatieve (beleggings)resultaten te spreiden, wat voor alle betrokkenen van belang is. Verder is met de verkiezingen van november 2023 de politieke situatie veranderd. Het is niet uit te sluiten dat er wijzigingen in de Wtp aangebracht zullen worden die verder gaan dan onder het volgende kopje vermeld. Zo wordt er al enige tijd gesproken over een instemmingsrecht bij het invaarbesluit.

Aanpassingen in de Wtp

De regering heeft een aantal aanpassingen en aanvullingen op de Wtp en andere wetten aangekondigd. In het wetsvoorstel voor deze 'Verzamelwet Wtp' worden onder meer de volgende onderwerpen verwacht:

- Uniformering van het kind-begrip. Er bestaan nu verschillen tussen wat pensioenuitvoerders in hun regeling onder een 'kind' verstaan. Een wettelijke definitie moet ervoor zorgen dat in situaties die minder gangbaar zijn, zoals bij stief- en pleegkinderen en samengestelde gezinnen, alle pensioenregelingen die wezenpensioenen kennen uitgaan van hetzelfde kind-begrip.
- Voor de voortzetting van het risicopartnerpensioen na einde deelneming biedt de Pensioenwet een duidelijke regeling. Voor wezenpensioenen geldt dat nog niet. Het recht op voortzetting van wezenpensioenen na einde deelneming zal op dezelfde manier worden geregeld als de voortzetting van de dekking van het risicopartnerpensioen.

Andere wetwijziging, buiten de Wtp maar wel pensioengerelateerd:

- Niet deelnemen aan pensioenregeling vermelden op loonstrook. De eigen bijdrage aan de pensioenpremie van een werknemer die deelneemt aan een pensioenregeling staat op de loonstrook. De SER wil dat ook op de loonstrook wordt vermeld als de werknemer géén pensioen opbouwt. Zo worden werknemers zonder pensioen zich meer bewust van het gebrek aan oudedags- en nabestaandenvoorziening.

Het wetsvoorstel Verzamelwet Wtp zal via internetconsultatie aan het publiek worden voorgelegd.

Wetsvoorstel pensioenverdeling bij scheiding

De opvolger van de huidige Wet verevening pensioenrechten bij scheiding (Wps) zou oorspronkelijk op 1 januari 2021 in werking treden. Voordat de wet in behandeling kwam in de Tweede Kamer werd de invoering door de komst van de Wtp al uitgesteld. De Wtp zorgt voor veranderingen in het partnerpensioen en in het partnerbegrip, twee punten die de kern van de Wps raken. De Wps wordt ingevoerd aan het einde van de periode waarin pensioenuitvoerders kunnen overgaan naar een nieuwe pensioenregeling. Dit betekent inmiddels uitstel tot 1 januari 2028.

Aanpassingen wetgeving voor pensioenverdeling bij scheiding

Uitstel van de behandeling van de Wps betekent niet dat er helemaal niets gebeurt op het gebied van scheiding en pensioen. De hiervoor genoemde Verzamelwet Wtp bevat naar verwachting maatregelen die de positie van de ex-partner moeten verbeteren:

- een verlenging van de maximale termijn voor indienen van het bekende meldingsformulier bij de pensioenuitvoerder van twee naar vijf jaar. Ook moeten pensioenuitvoerders na een scheiding ex-partners duidelijker wijzen op het kunnen gebruiken van dit formulier;
- de gevolgen van een scheiding tussen 1995 en inwerkingtreding van de Wps inzichtelijker maken op mijnpensioenoverzicht.nl.

Wetsvoorstel bedrag ineens

Al in 2021 heeft het parlement ingestemd met de Wet bedrag ineens, RVU en verlofsparen. Onderdeel daarvan was dat een deelnemer aan een pensioenregeling het recht krijgt om bij pensioeningang 10% van de waarde van zijn aanspraken op ouderdompensioen ineens te kunnen ontvangen. De pensioenuitvoerder moet daaraan meewerken.

De voorgenomen datum van inwerkingtreding is al diverse malen uitgesteld. In november 2023 schreef de minister dat de wet niet eerder dan op 1 januari 2025 in werking zal kunnen treden.

Kleine aanspraken niet ontstaan bij einde deelneming

De wet Waardeoverdracht kleine pensioenen was bedoeld voor kleine pensioenen die zijn ontstaan bij einde deelneming door het eindigen van de arbeidsovereenkomst. Er zijn ook kleine aanspraken die op andere wijze zijn ontstaan, met name bij het eindigen van een uitvoeringsovereenkomst tussen een werkgever en een pensioenuitvoerder. Deze groep kan dan niet de kleine aanspraken overdragen aan een latere nieuwe uitvoerder, omdat er sprake is van een collectieve beëindiging van de deelneming en niet van het eindigen van de arbeidsovereenkomst. Pensioenuitvoerders herkennen de verschillende soorten kleine aanspraken niet in de administratie en zouden bij een automatische waardeoverdracht alle kleine aanspraken overdragen.

Er is daarom een wetsvoorstel uitgewerkt dat ervoor zorgt dat alle kleine aanspraken kunnen meegaan in het proces van automatische waardeoverdracht. Het wetsvoorstel is op 1 januari 2023 in werking getreden.

Eind mei 2023 heeft pensioenfonds KPN net zoals andere fondsen een actie met betrekking tot waardeoverdracht kleine pensioenen (WODKP) van voor 2018 gehouden. Met dit proces worden pensioenaanspraken onder de afkoopgrens automatisch aangeboden aan het pensioenfonds waar de deelnemer nu opbouwt. Wij hebben zo de kleine pensioenen van voor 2018 waar mogelijk overgedragen naar andere uitvoerders. Hierdoor zijn de deelnemersaantallen in 2023 met 1.410 gedaald naar in totaal 71.492.

Communicatie

“Effectieve communicatie gaat niet zozeer over zenden en ontvangen, maar over begrijpen en verbinden.” Deze woorden van Ron van der Jagt, oud-bestuurder van de Beroepsvereniging voor Communicatie, zijn zeker van toepassing op onze pensioencommunicatie. Wij communiceren veel en een begrijpelijke boodschap is dan van het grootste belang. Ook in 2023 hebben we ons weer volop ingezet om onze communicatie verder te verbeteren. Hier lees je er meer over.

Dikke voldoende na reputatieonderzoek, maar aandacht voor nieuwe regels pensioen

In 2023 hebben we een reputatieonderzoek laten uitvoeren onder alle deelnemers. We wilden graag weten wat zij van Pensioenfonds KPN vinden en welke wensen en verwachtingen er zijn voor het pensioen. De uitslag mocht er zijn. In het onderzoek waardeerden de deelnemers het pensioenfonds met het rapportcijfer 7,3. Bij het vorige onderzoek in 2020 was dit nog een 7,0. We zijn heel blij dat het vertrouwen weer is gestegen.

Opvallend is dat de helft van de deelnemers aan het onderzoek aangaf bekend te zijn met de nieuwe regels voor pensioen. Bij het vorige onderzoek in 2020 was dat nog 64%. Verder wil ongeveer de helft van de deelnemers de nieuwe regels voor pensioen graag beter begrijpen. Deze opmerkingen nemen we mee in de manier waarop we communiceren over de nieuwe pensioenwet.

Communicatie over toekomst pensioenen

De Wtp is per 1 juli 2023 van kracht. Uit de Wtp volgt dat voor 1 januari 2028 de overstap moet worden gemaakt naar een nieuwe pensioenregeling. Sociale partners en het pensioenfonds zijn hierover in overleg en hebben de ambitie om dat te realiseren per 1 januari 2026. Om onze deelnemers mee te nemen in deze overgang is het belangrijk om het (soms complexe) verhaal goed te vertellen.

Vooralsnog kunnen we niet vertellen wat de nieuwe pensioenregeling concreet voor (de hoogte van) het pensioen van onze deelnemers betekent. Wel gaan we hen meenemen in het proces naar de nieuwe pensioenregeling. Daar zijn we in 2021 mee gestart en we hebben daar in 2022 en 2023 een vervolg aan gegeven met nieuwsbrieven en nieuwsberichten. We hebben ook de themapagina op de website aangepast aan de nieuwe regels en ontwikkelingen. In 2024 zullen we de communicatie rondom de Wtp verder intensiveren en belangrijke stappen zetten om de deelnemers voor te bereiden op de overgang naar de nieuwe pensioenregeling.

MVB-sessies deelnemerspanel

In juni en juli 2023 hebben er twee deelnemerspanels plaatsgevonden over maatschappelijk verantwoord beleggen (MVB). Deze panels vonden plaats om de bestaande MVB-thema's aan te vullen en te herdefiniëren. Uiteindelijk willen we met input van de deelnemers komen tot een nieuwe set aan thematische speerpunten op het gebied van MVB.

De deelnemers gaven met een cijfer aan hoe belangrijk zij de thema's vinden. De hoogste cijfers gingen naar Verantwoorde productie en consumptie, Governance en Mensenrechten.

Geen verhoging van pensioenen in 2024

In december 2023 hebben wij alle deelnemers geïnformeerd over het besluit om de pensioenen in 2024 niet te verhogen. Dit bericht leidde tot diverse teleurgestelde reacties. Wij kunnen ons die teleurstelling goed voorstellen. Ons streven is om onze deelnemers een pensioen te bieden dat meegroeit met de inflatie. Het afgelopen jaar hebben we echter te maken gehad met een bijzondere situatie rondom de prijsontwikkelingen, waardoor het niet mogelijk was om een toeslag te verlenen.

Om te bepalen of we de pensioenen kunnen verhogen, kijken we naar twee dingen:

- Onze beleidsdekkingsgraad
- Het dalen of stijgen van de prijzen van bijvoorbeeld gas, elektriciteit en dagelijkse boodschappen. We gaan daarvoor uit van de afgeleide consumentenprijsindex (CPI) van het Centraal Bureau voor de Statistiek

De prijsontwikkelingen worden beoordeeld over de periode van september tot en met september van het voorgaande jaar. Voor 2024 hebben we gekeken naar de periode van 30 september 2022 tot en met 30 september 2023. Volgens de cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek zijn de prijzen in die periode met 1,39% gedaald, waardoor er geen ruimte is voor een verhoging van de pensioenen.

We kunnen ons goed voorstellen dat veel deelnemers niet de ervaring hebben dat de prijzen in 2023 gedaald zijn. Maar het Centraal Bureau van de Statistiek meten een gemiddelde. Terwijl sommige kosten zoals die van dagelijkse boodschappen zijn gestegen, zijn vooral de prijzen van gas en stroom gedaald, waardoor het gemiddelde prijspeil over de periode september 2022 - september 2023 een daling vertoonde.

Online verkort jaarverslag

Net als voorgaande jaren is ook in 2023, naast het officiële jaarverslag, een interactief verkort jaarverslag gepubliceerd op de website van Pensioenfonds KPN.

	Eind december 2023		Eind december 2022		Eind december 2021		Eind september 2020	
% e-mailadressen	Actief	74,0%	Actief	77,5%	Actief	75,8%	Actief	70,7%
	Gewezen	61,7%	Gewezen	60,1%	Gewezen	57,7%	Gewezen	48,4%
	Pensioengerechtigden	75,4%	Pensioengerechtigden	73,8%	Pensioengerechtigden	71,3%	Pensioengerechtigden	67,7%

Digitale communicatie

Wij geven de voorkeur aan digitale communicatie met onze deelnemers. Digitale communicatie is duurzamer, goedkoper, efficiënter en sneller dan post. Ons digitale bereik is ook in 2023 weer gegroeid.

Acties volgens de Jaarkalender 2023

In 2023 hebben we de communicatieacties volgens de jaarkalender uitgevoerd. Een voorbeeld is de campagne voor deelnemers tussen 25 en 40 jaar. Om verbinding te krijgen en te houden met deze doelgroep hebben we een campagne ontwikkeld die hen aanspreekt (Ken jij ze ook, pensioenexcuses?). We hebben deze doelgroep naar mijnpensioenoverzicht.nl (MPO) geleid, zodat zij inzicht krijgen in hun totaal opgebouwde pensioen. In totaal heeft 6,4% van de aangeschreven doelgroep ingelogd op MPO. In november hebben we meegedaan aan de Pensioen3daagse, een landelijk initiatief van platform Wijzer in geldzaken. In totaal heeft 14,7% van de aangeschreven doelgroep ingelogd op MPO, wat een erg mooi en bovengemiddeld resultaat is. De campagne om e-mailadressen te verzamelen is doorgeschoven naar het eerste kwartaal van 2024. Met die campagne willen we de digitale bereikbaarheid nog verder verhogen.

Klachten en geschillen

Luisteren naar deelnemers en daar naar handelen biedt kansen om onze dienstverlening structureel te blijven verbeteren. Hierbij volgen we de geactualiseerde versie (11 september 2023) van de Gedragslijn Goed omgaan met Klachten (gedragslijn). Een vorm van zelfregulering waarmee leden van de Pensioenfederatie hebben vastgelegd wat het basisniveau is van hoe we als pensioenfondssector willen omgaan met klachten. Hiermee sluiten we aan bij de verwachtingen van onze deelnemers en zijn we goed voorbereid op de verwachte toestroom van vragen en klachten door de stelselwijziging. De geactualiseerde versie sluit aan bij de Wet toekomst pensioenen. Daarbij hanteren we de bredere definitie van een klacht, elke uiting van ontevredenheid van een persoon gericht aan de pensioenuitvoerder.

Ons klachtenreglement en -procedure zijn in lijn gebracht met de nieuwe wetgeving en de gedragslijn. Daarnaast heeft ons bestuur een klachtenbeleid vastgesteld. Hierin staat beschreven wat de succesfactoren zijn van goed klachtenmanagement en hoe het bestuur daarop stuurt.

In onderstaand schema staan de aantallen klachten, geëscaleerde klachten en geschillen over 2023 toebedeeld aan een aantal vaste rubrieken zoals beschreven in de gedragslijn. Het begrip geëscaleerde klachten gebruiken we pas vanaf 1 januari 2024. Tot 1 januari 2024 komen herhaalklachten terug onder geschillen. Met ingang van 1 januari 2024 verwijzen we door naar de nieuw opgerichte Geschilleninstantie Pensioenfonds (GIP).

In 2023 zijn 487 klachten afgehandeld waarvan er na beantwoording van de klachten 8 deelnemers alsnog in de vorm van een bezwaar dit hebben voorgelegd aan de geschillencommissie.

Onderverdeeld naar onderwerp (AFM classificatie) geeft dat het volgende beeld:

Onderwerp	Aantal klachten	Geëscaleerde klachten	Geschillen
Klachten/geschillen in behandeling per 1 januari 2023:	1	0	3
Afgehandelde klachten/geschillen 2023 per onderwerp:			
- service en klantgerichtheid	1	0	0
- behandelingsduur	1	0	0
- informatieverstrekking	4	0	3
- deelnemersportaal	3	0	0
- keuzebegeleiding	0	0	0
- pensioenberekening en -betaling	2	0	5
- registratie werknemersgegevens/datakwaliteit	1	0	0
- toepassing wet- en regelgeving: algemeen	11	0	0
- toepassing wet- en regelgeving: invaren, transitie	104	0	0
- financiële situatie*	360	0	0
- duurzaamheid	0	0	0
- overig	0	0	0
Afgehandelde klachten/geschillen in 2023:	487	0	8
Klachten/geschillen in behandeling per 31 december 2023:	2	0	4

* Van de 360 klachten die gerubriceerd staan bij financiële situatie hebben grotendeels betrekking op het besluit inzake toeslagverlening 1-1-2024.

Op dit moment is onze pensioenuitvoeringsorganisatie bezig met de inrichting van een periodieke meting van de klanttevredenheid over de behandeling van klachten. Deze wordt in de loop van 2024 operationeel. Ook zal dan op een stelselmatige wijze gekeken worden naar mogelijke verbeteringen die wij kunnen doorvoeren op basis van de ontvangen klachten.

Vragen van deelnemers

In 2023 hebben deelnemers 9.918 vragen gesteld aan het pensioenfonds (2022: 13.126). Ze stelden met name vragen over hun pensioenaanvragen, pensioenaanspraken, pensioenuitkeringen, echtscheiding, persoonsgegevens, website en communicatie en pensioenoverdracht.

Actuariële analyse

Het verloop van de technische voorziening werd in 2023 voor een groot deel bepaald door de bewegingen van marktrentes en beleggingsrendementen.

In de tabel hieronder vind je een analyse van het actuariële resultaat. Hierbij worden de actuariële uitgangspunten van het pensioenfonds vergeleken met de werkelijke actuariële ontwikkelingen over het verslagjaar. De bedragen wijken af van de bedragen in de jaarrekening, die boekhoudkundig zijn bepaald.

Actuariële analyse

Bedragen x €1.000	2023	2022
Resultaat op beleggingen	442.211	-3.021.060
Resultaat op wijziging RTS	-277.009	2.625.195
Resultaat op premie	21.332	-20.689
Resultaat op waardeoverdrachten	-941	-106
Resultaat op kosten	3.324	727
Resultaat op uitkeringen	-154	-95
Resultaat op kanssystemen	13.354	10.318
Resultaat op toeslagverlening	-160	-770.947
Resultaat op overige (incidentele) mutaties technische voorzieningen	-876	-53.853
Resultaat op andere oorzaken	657	70
Totaal saldo van baten en lasten	201.738	-1.230.440

In 2023 zijn de volgende belangrijke effecten op actuariële resultaat te onderscheiden:

Beleggingen

Onder resultaat op beleggingen wordt verstaan:

- alle directe en indirecte beleggingsopbrengsten inclusief kosten van het vermogensbeheer;
- de rentelasten over vreemd vermogen, achtergestelde leningen en rekening-courantverhoudingen met andere partijen;
- de benodigde intresttoevoeging aan de technische voorzieningen. Deze wordt vastgesteld aan de hand van de eerstejaars spot rate uit de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur (RTS) per jaar ultimo van het vorige verslagjaar.

Het resultaat op beleggingen in het boekjaar bedraagt € 442 miljoen. Een gedetailleerde onderbouwing van dit resultaat kun je vinden in het hoofdstuk 'Beleggingen'. Het rendement op de beleggingen draagt in 2023 positief bij aan de dekkingsgraad.

Wijziging rentetermijnstructuur (RTS)

De RTS ultimo 2023 ligt onder de RTS ultimo 2022. Wanneer beide curves worden uitgedrukt in één gemiddeld rentepercentage is de rente in 2023 met ongeveer 0,3%-punt gedaald, wat leidt tot een toename van de voorziening en dus tot een negatief resultaat. Het resultaat hiervan bedraagt - € 277 miljoen.

Premie

De jaarlijks vaste premie van 23% van de pensioengrondslag wordt in het premiedepot gestort. Dit percentage ligt onder het niveau van de gedempte kostendeckende premie. In 2023 is de opbouw van pensioenverplichtingen gefinancierd uit het premiedepot. Het resultaat op premie wordt bepaald als het verschil tussen de vaste premie en de premie op basis van de gemiddelde rente per eind 2022. Deze gemiddelde rente is ten opzichte van het jaar daarvoor flink gestegen wat leidt tot een positief resultaat op van € 21 miljoen.

Kosten

Het resultaat op kosten wordt bepaald als saldo van de kostendeckering vanuit de premiestelling en de vrijval kosten als gevolg van het uitbetalen van de pensioenuitkeringen enerzijds en de in de premie opgenomen kostencomponenten en feitelijke uitvoeringskosten anderzijds. In 2023 leidt dit tot een positief resultaat van € 3 miljoen.

Kanssystemen

Aan het vaststellen van de technische voorzieningen liggen kanssystemen ten grondslag. De belangrijkste zijn sterfte en arbeidsongeschiktheid. De realisatie van het aantal overlijdens en invalideringen ten opzichte van de verwachtingen vooraf leidt tot een positief resultaat van € 14 miljoen.

Toeslagverlening

Het pensioenfonds kijkt voor de toeslagverlening naar de prijsstijgingen (inflatie) over de periode september tot en met september zoals door het Centraal Bureau voor de Statistiek worden gepubliceerd. De prijzen in Nederland daalden in de meetperiode september 2022 – september 2023 met 1,39%. Het pensioenfonds heeft in lijn met het beleid de pensioenen per 1 januari 2024 niet verhoogd.

Overige (incidentele) mutaties technische voorzieningen

In het boekjaar is de opslag latent wezenpensioen verhoogd van 0,6% naar 0,7%. Het resultaat als gevolg van deze wijzigingen bedraagt - € 1 miljoen.

Andere oorzaken

Dit zijn overige actuariële resultaten die ontstaan doordat de feitelijke uitkomsten afwijken van wat actuarieel verondersteld is. Deze resultaten zijn niet toe te wijzen aan één van de eerdergenoemde categorieën.

Kostendeekkende premie

De kostendeekkende premie bestaat uit een actuarieel benodigde premie voor de pensioenopbouw en de risicodekkingen voor overlijden en arbeidsongeschiktheid, de solvabiliteitsopslag, de opslag voor uitvoeringskosten en de opslag voor toeslagverlening en reservetekort. De kostendeekkende premie is berekend op basis van de rentetermijnstructuur.

Bij de vaststelling van de gedempte kostendeekkende premie wordt uitgegaan van het verwachte rendement met een opslag voor de toekomstbestendige toeslagverlening van de toeslag ter hoogte van de verwachte prijsinflatie. Het bestuur heeft besloten om het ingroeipad voor de inflatie vast te zetten met als peilmoment 30 september 2020 (rentetermijnstructuur). Ook voor wat betreft de samenstelling van de portefeuille zakelijke waarden is de rentetermijnstructuur per eind september 2020 gebruikt.

In de volgende tabel is een overzicht van de zuivere (RTS), de gedempte kostendeekkende en feitelijke premie opgenomen.

Premie voor risico pensioenfonds	RTS (incl. UFR)	Gedempt	Feitelijk
Actuarieel benodigde premie voor inkoop onvoorwaardelijke onderdelen van de regeling:			
• regulier	85.970	103.514	103.514
• risicopremie overlijden	4.812	6.430	6.430
• opslag voor uitvoeringskosten	5.400	5.974	5.974
• de risicopremie voor WIA-excedent en premievrijstelling bij invaliditeit	8.699	9.598	9.598
• solvabiliteitsopslag	17.136	0	0
Toetswaarde premie	122.017	125.516	125.516
Overige premie			
• Individueel pensioensparen			756
• Solvabiliteitsopslag DC			1.137
• Afrekening vorig boekjaar			134
Totaal feitelijke premie			127.543
<i>Waarvan</i>			
• feitelijke premie voor risico pensioenfonds			97.061
• feitelijke premie voor risico deelnemer			30.482
Totaal feitelijke premie			127.543

Het pensioenfonds voldoet aan de eis dat de feitelijke premie minimaal gelijk moet zijn aan de gedempte kostendeekkende premie.

Vereist eigen vermogen

Het vereist eigen vermogen is gebaseerd op de strategische portefeuilles en is bepaald op 16,5%. Als het vereist eigen vermogen bepaald zou zijn op basis van de actuele portefeuille, zou het uitkomen op 15,9%.

Oordeel van de externe actuaris over de financiële positie

Het oordeel over de vermogenspositie van de waarmerkend actuaris is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is hoger dan de dekkingsgraad bij het (minimaal) vereist eigen vermogen. De actuele dekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is 122,8%.

Verwachte gang van zaken

Oorlog en politieke spanningen

De oorlog in Oekraïne heeft de afgelopen twee jaar een wereldwijde impact gehad op de financiële markten. De geopolitieke spanningen en de handelings- en beleggingssancties tegen Rusland hebben grote gevolgen gehad voor de wereldwijde economieën. De handel in Russische (staats)obligaties en aandelen is wereldwijd aan banden gelegd en wij hebben onze beperkte beleggingen in Russische posities in rap tempo afgebouwd. In 2023 kwam het conflict in Israël daarbij.

Hoewel er sprake is van forse conflicten is de impact op de financiële markten tot nu toe beperkt. De onzekerheid over de omvang en duur van de oorlogen en oplopende spanningen zorgen echter voor aanhoudende onzekerheid op de financiële markten.

Energieprijzen en inflatie

Als gevolg van de oorlog in Oekraïne en de mondiale sancties tegen gas- en olieleveringen vanuit Rusland, zijn de prijzen voor gas, elektriciteit en olie fors opgelopen. In 2023 hebben de energieprijzen zich gestabiliseerd, maar bleven ze wel op een hoog niveau. Inmiddels is er sinds een aantal maanden sprake van dalende prijzen en is er een lichte deflatie als gevolg van beleid van de centrale banken.

In 2022 en 2023 zijn door diverse maatregelen de gevolgen van de prijsstijgingen voor de consumenten gematigd. Voor 2024 zijn geen nieuwe maatregelen voorzien, maar in ieder geval het Noodfonds voor minima zal blijven bestaan om de grootste stijgingen van energieprijzen te verzachten.

De hoge inflatie kende ook zijn weerslag op het pensioenfonds. Het jaar 2022 kende een extreem hoge inflatie, gevolgd door een fase van stabilisatie. Op het moment waarop wij ons toeslagbesluit namen, was er sprake van deflatie. We hebben in lijn met het beleid de pensioenen per 1 januari 2024 niet verhoogd.

Hoe de energieprijzen en de inflatie zich in 2024 verder ontwikkelen is onzeker.

Politieke ontwikkelingen in Nederland en de gevolgen voor ons pensioen

Op 7 juli 2023 is het kabinet Rutte-IV gevallen. Er is nog geen nieuw kabinet geformeerd, maar in aanloop naar de verkiezingen in november is gebleken dat meerdere politieke partijen bezwaar hebben tegen de op 1 juli 2023 ingegane Wet toekomst pensioenen (Wtp) of onderdelen daarvan. Zo ligt bijvoorbeeld het invaren onder een vergrootglas. Wij gaan er op dit moment van uit dat de feitelijke invoering van de Wtp doorgang vindt.

De Regiegroep Pensioenakkoord (een samenwerking tussen de sociale partners van KPN en het pensioenfonds) is in 2021 gestart met de voorbereiding om te komen tot een nieuwe pensioenregeling. De Regiegroep streeft naar de invoering van een nieuwe pensioenregeling op uiterlijk 1 januari 2026. In de afgelopen periode is in de Regiegroep een aantal belangrijke besluiten genomen over de nieuwe pensioenregeling. Daarbij wordt ook de Gepensioneerden Vereniging KPN nauw betrokken. Voor een aantal onderwerpen die betrekking hebben op de transitie naar de pensioenregeling heeft de Gepensioneerden Vereniging KPN een wettelijk hoorrecht.

Wij zijn ons met een omvangrijk veranderprogramma volop aan het voorbereiden op de overgang. Onderdelen daarvan zijn de uitgangspunten van het nieuwe pensioencontract, de inrichting van de pensioenadministratie en het communicatiebeleid. Ook staat de zekerheid van datakwaliteit op de prioriteitenlijst voor de komende jaren.

Commissie Parameters

De Commissie Parameters heeft in 2023 op verzoek van minister Schouten een vervroegd advies uitgebracht over de parameters, omdat voor het nieuwe pensioenstelsel een nieuwe set uitgangspunten nodig is. Deze set parameters bevat verwachtingswaarden waar pensioenfondsen onder andere bij het vaststellen van de gedempte premie en de technische voorzieningen verplicht rekening mee moeten houden.

De nieuwe set parameters is ingegaan op 1 juli 2023. Wij moeten die vanaf dat moment gebruiken. Dat heeft onder andere gevolgen voor gedempte kostendekkende premie vanaf 2024. In 2024 houdt de gedempte kostendekkende premie rekening met de nieuwe parameters en de nieuwe rentetermijnstructuur. In principe geldt dit voor een periode van vijf jaar, of de eerdere ingang van de nieuwe pensioenregeling.

Verlag Intern Toezicht

Algemene opdracht

Pensioenfonds KPN heeft een paritair gemengd bestuursmodel. De kern van dit model is dat het Intern Toezicht wordt uitgevoerd door de niet-uitvoerende bestuurders. De niet-uitvoerende bestuurders zijn drie onafhankelijke deskundigen die naast hun bestuurlijke taak de intern-toezichttaak uitoefenen. Het Intern Toezicht heeft als taak het houden van toezicht op het beleid, de algemene gang van zaken, adequate risicobeheersing en op de evenwichtige belangenafweging. De Code Pensioenfondsen voegt daar nog aan toe dat het Intern Toezicht bijdraagt aan het effectief en slagvaardig functioneren van het pensioenfonds en aan een beheerste en integere bedrijfsvoering. Naast deze algemene opdracht kan het Intern Toezicht specifieke aspecten in zijn opdracht meenemen. Het Intern Toezicht heeft het toezichtprogramma en normenkader voor het jaar 2023 met het bestuur afgestemd.

Visie op toezicht

Het Intern Toezicht heeft een toezichtvisie 2022-2025 opgesteld. Met deze toezichtvisie beoogt het Intern Toezicht een bijdrage te leveren aan het behalen van de doelstellingen van het pensioenfonds en het behoud van vertrouwen van deelnemers en stakeholders in het bestuur als "Goed Huisvader". De toezichtvisie is daarmee naast de Pensioenwet en de Code Pensioenfondsen een leidraad voor het handelen van het Intern Toezicht.

Specifieke aandachtspunten

In 2023 heeft het Intern Toezicht specifiek aandacht geschonken aan de volgende onderwerpen:

1. Opvolging van de aanbevelingen uit de rapportages Intern Toezicht;
2. Wet toekomst pensioenen (Wtp);
3. Vermogensbeheer/ de beleggingscyclus;
4. Beheersing ICT-risico's, waaronder informatiebeveiliging en cyberrisico's;
5. Datakwaliteit;
6. Opdrachtaanvaarding CDC-periode;
7. Boardroom dynamics.

Werkwijze

Het Intern Toezicht hanteert een normenkader dat is gebaseerd op de Pensioenwet, de Code Pensioenfondsen en de VITP-code.

Het Intern Toezicht legt verantwoording af over de uitvoering van zijn taken en bevoegdheden aan het VO, de werkgever en in het bestuursverslag. Bij de uitvoering van de toezichttaak wordt gebruik gemaakt van de rapportages van bevindingen van de sleutelfunctiehouders.

De toegevoegde waarde van het gehanteerde bestuursmodel is dat de NUB-ers in de vergaderingen van het bestuur, van de commissies en van de project/werkgroepen, voor zover zij daar zitting in hebben, zowel op proces als op inhoud hun eigen waarneming uit hoofde van hun toezichtrol of externe deskundigheid direct met de uitvoerende bestuurders (UB-ers) kunnen delen. Op deze manier dragen zij bij aan een slagvaardiger bestuur.

Ieder kwartaal stelt het Intern Toezicht een rapportage op met daarin bevindingen, oordeel en aanbevelingen bij de specifieke aandachtspunten en eventuele overige opmerkingen. Hiermee wordt gedurende het jaar aandacht besteed aan het toezichtprogramma. De kwartaalrapportages worden besproken in de bestuursvergaderingen. Hier reageert het bestuur formeel op via een managementreactie.

Ieder jaar evalueert het Intern Toezicht het eigen functioneren. In 2023 is bij de evaluatie een onafhankelijke derde partij betrokken en is bijzondere aandacht besteed aan de rol en functie van het Intern Toezicht in het Wtp-proces.

Algemeen oordeel

Het Intern Toezicht is over het geheel tevreden over het functioneren van het bestuur.

Ook over 2023 heeft het Intern Toezicht kunnen constateren dat er sprake is van een onverminderd ambitieus en goed functionerend bestuur. Het pensioenfonds heeft een gezonde financiële positie en een goede dekking voor de verplichtingen. Het pensioenfonds kent een gedegen bedrijfsvoering en een goed werkende structuur met sleutelfunctiehouders, waar het Intern Toezicht gebruik van kan maken.

Het Intern Toezicht heeft wel een aantal aanbevelingen, die kwalificeren als aansporing om nog verder te verbeteren. Op het gebied van projectvoering, het managen van de uitbestedingsrelatie met de pensioenuitvoeringsorganisatie en de keuzes met betrekking tot een evenwichtige transitie, heeft het bestuur voldoende uitdagingen voor 2024.

Bevindingen en aanbevelingen

In zijn rapportage 2023 komt het Intern Toezicht tot de volgende bevindingen en aanbevelingen:

1. Opvolging van de aanbevelingen uit de rapportages Intern Toezicht

De reacties op de aanbevelingen uit de Intern Toezicht rapportage 2022 en uit de kwartaalrapportages 2023 zijn vastgelegd in de managementreacties, die na iedere rapportage door het bestuur worden vastgesteld. Het advies is om de huidige werkwijze vast te houden voor een efficiënte en effectieve opvolging.

2. Wet toekomst pensioenen (Wtp)

De Wtp is van kracht per 1 juli 2023. Dit geeft meer duidelijkheid voor de sector en daarmee voor het pensioenfonds en de uitvoeringsorganisaties. Vanwege de complexiteit van de transitie spreekt het bestuur regelmatig met TKP over de voortgang en de zorgen over de uitdagingen waar TKP voor staat. Zij moet al haar klanten een tijdige en goede transitie kunnen garanderen. Maar ook het bestuur zelf heeft nog werk te verzetten. Het Intern Toezicht noemt het verkrijgen van meer comfort over het invaren van BPR-kapitalen naar SPR, het oplossen van complexiteiten van de huidige regeling, het opstellen van een hanteerbaar evenwichtskader en het invulling geven aan een goed gedocumenteerd besluitvormingsdossier. Het Intern Toezicht is van mening dat het bestuur in 2023 belangrijke stappen heeft gezet op weg naar de definitieve besluitvorming over de transitie naar het nieuwe stelsel. Veel deelonderwerpen zijn reeds in een vergevorderd stadium voor verdere besluitvorming. Toch blijft het van groot belang dat het bestuur de finale stappen tijdig voorbereid en goed doordacht neemt.

3. Vermogensbeheer/ de beleggingscyclus

Het Intern Toezicht heeft in 2023 de processen rondom het vermogensbeheer beoordeeld. Op basis van zijn bevindingen komt het Intern Toezicht tot het oordeel dat het bestuur en de beleggingscommissie, met ondersteuning van het bestuursbureau, goed zijn toegerust voor de uitvoering van de beleggingsprocessen en het 'in control' blijven. De gedane aanbevelingen zijn reeds door het bestuur opgepakt.

4. Beheersing ICT-risico's, waaronder informatiebeveiliging en cyberrisico's

Met betrekking tot de ICT-risico's is het belangrijk te constateren dat de beheersing van ICT-risico's in brede zin is opgenomen in de bestuurlijke processen en daarmee periodiek op de bestuurstafel komt. In 2023 is geïnvesteerd in deskundigheidsverbetering van het bestuur en is met de uitvoeringsorganisaties een rapportage over de ICT-risicobeheersing afgesproken. Het Intern Toezicht oordeelt dat aanzienlijke verbeteringen zijn doorgevoerd ter beheersing van de ICT-risico's. Het Intern Toezicht heeft aanbevolen om, gezien de snelle ontwikkelingen op het gebied van ICT, waaronder de implementatie van Europese wetgeving (DORA), de ICT-risico's jaarlijks te beoordelen.

5. Datakwaliteit

In 2023 zijn forse stappen gezet om het datakwaliteitsbeleid te implementeren binnen de huidige governance structuur, welke transparant is. Datakwaliteit is ingebed binnen het IRM-model en daarmee onderdeel van de IRM-rapportages. Het Intern Toezicht heeft geen aanbevelingen en zal het project volgen als specifiek aandachtspunt in haar toezichtprogramma 2024.

6. Opdrachtaanvaarding CDC-periode

In 2023 is de CDC-regeling verlengd voor de periode 2023-2025. Het Intern Toezicht is van mening dat het besluitvormingsproces adequaat is doorlopen.

7. Boardroom dynamics

Boardroom dynamics is een (gestructureerd) aandachtspunt geworden, wat een positief effect heeft op het bestuurlijk proces. De evaluatie per bestuursvergadering levert hierbij input voor de jaarlijkse zelfevaluatie van het bestuur.

Tot slot

Het Intern Toezicht bedankt het bestuur, het VO, de medewerkers van het bestuursbureau en alle andere betrokkenen voor de professionele en plezierige samenwerking en ziet met vertrouwen uit naar de samenwerking in 2024.

Amersfoort, april 2024

Cor van der Sluis (voorzitter Intern Toezicht)
Gwen van Tongeren
Peter van Gameren

Reactie van het bestuur op de jaarrapportage van het Intern Toezicht

Het bestuur bedankt het Intern Toezicht voor de waardering die in het jaarrapport wordt uitgesproken, maar ook voor de kritische houding en de aanbevelingen gedurende het jaar. Het bestuur neemt de aanbevelingen ter harte en heeft waar nodig acties uitgezet.

Het bestuur herkent zich in het oordeel van het Intern Toezicht dat grote stappen zijn gezet in de voorbereiding op finale besluitvorming rondom het nieuwe pensioenstelsel. Het bestuur is hierbij erg geholpen door de sociale partners, die ook belangrijke stappen in de besluitvorming hebben gezet. Ook het VO is betrokken en gereed om invulling te geven aan haar taken en bevoegdheden in verband met de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel. Dit neemt niet weg dat alle partijen nog veel werk te verzetten hebben.

Verslag
Verantwoordingsorgaan

10

Inleiding

Het verantwoordingsorgaan (hierna VO) beoordeelt het door het bestuur van Stichting Pensioenfonds KPN (hierna bestuur) gevoerde beleid en de beleidskeuzes voor de toekomst. Uitgangspunt hierbij is de vraag of het bestuur bij de genomen besluiten op een evenwichtige wijze met de belangen van actieve deelnemers, gewezen deelnemers, pensioengerechtigden en de werkgever rekening heeft gehouden.

Het VO heeft het recht advies uit te brengen over verschillende onderwerpen, zoals:

- de samenstelling van de feitelijke premie en de hoogte van de premiecomponenten;
- het communicatie- en voorlichtingsbeleid;
- het beloningsbeleid;
- de vorm en inrichting van het Intern Toezicht;
- het sluiten, wijzigen of beëindigen van een uitvoeringsovereenkomst;
- het vaststellen en wijzigen van een interne klachten- en geschillenprocedure.

Daarnaast heeft het VO het recht om een bindende voordracht te doen voor de (her)benoeming van niet-uitvoerend bestuurders alsmede een bindend advies uit te brengen bij ontslag van deze niet-uitvoerend bestuurders.

Verantwoording en werkwijze

Het afgelopen jaar heeft het VO, buiten zijn interne overleggen, deelgenomen aan:

- het periodieke voortgangsoverleg met (vertegenwoordigers van) het bestuur, dagelijks bestuur en voorzitters van de bestuurscommissies;
- kennissessies over het nieuwe pensioenstelsel, maatschappelijk verantwoord beleggen en risicomanagement;
- de bestuursvergaderingen over o.a. het jaarverslag en het communicatieplan;
- de jaarlijkse interviewsessies met de bestuursleden per geleding, de certificerend actuaris, de accountant en het Intern Toezicht.

Het VO krijgt voldoende mogelijkheden om kennis te verwerven, o.a. door het volgen van externe trainingen. Het VO heeft toegang tot rapportages die opgesteld worden voor het pensioenfonds en tot de notulen van bestuurs- en commissievergaderingen.

Per 19 december 2023 is Jeroen Thorenaar toegetreden als nieuw lid van het VO namens de werknemers. Hij vervangt Erik Koster die aangegeven heeft niet voor een nieuwe termijn beschikbaar te zijn. Per 16 januari 2024 is Wendy Belt-Berenbak toegetreden als nieuw lid van het VO namens de werkgever en zij vervangt Marianne Graafland vanwege pensionering per 1 januari 2024. Wil Velding is herbenoemd als VO-lid namens de gepensioneerden per 11 maart 2024; hiervoor zijn geen verkiezingen geweest aangezien er geen tegenkandidaten zich gemeld hebben. Wij willen Marianne en Erik hartelijk danken voor hun waardevolle inzet in de afgelopen jaren en wensen Wendy, Jeroen en Wil veel succes met hun rol in het VO.

Datum	Onderwerp	Strekking advies
11-01-2023	Strategisch communicatiebeleid over 2023	Positief
08-02-2023	Samenstelling van de feitelijke premie en de hoogte van de premiecomponenten voor de periode van 1 januari 2023 t/m 31 december 2025	Positief
08-03-2023	Gewijzigde beloningsbeleid per 1 januari 2023	Positief
10-24-2023	Gewijzigde uitvoeringsovereenkomst per 1 januari 2023	Positief
12-14-2023	Strategisch communicatiebeleid 2024 en de jaarstart voor communicatie in 2024	Positief
12-14-2023	Samenstelling van de feitelijke premie en de hoogte van de premiecomponenten voor de periode van 1 januari 2024 t/m 31 december 2025	Positief
12-14-2023	Voorlopige wijziging klachtenreglement en -beleid (tussentijdse versie)	Positief
12-14-2023	Gewijzigde functieprofiel voor een niet-uitvoerend bestuurslid met expertise vermogensbeheer	Positief

Uitgebrachte adviezen betreffende 2023

Het VO heeft met het bestuur de afspraak gemaakt dat het bestuur een schriftelijke en gemotiveerde terugkoppeling geeft over de genomen besluiten naar aanleiding van de adviezen en eventuele aanbevelingen van het VO.

Verantwoording over 2023 – belangrijkste bevindingen

Het VO had voor 2023 de volgende speerpunten voor het bestuur gedefinieerd:

1. Bewaken van en invullen rol VO t.b.v. de invoering Wtp;
2. Communicatie in algemene zin naar alle belanghebbenden;
3. Beleggingsbeleid en bijbehorende beleggingsresultaten (inclusief Maatschappelijk Verantwoord Beleggen (MVB) en impactbeleggen);
4. Managen uitbestedingsrelaties inclusief de beheersing van ICT-risico's.

Het VO heeft constructief overleg gehad met het Intern Toezicht over het jaar 2023. Het VO is van mening dat het Intern Toezicht, ondersteund door de werkzaamheden van de sleutelfunctiehouders, goed heeft gefunctioneerd over het afgelopen jaar en deelt hun belangrijkste bevindingen en aanbevelingen.

Hierna volgt een korte uitwerking van de belangrijkste bevindingen en aanbevelingen van het VO.

1. Bewaken van en invullen rol VO t.b.v. de invoering Wtp

Het pensioenfonds heeft in 2023 hard gewerkt aan de voorbereiding van de implementatie van de Wtp. Binnen de Regiegroep Pensioenakkoord vindt nauw overleg plaats tussen de sociale partners en het pensioenfonds om te komen tot een nieuwe pensioenregeling. Het pensioenfonds heeft periodiek overleg met TKP en AAM over de noodzakelijke aanpassingen in de pensioenadministratie en beleggingen teneinde aan de nieuwe Wtp-eisen te kunnen voldoen. Het bestuur heeft daarnaast stappen gezet om de risicohouding van actieve en inactieve deelnemers in kaart te brengen en op basis hiervan te komen tot een nieuw uitkerings-, beleggings- en solidariteitsbeleid. Een belangrijk en kritisch deelproject bij de invoering van de Wtp betreft datakwaliteit. Het bestuur en TKP hebben eerste stappen genomen voor het waarborgen van de datakwaliteit (bijvoorbeeld de opzet van een aparte werkgroep voor datakwaliteit en bijbehorende governance). Het VO benadrukt het belang van dit deelproject, aangezien na de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel het herstellen van onvolkomenheden in de data complex zal zijn.

Het VO wordt regelmatig bijgepraat door het bestuur over de voortgang en eventuele knelpunten en risico's bij de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel. De transitie is voor alle pensioenfondsen een complex proces. Deze complexiteit wordt versterkt door de grote financiële belangen van alle betrokken deelnemers (waarvoor een evenwichtige belangenafweging moet plaatsvinden), de afhankelijkheid van sociale partners, pensioenuitvoeringsorganisaties (bijvoorbeeld de noodzakelijke en ingrijpende aanpassingen in de ICT) en vermogensbeheerders alsmede de onzekerheid in de regelgeving door het volatiele politieke landschap. Ondanks deze factoren, is het VO van mening dat het bestuur betrokken en actief handelt om de transitie per 1 januari 2026 tot een goed resultaat te brengen voor alle betrokken belanghebbenden.

Aanbevelingen

- Besteed voldoende aandacht aan transparante communicatie richting alle deelnemers over de inhoud en gevolgen van het nieuwe pensioenstelsel, de keuzes die de sociale partners hebben gemaakt (en wat dit betekent voor alle belanghebbenden) alsmede de vorderingen in de transitie.
- Analyseer tijdig de evenwichtigheid op totaalniveau voor de periode van 2024-2025 en bij de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel, waarbij rekening wordt gehouden met o.a. de volgende ontwikkelingen:
 - de verwachte toeslagen in de komende jaren;
 - het verwachte verloop van het premiedepot en de nog te ontvangen CDC (Collective Defined Contribution) premies;
 - de te vormen reserves bij de invoering van het nieuwe pensioenstelsel;
 - de compensatie voor de toekomstige afschaffing van de doorsneepremie;
 - de toeslagachterstand ten tijde van de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel.
- Voer scenario-analyses uit om zo goed mogelijk voorbereid te zijn op de potentiële effecten van de overgang naar het nieuwe stelsel.
- Blijf aandacht houden voor een goede uitvoerbaarheid van de nieuwe pensioenregeling bij de pensioenuitvoerders TKP en AAM en waarborg tijdig de datakwaliteit vóór de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel.

2. Communicatie in algemene zin naar alle belanghebbenden

Het bestuur heeft in 2023 een nieuw reputatie-onderzoek laten uitvoeren. Uit de resultaten blijkt dat de reputatie- en communicatiescores van het pensioenfonds opnieuw gestegen zijn en dat deze hoger liggen dan de landelijke benchmark. De hoge scores zijn niet alleen te danken aan de goede (financiële) prestaties maar ook door adequaat communicatie- en relatiemanagement. Het VO ziet een duidelijke verbetering in het

communicatiebeleid en -activiteiten (waaronder het gebruik van KPI's om de effectiviteit van activiteiten en campagnes meetbaar te maken). Het VO is wel van mening dat de initiële communicatie over de toeslagen per 1 januari 2023 en 2024 duidelijker en meer empathisch richting alle belanghebbenden had kunnen plaatsvinden (dit is later door het bestuur alsnog aangepast). Kennis bij de geleidingen wordt soms overschat, waardoor communicatie minder goed wordt ervaren dan beoogd. Het blijft een continu spanningsveld tussen enerzijds begrijpelijke communicatie en anderzijds (technisch) juiste en volledige communicatie.

Aanbevelingen

- *Geen*

3. Beleggingsbeleid (inclusief MVB en impactbeleggen)

Het pensioenfonds heeft in 2023 een rendement behaald van 7,5% (2022: -24,5%). Na het bijzondere en turbulente jaar van 2022 heeft het rendement op de beleggingen zich duidelijk hersteld in 2023. Daarnaast bleef er ook in 2023 veel aandacht voor Maatschappelijk Verantwoord Beleggen (MVB). Het bestuur heeft het MVB-beleid in 2023 verder aangescherpt, bijvoorbeeld dat uiterlijk eind 2026 vijf procent van de beleggingen als impactbeleggingen aangemerkt kunnen worden. Het pensioenfonds behaalde in het afgelopen jaar een acceptabele 13^e plaats bij de jaarlijkse VBDO-benchmark [1].

[1] Dit is een jaarlijkse publicatie van de Vereniging van Beleggers voor Duurzame Ontwikkeling (VBDO) over de prestaties van de top 50 Nederlandse pensioenfondsen op het gebied van maatschappelijk verantwoord beleggen.

Aanbevelingen

- Blijf nagaan in hoeverre het MVB-beleid in voldoende mate aansluit bij de wensen van de actieve en inactieve deelnemers.

4. Managen uitbestedingsrelaties inclusief de beheersing van ICT-risico's.

Het bestuur heeft in 2023 verschillende stappen genomen om de beheersing van de uitbestedings- en ICT-risico's te verbeteren. De uitbestedings- en ICT-risico's worden meegenomen in de integrale risicorapportage; daarnaast worden (vanwege de snellere ontwikkelingen) risico-analyses frequenter bijgewerkt. Voor het beoordelen van de belangrijkste uitbestedingsrelaties (TKP en AAM) wordt gebruik gemaakt van diverse assurance- en servicelevel rapportages; beide partners voldoen inmiddels aan de normering van DNB (58 Cobit controls).

Het fonds heeft diverse belangrijke stappen gezet ter verbetering van het uitbestedings- en ICT beleid, maar er zullen in de toekomst verdere verbeteringen nodig zijn. Dit omvat bijvoorbeeld het verkrijgen van voldoende ICT-kennis binnen het bestuursbureau, het updaten van het ICT-risico self-assessment en het waarborgen van een effectief werkend controleraamwerk voor uitbestedings-, ICT- en cyberberrisico's. Het kennisniveau binnen het bestuur op het gebied van ICT verdient echter ook nog steeds aandacht. Daarnaast merkt het VO op dat - vooral bij TKP en diens onderaannemers - veel capaciteit nodig is voor de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel, waardoor druk kan ontstaan op het beheersen van de dagelijkse operatiën en dientengevolge uitvoeringsrisico's mogelijk minder goed beheerst worden.

Aanbevelingen

- Blijf voldoende aandacht besteden aan het versterken van de kennis en beheersingsmaatregelen van uitbestedings-, ICT- en cybersecurityrisico's, bij zowel het pensioenfonds zelf als bij de belangrijkste uitbestedingspartners.

Uitvoeringskosten 2023

Op grond van art 115a lid 2 PW laatste volzin, dient het verslag van het VO ook een oordeel te bevatten over de gemaakte uitvoeringskosten. Het VO deelt de mening van het bestuur dat de kosten voor de uitvoering van de pensioenregeling in lijn zijn met de complexiteit van de pensioenregeling. De kosten liggen in 2023 en de komende jaren tijdelijk hoger door de invoering van de Wtp. De vermogensbeheerkosten zijn bij het pensioenfonds hoger dan bij andere pensioenfondsen. Dit wordt veroorzaakt door relatief veel actief beheerde beleggingen en een aantal complexe beleggingscategorieën zoals private equity en niet-beursgenoteerd vastgoed; het bestuur heeft de verwachting dat op termijn hier hogere rendementen tegenover zullen staan. Het VO constateert echter dat het rendement van het fonds in 2023 deels achterblijft ten opzichte van de benchmarks. Het VO is tenslotte van mening dat het bestuur in de beleidskeuzes voldoende aandacht heeft besteed aan de beheersing van de kosten voor de uitvoering van de pensioenregeling en voor het vermogensbeheer.

Eindoordeel over 2023

Op grond van bovenstaande werkzaamheden en bevindingen, is het VO van oordeel dat het bestuur over 2023 goed heeft gehandeld om de pensioenregeling op een beheerste en evenwichtige wijze uit te voeren. Tevens is het VO van mening dat de huidige governance (bestuur, Intern Toezicht, de sleutelfunctiehouders en het bestuursbureau) naar behoren heeft gefunctioneerd. Het VO wil alle bestuursleden, sleutelfunctiehouders en medewerkers van het bestuursbureau bedanken voor hun inzet en ziet voor het komende jaar weer een goede samenwerking tegemoet.

Speerpunten voor 2024

Vooruitkijkend naar 2024 heeft het VO als speerpunt benoemd het kritisch bewaken van en invullen van de VO-rol t.b.v. de invoering Wtp.

Amersfoort, 18 april 2024

J.A. van Dijk (voorzitter)
W. Belt-Berenbak (vanaf 16 januari 2024)
A.M. Graafland (tot 16 januari 2024)
L.H. van Hurck
H.F. Koster (tot 19 december 2023)
A.W. Nauta
E.P. Noorloos
J. Thorenaar (vanaf 19 december 2023)
W.E. Velding

Reactie van het bestuur op het verslag van het VO

Het bestuur bedankt het VO voor haar rapportage en aanbevelingen en is het VO bijzonder erkentelijk voor haar betrokkenheid, inzet en voor de constructieve samenwerking. Dat geeft vertrouwen voor de komende periode waarin belangrijke besluiten zullen worden genomen in het kader van de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel.

Het VO heeft als gebruikelijk enkele aanbevelingen gedaan. De aanbevelingen in dit oordeel hebben betrekking op implementatie van het nieuwe pensioenstelsel en het MVB-beleid. Het bestuur streeft een zorgvuldige WTP-transitie na en blijft daarin nauw samenwerken met het VO. In 2024 zal het verantwoordingsorgaan gevraagd worden formele invulling te geven aan haar taken en bevoegdheden ten behoeve van de implementatie van de nieuwe pensioenregeling en uitvoering daarvan.

Jaarrekening

11

11.1 Balans per 31 december 2023

(na voorgestelde bestemming van het saldo van baten en lasten)

(bedragen x € 1.000)		31-12-2023	31-12-2022
	Ref.		
ACTIVA			
Beleggingen voor risico pensioenfonds	1		
- Vastgoed beleggingen		995.671	1.137.622
- Aandelen		2.549.986	2.261.248
- Vastrentende waarden		5.142.920	5.038.151
- Derivaten		46.191	53.407
- Overige beleggingen		1.256.478	923.538
		9.991.246	9.413.966
Beleggingen voor risico deelnemers	2	1.186.335	1.068.222
Herverzekeringsdeel technische voorziening	3	597	651
Vorderingen en overlopende activa	4	1.200.705	1.484.698
Overige activa	5	8.350	5.252
TOTAAL ACTIVA		12.387.233	11.972.789
PASSIVA			
Stichtingskapitaal en reserves	6	2.044.082	1.842.344
Technische voorzieningen			
- Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds	7	7.778.003	7.478.242
- Overige technische voorzieningen	8	13.311	12.578
		7.791.314	7.490.820
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	9	1.186.335	1.068.222
Langlopende schulden	10	69.568	82.524
Derivaten	11	1.281.473	1.463.304
Overige schulden en overlopende passiva	12	14.461	25.575
TOTAAL PASSIVA		12.387.233	11.972.789

De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op de balans.

11.2 Staat van baten en lasten

(bedragen x € 1.000)		2023	2022
	Ref.		
BATEN			
Premiebijdragen voor risico pensioenfonds	13	97.061	94.156
Premiebijdragen voor risico deelnemer	14	30.482	26.641
Beleggingsresultaten risico pensioenfonds	15	681.165	-3.068.136
Beleggingsresultaten risico deelnemer	16	137.374	-282.920
Baten en lasten uit herverzekering	17	-54	-155
Overige baten	18	1.087	449
TOTAAL BATEN		947.115	-3.229.965
LASTEN			
Pensioenuitkeringen	19	311.902	284.021
Pensioenuitvoeringskosten	20	6.945	7.585
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds	21		
- Pensioenopbouw		69.392	108.473
- Toeslagverlening		160	770.947
- Rentetoevoeging		240.072	-45.473
- Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten		-318.987	-288.608
- Wijziging marktrente		277.009	-2.625.195
- Wijziging actuariële grondslagen		462	53.332
- Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten		-3.830	-11.156
- Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen		35.537	41.606
		299.815	-1.996.074
Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen	22	-54	-155
Mutatie overige technische voorzieningen	23	733	-1.583
Mutatie pensioenverplichting voor risico deelnemers	24	118.113	-308.011
Saldo herverzekering	25	-104	-165
Saldo overdrachten van rechten	26	7.597	14.477
Overige lasten	27	430	380
TOTAAL LASTEN		745.377	-1.999.525
Saldo van baten en lasten		201.738	-1.230.440
Bestemming van het saldo van baten en lasten			
Algemene reserve		201.738	-1.230.440
Totaal saldo van baten en lasten		201.738	-1.230.440

De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op de staat van baten en lasten.

11.3 Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangsten		
Ontvangen premies	124.600	119.987
Ontvangen i.v.m. overdracht van rechten	7.263	8.045
Ontvangen uitkeringen van herverzekeraars	114	215
Overig	605	100
	132.582	128.347
Uitgaven		
Betaalde pensioenuitkeringen	-310.766	-284.015
Betaald i.v.m. overdracht van rechten	-14.860	-22.522
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-10.330	-6.552
Werkgeversbijdrage t.b.v. premiedepot	-17.395	-16.258
	-353.351	-329.347
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten	-220.769	-201.000
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Ontvangsten		
Verkopen en aflossingen van beleggingen	5.356.828	6.236.094
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	-44.007	63.196
Overig	0	0
	5.312.821	6.299.290
Uitgaven		
Aankopen beleggingen	-5.297.597	-5.126.277
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-10.092	-12.729
Overig	0	0
	-5.307.689	-5.139.006
Totaal kasstroom uit beleggingsactiviteiten	5.132	1.160.284
Netto kasstroom	-215.637	959.284
Koers-/omrekenverschillen	-477	1.814
Mutatie liquide middelen	-216.114	961.098
Liquide middelen per 1 januari	1.552.073	590.975
Liquide middelen per 31 december	1.335.959	1.552.073
Mutatie liquide middelen	-216.114	961.098
Waarvan:		
Voor risico pensioenfonds	-218.764	957.774
Voor risico deelnemers	2.650	3.324
Liquide middelen per 31 december	-216.114	961.098

11.4 Toelichting op de jaarrekening

Algemeen

Activiteiten

Stichting Pensioenfonds KPN, statutair gevestigd te Amersfoort, is opgericht op 26 juni 1998. Het pensioenfonds is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 02063809.

Het doel van Stichting Pensioenfonds KPN (hierna 'het pensioenfonds') is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan pensioengerechtigden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden; tevens verstrekt het pensioenfonds uitkeringen aan arbeidsongeschikte deelnemers. Het pensioenfonds geeft invulling aan de uitvoering van de pensioenregelingen van de onderneming KPN N.V.

Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9 Boek 2 BW en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving, in het bijzonder Richtlijn 610 Pensioenfonds. Het bestuur heeft op 18 april 2024 de jaarrekening opgemaakt.

Referenties

In de balans en de staat van baten en lasten zijn referenties opgenomen waarmee wordt verwezen naar de toelichting.

Algemene grondslagen

Alle bedragen in de jaarrekening zijn vermeld in euro's x 1.000, tenzij anders is aangegeven.

Continuïteitsveronderstelling

De gehanteerde grondslagen voor waardering en resultaatbepaling zijn gebaseerd op de continuïteitsveronderstelling.

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde.

Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post 'nog af te wikkelen transacties'. Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Vreemde valuta

Functionele valuta

De jaarrekening is opgesteld in euro's, zijnde de functionele en presentatievaluta van het pensioenfonds.

Transacties, vorderingen en schulden

Transacties in vreemde valuta gedurende de verslagperiode zijn in de jaarrekening verwerkt tegen de koers op transactiedatum. Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. De uit de afwikkeling en omrekening voortvloeiende koersverschillen komen ten gunste of ten laste van de staat van baten en lasten.

De koersen van de belangrijkste valuta's in euro's zijn:

	31-12-2023	Gemiddeld 2023	31-12-2022	Gemiddeld 2022
USD	0,9053	0,9249	0,9370	0,9495
GBP	1,1540	1,1498	1,1271	1,1726
JPN	0,0064	0,0066	0,0071	0,0072
CHF	1,0756	1,0294	1,0127	0,9953
SEK	0,0898	0,0871	0,0899	0,0941

Schattingswijziging

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld.

Indien het voor het geven van het in artikel 2:362 lid 1 BW vereiste inzicht noodzakelijk is, is de aard van deze oordelen en schattingen inclusief de bijbehorende veronderstellingen opgenomen bij de toelichting op de desbetreffende jaarrekeningposten.

In 2023 is de opslag wezenpensioen die bij de voorziening van latent partnerpensioen van nog niet gepensioneerde deelnemers wordt toegepast verhoogd van 0,6% naar 0,7%. Dit heeft een verhogend effect op de voorziening pensioenverplichtingen van € 0,5 miljoen en een negatief effect op de dekkingsgraad van 0,01%-punt.

Dekkingsgraden

De beleidsdekkingsgraad is gebaseerd op het rekenkundig gemiddelde van de dekkingsgraden per maandeinde over de laatste 12 maanden. Hierbij wordt steeds gebruik gemaakt van de meest actuele inschatting van de desbetreffende dekkingsgraden.

De (actuele) dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de kortlopende schulden te delen op de technische voorzieningen zoals opgenomen in de balans.

Bij het berekenen van de reële dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt de voorziening pensioenverplichtingen herrekend, rekening houdend met de verwachte loon- en prijsinflatie.

Grondslagen voor waardering van activa en passiva

Beleggingen

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd tegen marktwaarde. Het begrip marktwaarde is te beschouwen als synoniem van reële waarde. Onder waardering op marktwaarde wordt verstaan: het bedrag waarvoor een actief kan worden verhandeld of een passief kan worden afgewikkeld tussen ter zake goed geïnformeerde partijen, die tot een transactie bereid en onafhankelijk van elkaar zijn.

De waardering van participaties in beleggingsinstellingen geschiedt tegen marktwaarde. Voor beursgenoteerde beleggingsinstellingen is dit de marktnotering per balansdatum. De waardering van niet-beursgenoteerde beleggingsinstellingen geschiedt tegen marktwaarde.

Beleggingen voor risico pensioenfondsen en voor risico deelnemers worden op dezelfde wijze gewaardeerd.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vastgoedbeleggingen

Beleggingen in direct vastgoed worden gewaardeerd tegen reële waarde, zijnde de marktwaarde per balansdatum, gebaseerd op door onafhankelijke deskundigen verrichte taxaties. De gehele directe vastgoedportefeuille wordt jaarlijks door deze deskundigen getaxeerd. Indien daartoe aanleiding is, wordt bij de waardering rekening gehouden met de feitelijke verhuursituatie en/of renovatieactiviteiten. Waardeveranderingen van op marktwaarde gewaardeerde vastgoedbeleggingen worden verwerkt in de staat van baten en lasten. Op vastgoedbeleggingen wordt niet afgeschreven.

Beursgenoteerde (indirecte) vastgoedbeleggingen worden gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers. De marktwaarde van niet-beursgenoteerde (indirecte) vastgoedbeleggingen is gebaseerd op het aandeel dat het pensioenfonds heeft in het voor de vastgoedbeleggingen op marktwaarde gewaardeerde eigen vermogen van de niet-beursgenoteerde vastgoedbeleggingen per balansdatum.

Aandelen

Beursgenoteerde aandelen en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen marktwaarde, zijnde de beurswaarde per balansdatum.

De marktwaarde van niet-beursgenoteerde aandelen en participaties in beleggingsfondsen is gebaseerd op het aandeel dat het pensioenfonds heeft in het voor de aandelen op marktwaarde gewaardeerde eigen vermogen van het niet-beursgenoteerde aandeel per balansdatum.

Vastrentende waarden

Beursgenoteerde vastrentende waarden en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen marktwaarde, zijnde de beurswaarde per balansdatum.

Indien vastrentende waarden of participaties in beleggingsinstellingen niet-beursgenoteerd zijn, vindt waardebepaling plaats op basis van de geschatte toekomstige netto-kasstroom (rente en aflossingen) die uit de beleggingen zullen voortvloeien, contant gemaakt tegen de ultimo boekjaar geldende marktrente en rekening houdend met het risicoprofiel (kredietrisico; oninbaarheid) en de looptijden.

De lopende interest op vastrentende waarden wordt gepresenteerd als onderdeel van de marktwaarde van de vastrentende waarden.

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd op reële waarde, te weten de relevante marktnoteringen of, als die niet beschikbaar zijn, de waarde die wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingmodellen.

Indien een derivatenpositie negatief is, wordt het bedrag onder de schulden verantwoord.

Overige beleggingen

Overige beleggingen worden gewaardeerd op marktwaarde. Indien geen marktwaarde beschikbaar is, wordt de waarde bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen, zijnde taxaties uitgevoerd door gecertificeerde taxateurs.

De overige beleggingen bestaan uit beleggingen in private equity en liquide middelen. De vorderingen en schulden inzake beleggingen worden onder de overige vorderingen en overige schulden gepresenteerd.

Beleggingen voor risico deelnemers

De grondslagen voor de waardering van de beleggingen voor risico deelnemers zijn gelijk aan de grondslagen die voor de beleggingen voor risico van het pensioenfonds worden aangehouden.

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Uitgaande herverzekeringspremies worden verantwoord in de periode waarop de herverzekering betrekking heeft. Vorderingen uit herverzekeringscontracten op risicobasis worden verantwoord op het moment dat de verzekerde gebeurtenis zich voordoet.

Bij de waardering worden de herverzekerde uitkeringen contant gemaakt tegen de rentetermijnstructuur, onder toepassing van de actuariële grondslagen van het pensioenfonds.

Vorderingen uit herverzekeringscontracten die geclassificeerd worden als garantiecontracten worden gelijkgesteld aan de hiertegenover staande voorziening voor pensioenverplichtingen. Vorderingen uit herverzekeringscontracten die geclassificeerd worden als kapitaalcontracten worden gewaardeerd voor de waarde van het verzekerde risico op basis van de grondslagen van het contract. Bij de waardering van de vorderingen wordt rekening gehouden met de kredietwaardigheid van de herverzekeraar (afslag voor kredietrisico).

Vorderingen uit hoofde van winstdelingsregelingen in herverzekeringscontracten worden verantwoord op het moment van toekenning door de herverzekeraar.

De waardering en presentatie van beleggingsdepots gekoppeld aan kapitaalcontracten zijn overeenkomstig de grondslagen voor beleggingen. De waarde van het aandeel herverzekeraar is gelijk aan de voorziening herverzekeringsdeel technische voorziening.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen en overlopende activa worden bij eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na eerste verwerking worden vorderingen gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid.

Vorderingen in verband met beleggingstransacties conform RJ 610.230 zijn verantwoord onder de post vorderingen en overlopende activa.

Liquide middelen

Liquide middelen worden tegen nominale waarde gewaardeerd. Onder de liquide middelen zijn opgenomen die kas- en banktegoeden die onmiddellijk opeisbaar zijn dan wel een looptijd korter dan twaalf maanden hebben. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties.

In geval van een negatieve positie wordt het saldo aan de passiefzijde van de balans getoond.

Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen. Rekening-courantschulden bij banken zijn opgenomen onder schulden aan kredietinstellingen onder kortlopende schulden.

Stichtingskapitaal en reserves

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds en overige technische voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen.

Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

De voorziening voor pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds wordt gewaardeerd op actuele waarde (marktwaarde). De actuele waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken en de onvoorwaardelijke (toezeggingen tot) toeslagen. De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de marktrente, waarvoor de actuele rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door DNB wordt gebruikt.

Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is uitgegaan van het op de balansdatum geldende pensioenreglement en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of toeslagen op de opgebouwde pensioenaanspraken worden verleend. Alle per balansdatum bestaande besluiten tot toeslagverlening (ook voor besluiten na balansdatum voor zover sprake is van ex ante condities) zijn in de berekening begrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen.

Bij de berekening van de voorziening wordt rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw in verband met invaliditeit op basis van de contante waarde van premies waarvoor vrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid.

Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen.

De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen:

- Als rekenrente voor de voorziening pensioenverplichting wordt gehanteerd de rentetermijnstructuur per 31 december 2023 zoals die door DNB is gepubliceerd.
- Voor mannen en vrouwen is gebruikgemaakt van de door AG gepubliceerde Prognosetafels 2022 (2022: idem).
- Om rekening te houden met het gegeven dat de fondspopulatie af kan wijken van de totale populatie waarop de prognosetafel is gebaseerd, is een leeftijdsafhankelijke correctiefactor op de sterftekansen toegepast op basis van de Sprenkels-ervaringssterfte 2022 (2022: idem).
- De leeftijd op balansdatum is gelijk aan de reglementaire pensioenleeftijd verminderd met de toekomstige duur.
- De leeftijd en duur worden in maanden nauwkeurig vastgesteld.
- Het leeftijdsverschil tussen een mannelijke deelnemer en zijn vrouwelijke partner wordt gesteld op 3 jaar. Het leeftijdsverschil tussen een vrouwelijke deelnemer en haar mannelijke partner wordt gesteld op -1 jaar.
- Voor de reservering voor latent partnerpensioen worden de gehuwdheidsfrequenties tot de pensioenrichtleeftijd van 68 jaar gebaseerd op de partnerfrequenties CBS 2018, met een frequentie van 100% op de pensioenrichtleeftijd.
- Voor de reservering van latent wezenpensioen wordt een opslag van 0,7% op de voorziening voor latent partnerpensioen van niet gepensioneerde deelnemers opgenomen (2022: 0,6%).
- Voor toekomstige excasso- en administratiekosten wordt 3% van de netto voorziening pensioenverplichting opgenomen.
- Voor het in het verleden opgebouwde zogeheten ongehuwden ouderdompensioen wordt aangenomen dat op de pensioendatum 77% van de deelnemers een partner zal hebben.
- Inkoop van aanspraken uit spaarkapitaal geschiedt tegen de actuele marktrente.
- Voor arbeidsongeschikte deelnemers wordt de TV voor het arbeidsongeschikte deel berekend als de contante waarde van de op de pensioendatum in uitzicht gestelde pensioenen bij een tot die datum voortgezette pensioenopbouw.
- Pensioenleeftijd 68.

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Gezien de omvang en het draagvlak van het pensioenfonds worden alle risico's voortvloeiende uit de aangegane verplichtingen volledig in eigen beheer gehouden.

Op de balans van het pensioenfonds is ultimo 2023 een herverzekerde voorziening opgenomen van € 597. Deze voorziening heeft betrekking op de toekomstige inleg van arbeidsongeschikte deelnemers van KPN-Contact, zoals deze periodiek door de herverzekeraar aan het pensioenfonds wordt overgemaakt. Daarnaast bestaat deze

voorziening uit ingegane arbeidsongeschiktheidsuitkeringen van het voormalige Ondernemingspensioenfonds (OPF) KPN en Stichting Voorzieningsfonds Getronics (SVG).

Overige technische voorzieningen

Deze voorziening betreft de voorziening voor ingegane ziektegevallen. Deze voorziening wordt getroffen voor de verwachte toekomstige schadelast voor zieke deelnemers die op de balansdatum korter dan 24 maanden ziek zijn en die naar verwachting arbeidsongeschikt zullen worden verklaard. Deze voorziening is gelijkgesteld aan tweemaal de risicopremie voor arbeidsongeschiktheid en premievrijstelling.

Voorziening pensioenverplichting voor risico deelnemers

De waardering van de voorzieningen voor risico van deelnemers wordt bepaald door de waardering van de tegenover deze voorzieningen aangehouden beleggingen.

Langlopende schulden

Onder de langlopende schuld is het premiedepot opgenomen.

Het premiedepot is onderdeel van de CDC-financieringsafspraken tussen de sociale partners en de werkgever. Afgesproken is dat tot en met 31 december 2025 een vaste premie van 23% van de som van de pensioengrondslagen per jaar wordt betaald en gestort in het premiedepot. Uit dit premiedepot wordt jaarlijks de gedempte kostendeckende premie onttrokken. Daarnaast wordt het beleggingsrendement aan dit depot toegevoegd. Wanneer onvoldoende middelen in het depot aanwezig zijn, dan wordt de opbouw in dat jaar naar evenredigheid van het tekort in het premiedepot gekort. Aan het einde van de afgesproken periode beslist het bestuur in overleg met de sociale partners wat er met een eventueel overschot gebeurt, waarbij expliciet is overeengekomen dat het premiedepot of een gedeelte hiervan in geen geval terugvloeit naar de werkgever.

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden bij eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na eerste verwerking worden schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

Schulden in verband met beleggingstransacties conform RJ 610.268 zijn verantwoord onder de post overige schulden en overlopende passiva.

Kortlopende schulden hebben een looptijd korter dan een jaar.

Grondslagen voor bepaling van het resultaat

Algemeen

De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen (van werkgevers en werknemers)

Onder premiebijdragen van werkgevers en werknemers wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte dan wel te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen onder aftrek van kortingen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop zij betrekking hebben. Extra stortingen en opslagen op de premie zijn eveneens als premiebijdragen verantwoord.

Premiebijdragen risico deelnemers

Dit betreft ontvangen (vrijwillige spaar) bijdragen van deelnemers in het kader van de beschikbare-premieregeling. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop zij betrekking hebben.

Beleggingsresultaten risico pensioenfonds

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. (In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop zij betrekking hebben.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten.

Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Kosten van vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer worden zowel de externe als de daaraan toegerekende interne kosten verstaan. Afschrijvingen en andere exploitatiekosten van onroerende zaken in exploitatie zijn in de kosten van vermogensbeheer opgenomen.

Verrekening van kosten

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen e.d. verrekend.

Beleggingsresultaten risico deelnemers

De grondslagen voor bepaling van het resultaat betreffende beleggingsresultaten risico deelnemers zijn gelijk aan de grondslagen voor bepaling van het resultaat betreffende beleggingsresultaten risico pensioenfonds.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop zij betrekking hebben.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds

Pensioenopbouw

Bij de pensioenopbouw zijn aanspraken en rechten over het boekjaar gewaardeerd naar het niveau dat zij op balansdatum hebben.

Toeslagverlening

Het pensioenfonds streeft ernaar de opgebouwde pensioenrechten van de actieve deelnemers jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de prijsindex. De toeslagverlening heeft een voorwaardelijk karakter. Dit betekent dat geen recht op toeslagen bestaat en dat het niet zeker is of en in hoeverre in de toekomst toeslagverlening kan plaatsvinden. Daarnaast streeft het pensioenfonds ernaar de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten (gewezen deelnemers) jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de prijsindex. Ook deze toeslagverlening heeft een voorwaardelijk karakter.

Een eventuele achterstand in de toeslagverlening kan worden ingehaald.

Rentetoevoeging

In 2023 zijn de pensioenverplichtingen opgerent met de 1-jaarsrente van de RTS-curve van 1 januari 2023 zijnde 3,264% (2022: -0,486%).

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Vooraf wordt een actuariële berekening gemaakt van de toekomstige pensioenuitvoeringskosten (met name excassokosten) en pensioenuitkeringen die in de voorziening pensioenverplichtingen worden opgenomen. Deze post betreft de vrijval ten behoeve van de financiering van de kosten en uitkeringen van het verslagjaar.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

Wijzigingen actuariële grondslagen

De actuariële grondslagen en/of methoden worden jaarlijks beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruikgemaakt van interne en

externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen, zowel voor de gehele bevolking als voor de populatie van het pensioenfonds.

De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het pensioenfonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

Een resultaat op overdrachten kan ontstaan doordat de vrijval van de voorziening plaatsvindt tegen fondstarieven, terwijl het bedrag dat wordt overgedragen gebaseerd is op de wettelijke factoren voor waardeoverdrachten. De tarieven van het pensioenfonds wijken af van de wettelijke tarieven.

Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

De overige mutaties ontstaan door mutaties in de aanspraken door overlijden, arbeidsongeschiktheid en pensioneren.

Mutatie pensioen verplichtingen voor risico deelnemers

De mutatie pensioenverplichtingen voor risico deelnemers betreft de wijzigingen in de waarde van de technische voorziening voor risico deelnemers.

Saldoherverzekeringen

Uitgaande herverzekeringspremies worden verantwoord in de periode waarop de herverzekering betrekking heeft.

Saldo overdrachten van rechten

De post saldo overdrachten van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen. Hierin zijn tevens de collectieve waardeoverdrachten opgenomen.

Overige baten en lasten

Overige baten en lasten zijn toegerekend aan de periode waarop zij betrekking hebben.

Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is volgens de directe methode opgesteld. Alle ontvangsten en uitgaven worden hierbij als zodanig gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

De aan- en verkopen in het kasstroomoverzicht zijn niet direct aan te sluiten met de aan- en verkopen in de toelichting op de balans. De aan- en verkopen in het kasstroomoverzicht hebben betrekking op alle beleggingen van het pensioenfonds, de toelichting op de balans is gesplitst in een deel beleggingen voor risico pensioenfonds en een deel beleggingen voor risico deelnemers. Daarnaast zijn in het kasstroomoverzicht de aan- en verkopen van derivaten gesaldeerd opgenomen, waar deze in de toelichting op de balans wel zijn uitgesplitst.

11.5 Toelichting op de balans per 31 december 2023

ACTIVA

1. Beleggingen voor risico pensioenfonds

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023	31-12-2022
Vastgoedbeleggingen	995.671	1.137.622
Aandelen	2.549.986	2.261.248
Vastrentende waarden	5.142.920	5.038.151
Derivaten	46.191	53.407
Overige beleggingen	1.256.478	923.538
Totaal	9.991.246	9.413.966

(bedragen x € 1.000)	Vastgoed- beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2023	1.137.622	2.261.248	5.038.151	-1.409.897	923.538	7.950.662
Aankopen	13.968	506.518	2.493.377	64.082	1.689.265	4.767.210
Verkopen	-8.750	-633.128	-2.642.846	-67.349	-1.454.693	-4.806.766
Herwaardering	-147.169	415.348	254.238	177.882	29152	729.451
Overige mutaties	0	0	0	0	69.215	69.215
Stand per 31 december 2023	995.671	2.549.986	5.142.920	-1.235.282	1.256.478	8.709.773
Schuldpositie derivaten (credit)						1.281.473
Totaal						9.991.246

Schattingen van de actuele waarde zijn een momentopname, gebaseerd op de marktomstandigheden en de beschikbare informatie over het financiële instrument. Deze schattingen zijn van nature subjectief en bevatten onzekerheden en een significante oordeelsvorming (bijvoorbeeld rentestand, volatiliteit, schatting van kasstromen, etc.) en kunnen derhalve niet met precisie worden vastgesteld.

In 2023 heeft de fondsbeheerder de structuur van een aantal beleggingsfondsen vereenvoudigd. Voor het pensioenfonds betekende dit dat beleggingen in bepaalde 'feeder' fondsen verkocht werden en dat voor dezelfde waarde werd belegd in het 'master' fonds. Het pensioenfonds behield daarmee dezelfde onderliggende beleggingen. De hier uit voortvloeiende transacties zijn in bovenstaande overzicht mee genomen als verkoop respectievelijk aankoop (voor Aandelen betrof dit € 120,9 miljoen, voor Vastrentende waarden € 1.246,2 miljoen).

In 2023 bedraagt de negatieve derivatenpositie € 1.281,5 miljoen (2022: € 1.463,3 miljoen).

In de 'overige beleggingen' worden de beleggingen in private equity en money market funds verantwoord. Daarnaast worden ook de beleggingsliquiditeiten onder 'overige beleggingen' verantwoord. De vorderingen en schulden inzake beleggingen en het onderpand op de derivaten zijn in 2022 en 2023 niet opgenomen onder de 'overige beleggingen' maar separaat opgenomen onder de vorderingen en overlopende activa en de overige schulden en overlopende passiva.

Het saldo onder overige mutaties in de categorie 'Overige beleggingen' heeft betrekking op de betalingen en ontvangsten van kasonderpand.

(bedragen x € 1.000)	Vastgoed-beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2022	969.275	4.406.925	6.356.777	37.142	962.285	12.732.404
Aankopen	228.057	865.645	480.435	-18.689	3.101.258	4.656.706
Verkopen	-143.194	-2.295.352	-955.963	277.002	-3.229.978	-6.347.485
Herwaardering	83.484	-715.970	-843.098	-1.705.352	54.263	-3.126.673
Overige mutaties	0	0	0	0	35.710	35.710
Stand per 31 december 2022	1.137.622	2.261.248	5.038.151	-1.409.897	923.538	7.950.662
Schuldpositie derivaten (credit)						1.463.304
Totaal						9.413.966

Vastgoedbeleggingen

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023	31-12-2022
Indirecte vastgoedbeleggingen, zijnde participaties in beleggingsinstellingen die beleggen in vastgoed	995.671	1.137.622
Totaal	995.671	1.137.622

De verkrijgingsprijs van vastgoed bedraagt per balansdatum in totaal € 850,9 miljoen (2022: € 854,9 miljoen).

Ultimo boekjaar bedragen de volgende posten meer dan 5% van de betreffende beleggingscategorie:

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023	31-12-2022
Vesteda	75.179	86.823
Prologis Targeted US	67.337	79.876
Prologis European Logistics	63.128	73.637
Morgan Stanley Prime Property	68.696	79.761
CBRE Europe Logistics Partner	80.744	92.544
Totaal	355.084	412.641
	35,7%	36,3%

Aandelen

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023	31-12-2022
Beursgenoteerde en niet-beursgenoteerde beleggingsinstellingen die beleggen in aandelen	2.549.986	2.261.248
Totaal	2.549.986	2.261.248

De verkrijgingsprijs van aandelen bedraagt per balansdatum in totaal € 1.861,7 miljoen (2022: € 1.807,9 miljoen). Er zijn geen aandelenposities met een belang groter dan 5% van de beleggingen in aandelen (2022: geen).

Het pensioenfonds belegt net als in 2022 niet in de werkgever KPN N.V.

Vastrentende waarden

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023	31-12-2022
Obligaties	703.161	617.560
Hypotheekfondsen	2.089.510	2.099.921
Niet-beursgenoteerde beleggingsinstellingen die beleggen in vastrentende waarden	2.350.249	2.320.670
Totaal	5.142.920	5.038.151

De verkrijgingsprijs van vastrentende waarden bedraagt per balansdatum in totaal € 5.026,5 miljoen (2022: € 4.985,1 miljoen). Het pensioenfonds heeft geen vastrentende waarden uitgeleend (2022: geen).

De beleggingen onder "Hypotheekfondsen" betreft de beleggingen in het MM Dutch Mortgage Fund.

Ultimo boekjaar bedragen de volgende posten meer dan 5% van de betreffende beleggingscategorie:

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023		31-12-2022	
Duitse staatsobligaties	730.952	14,2%	653.018	13,0%
Totaal	730.952	14,2%	653.018	13,0%

De waarde van de beleggingen in MM Dutch Mortgage Fund bedraagt € 2.089,5 miljoen en is meer dan 5% van het belegd vermogen. Echter, de uiteindelijke beleggingen zijn verspreid over een veelvoud van debiteuren.

Derivaten

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023	31-12-2022
Valutaderivaten	46.191	53.291
Overige derivaten	0	116
Totaal	46.191	53.407

In de bovenstaande weergave zijn vanaf 2022 alleen de positieve derivatenposities meegenomen in verband met het hoge saldo aan negatieve rentederivaten. De negatieve derivatenpositie staat aan de passiva zijde van de balans. Een toelichting inzake de derivatenposities is opgenomen in de paragraaf Risicobeheer.

Overige beleggingen

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023	31-12-2022
Liquide middelen	144.467	76.402
Private equity	607.326	568.107
Money Market Funds	504.686	279.029
Totaal	1.256.478	923.538

De vorderingen en schulden inzake beleggingen worden separaat op de balans onder de vorderingen en overlopende activa en de overige schulden en overlopende passiva gepresenteerd.

Ultimo boekjaar bedragen de volgende posten meer dan 5% van de betreffende beleggingscategorie:

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023		31-12-2022	
Morgan Stanley Liquidity Fund	175.931	14,0%	167.112	18,1%
Fidelity Institutional Liquidity Fund PLC	165.355	13,2%	81.669	8,8%
BlackRock ICS Euro Liquidity Fund	163.400	13,0%	30.248	3,3%
Totaal	504.686	40,2%	279.029	30,2%

Schattingen en oordelen

Zoals vermeld in de toelichting zijn de beleggingen van het pensioenfonds nagenoeg allemaal gewaardeerd tegen actuele waarde per balansdatum en is het over het algemeen mogelijk en gebruikelijk om de actuele waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. Voor sommige andere financiële instrumenten, zoals beleggingsvorderingen en -schulden, geldt dat de boekwaarde de actuele waarde benadert als gevolg van het kortetermijnkarakter van de vorderingen en schulden. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de actuele waarde.

Voor de meerderheid van de financiële instrumenten van het pensioenfonds kan gebruik worden gemaakt van marktnoteringen. Echter, bepaalde financiële instrumenten, zoals bijvoorbeeld derivaten zijn gewaardeerd door middel van gebruikmaking van waarderingmodellen en -technieken, inclusief verwijzing naar de huidige reële waarde van vergelijkbare instrumenten.

In onderstaand overzicht is rekening gehouden met de vorderingen en schulden inzake beleggingen en de negatieve derivaten. Hierdoor komt de eindstand niet overeen met de eindstand op de balans en de toelichting op de balans. Op basis van de boekwaarde kan het volgende onderscheid worden gemaakt:

(bedragen x € 1.000)	Directe markt-noteringen	Afgeleide markt-noteringen	Waarderings-modellen	Overig	Totaal
Vastgoedbeleggingen	0	20.421	975.251	0	995.671
Aandelen	0	2.549.986	0	0	2.549.986
Vastrentende waarden	703.161	2.350.249	2.089.510	0	5.142.920
Derivaten	0	-1.235.282	0	0	-1.235.282
Overige beleggingen	0	504.686	607.326	1.341.526	2.453.537
Stand per 31 december 2023	703.161	4.190.059	3.672.086	1.341.526	9.906.832

(bedragen x € 1.000)	Directe markt-noteringen	Afgeleide markt-noteringen	Waarderings-modellen	Overig	Totaal
Vastgoedbeleggingen	0	21.344	1.116.278	0	1.137.622
Aandelen	0	2.261.248	0	0	2.261.248
Vastrentende waarden	617.560	2.320.670	2.099.921	0	5.038.151
Derivaten	-5.536	-1.404.361	0	0	-1.409.897
Overige beleggingen	0	279.029	568.107	1.545.876	2.393.012
Stand per 31 december 2022	612.023	3.477.930	3.784.306	1.545.876	9.420.135

2. Beleggingen voor risico deelnemers

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023	31-12-2022
Vastgoedbeleggingen	60.238	55.086
Aandelen	542.146	495.781
Vastrentende waarden	581.301	514.031
Overige beleggingen	2.650	3.324
Totaal	1.186.335	1.068.222

(bedragen x € 1.000)	Vastgoed-beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2023	55.086	495.781	514.031	3.324	1.068.222
Aankopen	10.089	60.281	460.017	1.103	531.490
Verkopen	-8.475	-112.571	-429.018	-1.856	-551.920
Herwaardering	3.538	98.655	36.271	79	138.543
Stand per 31 december 2023	60.238	542.146	581.301	2.650	1.186.335

In 2023 heeft de fondsbeheerder de structuur van een aantal beleggingsfondsen vereenvoudigd. Voor het pensioenfonds betekende dit dat beleggingen in bepaalde 'feeder' fondsen verkocht werden en dat voor dezelfde waarde werd belegd in het 'master' fonds. Het pensioenfonds behield daarmee dezelfde onderliggende beleggingen. De hier uit voortvloeiende transacties zijn in bovenstaande overzicht mee genomen als verkoop respectievelijk aankoop (voor Aandelen betrof dit € 21,5 miljoen, voor Vastrentende waarden € 373,6 miljoen).

(bedragen x € 1.000)	Vastgoed-beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2022	72.666	653.994	503.239	146.334	1.376.233
Aankopen	8.784	214.317	239.174	7.295	469.570
Verkopen	-11.014	-243.074	-91.015	-150.702	-495.805
Herwaardering	-15.350	-129.456	-137.367	397	-281.776
Stand per 31 december 2022	55.086	495.781	514.031	3.324	1.068.222

Vastgoedbeleggingen

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023	31-12-2022
Indirecte vastgoedbeleggingen, zijnde participaties in beleggingsinstellingen die beleggen in vastgoed	60.238	55.086
Totaal	60.238	55.086

De verkrijgingsprijs van vastgoed bedraagt per balansdatum in totaal € 57,8 miljoen (2022: € 56,2 miljoen).

Aandelen

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023	31-12-2022
Beursgenoteerde en niet-beursgenoteerde beleggingsinstellingen die beleggen in aandelen	542.146	495.781
Totaal	542.146	495.781

De verkrijgingsprijs van aandelen bedraagt per balansdatum in totaal € 395,2 miljoen (2022: € 421,5 miljoen).

Vastrentende waarden

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023	31-12-2022
Beursgenoteerde beleggingsinstellingen die beleggen in vastrentende waarden	581.301	514.031
Totaal	581.301	514.031

De verkrijgingsprijs van vastrentende waarden bedraagt per balansdatum in totaal € 576,8 miljoen (2022: € 599,5 miljoen).

Overige beleggingen

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023	31-12-2022
Beleggingsfondsen	2.650	3.324
Totaal	2.650	3.324

3. Herverzekeringsdeel technische voorziening

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023	31-12-2022
Herverzekeringsdeel technische voorziening	597	651
Totaal	597	651

Deze voorziening heeft betrekking op de toekomstige inleg van arbeidsongeschikte deelnemers van KPN-Contact, zoals deze periodiek door de herverzekeraar aan het pensioenfonds wordt overgemaakt. Daarnaast bestaat deze voorziening uit ingegane arbeidsongeschiktheidsuitkeringen van het voormalige Ondernemingspensioenfonds (OPF) KPN en Stichting Voorzieningsfonds Getronics (SVG).

4. Vorderingen en overlopende activa

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023	31-12-2022
Vorderingen inzake beleggingen	1.197.059	1.484.170
Vorderingen op de werkgever	3.266	314
Vordering op de belastingdienst	174	122
Overige vorderingen en overlopende activa	206	92
Totaal	1.200.705	1.484.698

De vorderingen op de werkgever hebben betrekking op de voorlopige premieafrekening over het jaar 2023 (€ 2,8 miljoen), kosten pensioenregeling RvB over het jaar 2023 (€ 0,3 miljoen) en op een nog te ontvangen koopsom voor extra pensioenopbouw (€ 0,2 miljoen).

De vorderingen inzake beleggingen betreffen kas onderpand en nog af te wikkelen transacties.

De vordering op de belastingdienst bestaat uit de terug te vorderen btw over het vierde kwartaal 2023.

De overige vorderingen en overlopende activa bestaan voornamelijk uit nog te ontvangen creditrente Q4 2023, de openstaande debiteuren en nog te ontvangen uitkeringen van Nationale Nederlanden over het jaar 2023.

Alle vorderingen hebben een resterende looptijd korter dan één jaar.

5. Overige activa

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023	31-12-2022
Liquide middelen	8.350	5.252
Totaal	8.350	5.252

De tegoeden bij banken staan ter vrije beschikking van het pensioenfonds. Pensioenfonds KPN heeft een Intraday limiet van € 10,5 miljoen bij zijn huisbankier.

PASSIVA

6. Stichtingskapitaal en reserves

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Stand per 1 januari	1.842.344	3.072.784
Bestemming saldo van baten en lasten boekjaar	201.738	-1.230.440
Stand per 31 december	2.044.082	1.842.344

Dekkingsgraden, vermogensposities en herstelplan

	31-12-2023	31-12-2022
Actuele dekkingsgraad	122,8%	121,5%
Reële dekkingsgraad	96,2%	101,9%
Beleidsdekkingsgraad	123,7%	128,9%

Bij het berekenen van de reële dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt ten behoeve van deze berekening de voorziening pensioenverplichtingen herrekend, rekenend houdend met de verwachte prijsinflatie. Doordat het premiedepot is opgenomen onder de langlopende schulden, wordt deze niet meegeteld in de bepaling van de dekkingsgraad. De reële dekkingsgraad is gelijk aan de beleidsdekkingsgraad gedeeld door de beleidsdekkingsgraad die is vereist voor de volledige toeslagverlening op basis van prijsinflatie. Op basis van deze definitie komt de reële dekkingsgraad ultimo 2023 uit op 96,2% (2022: 101,9%).

Voor het bepalen van het vereist eigen vermogen (de solvabiliteitstoets) maakt het pensioenfonds gebruik van het standaardmodel. Het bestuur acht het gebruik van het standaardmodel passend voor de risico's van het pensioenfonds. De uitkomsten van de solvabiliteitstoets zijn opgenomen onder de paragraaf 'Risicobeheer'.

Op basis hiervan bedraagt het (minimaal) vereist vermogen op 31 december:

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023	31-12-2022
Stichtingskapitaal en reserves	2.044.082	1.842.344
Minimaal vereist eigen vermogen	329.676	313.066
Vereist eigen vermogen	1.480.695	1.446.705

De vermogenspositie van het pensioenfonds kan ultimo 2023 gekarakteriseerd worden als een situatie met een toereikende solvabiliteit omdat de beleidsdekkingsgraad hoger is dan de dekkingsgraad die hoort bij het vereist vermogen.

Herstelplan

Per 30 juni 2021 was de beleidsdekkingsgraad hoger dan de vereiste dekkingsgraad. Hiermee was het pensioenfonds per deze datum uit herstel. Omdat de beleidsdekkingsgraad per 31 december 2023 (123,7%) ook hoger is dan de vereiste dekkingsgraad (116,5%), hoeft het pensioenfonds geen actualisatie van het herstelplan in te dienen in 2024, omdat de verplichting per 30 juni 2021 al was vervallen.

Op grond van het financieel toetsingskader, moet een pensioenfonds jaarlijks een haalbaarheidstoets uitvoeren. Daarnaast moet het pensioenfonds laten zien dat het afgesproken premiebeleid reëel en haalbaar is, alsook dat het pensioenfonds een voldoende herstelkracht heeft vanuit het niveau van het minimaal vereist eigen vermogen.

Het bestuur heeft de uitslag van de haalbaarheidstoets 2023 besproken en is van mening dat alle uitslagen binnen de grenzen vallen van de risicohouding zoals die in november 2018 is vastgesteld in overleg met de sociale partners.

Het bestuur heeft vastgesteld dat de uitslag in worst case scenario (29,4%) versus beleidsgrens van 35,0% in worst case scenario geen aanleiding is om de risicohouding zoals in overleg met de sociale partners is vastgelegd, te wijzigen.

Statutaire regelingen omtrent de bestemming van het saldo van baten en lasten

Er zijn geen statutaire bepalingen betreffende de bestemming van het resultaat. Het saldo van de staat van baten en lasten is toegevoegd aan de algemene reserve.

7. Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023	31-12-2022
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds	7.777.406	7.477.591
Herverzekeringsdeel technische voorziening	597	651
Totaal	7.778.003	7.478.242

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Stand per 1 januari	7.477.591	9.473.665
Pensioenopbouw	69.392	108.473
Toeslagverlening	160	770.947
Rentetoevoeging	240.072	-45.473
Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten	-318.987	-288.608
Wijziging marktrente	277.009	-2.625.195
Wijziging actuariële grondslagen	462	53.332
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-3.830	-11.156
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	35.537	41.606
Stand per 31 december	7.777.406	7.477.591

Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuariële berekende waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling.

Toeslagverlening

De toeslagverlening voor deelnemers, pensioengerechtigden en gewezen deelnemers wordt gebaseerd op het afgeleide consumentenprijsindexcijfer (periode september - september). Bij een beleidsdekkingsgraad tussen 110% en de grens die nodig is voor toekomstbestendige toeslagverlening (in 2023 128,6%) kan een evenredige toeslag worden toegekend aan de actieve deelnemers. De evenredige toeslag wordt berekend op basis van de beleidsdekkingsgraad.

Voor de pensioengerechtigden en de gewezen deelnemers wordt de toeslag berekend aan de hand van het aanwezige vermogen boven de grens van 110%. De aldus bepaalde toeslag is hoger dan de evenredig berekende toeslag.

Het bestuur heeft op basis van de financiële positie en het toeslagbeleid besloten per 1 januari 2024 geen toeslag te verlenen voor zowel de actieve deelnemers als voor de pensioengerechtigden en gewezen deelnemers.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen zijn opgerent met 3,264% (2022: -0,486%), op basis van de 1-jaarsrente van de RTS-curve aan het begin van het verslagjaar, wat overeenkomt met een bedrag van € 240,1 miljoen.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuariële berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen van de verslagperiode.

Toekomstige pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuariële berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de kosten van de verslagperiode.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur.

De gemiddelde marktrente is per 31 december 2023 2,36% (2022: 2,66%) en daarmee 0,3%-punt lager dan per 31 december 2022. Als gevolg van deze daling van de marktrente is € 277,0 miljoen toegevoegd aan de voorziening pensioenverplichtingen.

Wijziging actuariële grondslagen

De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het pensioenfonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

In 2023 is de opslag wezenpensioen die bij de voorziening van latent partnerpensioen van nog niet gepensioneerde deelnemers wordt toegepast verhoogd van 0,6% naar 0,7%. Dit heeft een verhogend effect op de voorziening pensioenverplichtingen van € 0,5 miljoen en een negatief effect op de dekkingsgraad van 0,01%-punt.

Wijziging uit hoofde overdracht van rechten

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023	31-12-2022
Toevoeging aan de technische voorziening	5.973	5.728
Onttrekking aan de technische voorziening	-9.803	-16.884
Totaal	-3.830	-11.156

Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023	31-12-2022
Resultaat op kanssystemen:		
- Sterfte	-6.635	-7.138
- Arbeidsongeschiktheid	-4.145	-1.779
- Mutaties	47.027	51.926
Overige technische grondslagen	-710	-1.403
Totaal	35.537	41.606

Het resultaat op sterfte is in 2023, net als in 2022, relatief hoog. Deelnemers leefden korter dan verwacht.

De 'mutaties' bestaan voornamelijk uit de omzetting van DC naar DB als gevolg van uitdiensttredingen en pensioneren. In de overige technische grondslagen is onder andere de waarde van de garantie voor de 0%-garantieregeling verwerkt. De mutatie van de 0%-garantieregeling betreft in 2023 een afname van € 0,4 miljoen.

De voorziening voor pensioenverplichtingen, exclusief het hervezekerde deel van de technische voorziening en de overige technische voorziening is naar categorieën ultimo 2023 als volgt samengesteld:

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023		31-12-2022	
	Voorziening	Aantallen	Voorziening	Aantallen
Actieven	1.369.754	11.055	1.314.404	10.656
Gewezen deelnemers	2.391.035	36.511	2.385.569	39.003
Pensioengerechtigden	4.016.617	23.926	3.777.618	23.243
Totaal	7.777.406	71.492	7.477.591	72.902

Korte beschrijving pensioenregeling

De pensioenregeling betreft een gecombineerde regeling. Tot het salarisdeel van € 45.378 betreft het een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling (artikel 10 Pensioenwet: uitkeringsovereenkomst) en vanaf € 45.378 betreft het een beschikbare-premieregeling (artikel 10 Pensioenwet: premieovereenkomst).

De pensioenleeftijd bedraagt 68 jaar, uitstel en vervroeging is mogelijk en er is geen sprake van een toetredingsleeftijd.

Jaarlijks wordt in de middelloonregeling een aanspraak op ouderdomspensioen opgebouwd van 1,875% van de in dat jaar geldende pensioengrondslag. Het pensioengevend salaris betreft het vaste maandsalaris, verhoogd met 75% van het cao-budget. Daarnaast zijn bepaalde variabele en vaste salariscomponenten pensioengevend. De franchise bedraagt voor 2023 € 16.322 en met ingang van 2023 is er sprake van een maximum pensioengevend salaris van € 128.810.

De beschikbare-premieregeling heeft een leeftijdsafhankelijke staffel. Het saldo wordt voor (gewezen) deelnemers omgezet op de pensioendatum tegen de dan geldende omzettingfactoren. Het bestuur is bevoegd om deze omzettingfactoren aan te passen. De inkooptarieven voor de BPR- en de IPS-regeling worden vastgesteld op de maandelijks gepubliceerde rentetermijnstructuur.

Er is sprake van een recht op nabestaanden- en wezenpensioen en premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid. Jaarlijks beslist het bestuur van het pensioenfonds de mate waarin over de opgebouwde aanspraken toeslag wordt verleend.

Toeslagverlening

De toeslagen op pensioenrechten en pensioenaanspraken worden jaarlijks vastgesteld door het bestuur van het pensioenfonds. Er bestaat een ambitie om jaarlijks de pensioenrechten en pensioenaanspraken aan te passen. De daadwerkelijke toeslag in een jaar is voorwaardelijk en is afhankelijk van de hoogte van de beschikbare middelen. De toeslag bedraagt maximaal de stijging van de consumentenprijsindex (cpi) voor alle bestedingen (afgeleid) over de periode september-september, zoals vastgesteld door het CBS.

Er is geen recht op toekomstige toeslagen. Het is niet zeker of en in hoeverre in de toekomst wordt geïndexeerd. Het pensioenfonds heeft geen geld gereserveerd voor toekomstige toeslagen. Toeslagen zijn afhankelijk van de middelen van het pensioenfonds, en daarvoor zijn beleggingsresultaten een belangrijk element.

Het bestuur heeft op basis van de financiële positie en het toeslagbeleid besloten per 1 januari 2024 geen toeslag te verlenen aan zowel de actieve deelnemers als aan de pensioengerechtigden en gewezen deelnemers.

Inhaaltoeslagen

Onder bepaalde omstandigheden kunnen inhaaltoeslagen worden toegekend. Inhaaltoeslagen zijn toeslagen die worden toegezegd, voor zover in het verleden niet voor 100% is geïndexeerd. Om inhaaltoeslagen te kunnen toekennen is een hoge dekkingsgraad vereist. Het bestuur van het pensioenfonds geeft in zijn jaarrekening elk jaar een specificatie van het verschil tussen de volledige en de werkelijk toegekende toeslagen.

De percentages uit het verleden van het pensioenfonds en ondernemingspensioenfonds KPN zijn naar rato samengevoegd opgenomen.

Actieve deelnemers	Volledige toeslag-verlening	Toegekende toeslagen	Vershil	Cumulatief verschil (t.o.v. ambitie)
2014	1,08%	0,34%	0,74%	9,05%
2015	0,57%	0,38%	0,19%	9,26%
2016	0,39%	0,00%	0,39%	9,69%
2017	-0,01%	0,00%	-0,01%	9,68%
2018	1,47%	0,74%	0,73%	10,48%
2019	1,47%	1,11%	0,36%	10,87%
2020	1,64%	0,41%	1,23%	12,24%
2021	0,99%	0,11%	0,88%	13,23%
2022	2,57%	2,57%	0,00%	13,23%
2023	17,16%	10,50%	6,66%	20,77%
2024	-1,39%	0,00%	-1,39%	19,09%

Gewezen deelnemers en pensioengerechtigden	Volledige toeslagverlening	Toegekende toeslagen	Vershil	Cumulatief verschil (t.o.v. ambitie)
2014	1,33%	0,42%	0,91%	9,78%
2015	0,82%	0,55%	0,27%	10,08%
2016	0,64%	0,00%	0,64%	10,78%
2017	-0,01%	0,00%	-0,01%	10,77%
2018	1,47%	0,81%	0,66%	11,50%
2019	1,47%	1,16%	0,31%	11,85%
2020	1,64%	0,48%	1,16%	13,14%
2021	0,99%	0,13%	0,86%	14,11%
2022	2,57%	2,57%	0,00%	14,11%
2023	17,16%	11,82%	5,34%	20,20%
2024	-1,39%	0,00%	-1,39%	18,53%

Het toeslagpercentage is bepaald over het lopende boekjaar en gaat in per 1 januari van het daaropvolgende jaar.

Uitgaande van de financiële positie van het pensioenfonds per 30 september 2023 kon per 1 januari 2024 een gedeeltelijke toeslag worden toegekend. Doordat de stijging van de CPI over de periode september 2022 tot september 2023 negatief (-1,39%) is uitgekomen betekent dit in de praktijk dat conform het vastgestelde toeslagbeleid per 1 januari 2024 geen toeslag is toegekend aan zowel de actieven als de pensioengerechtigden en gewezen deelnemers.

Mutatie overzicht herverzekeringsdeel technische voorziening

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Stand per 1 januari	651	806
Overige actuariële wijzigingen	-54	-155
Stand per 31 december	597	651

Het toeslagpercentage is bepaald over het lopende boekjaar en gaat in per 1 januari van het daaropvolgende jaar.

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Het pensioenfonds heeft herverzekeringscontracten afgesloten met betrekking tot het risico van arbeidsongeschiktheid. De mutatie van het herverzekeringsdeel technische voorzieningen wordt hieronder toegelicht.

De herverzekerde voorziening bestaat uit 2 onderdelen:

- het herverzekerde risico van huidige arbeidsongeschikte deelnemers van voormalige KPN Contact, ter grootte van circa € 0,5 miljoen;
- de contante waarde van ingegane en herverzekerde arbeidsongeschiktheidsuitkeringen van één deelnemer van het voormalige OPF en twee deelnemers vanuit de CWO van SVG, ter grootte van € 0,1 miljoen.

8. Overige technische voorzieningen

Voorziening voor arbeidsongeschiktheid

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Stand per 1 januari	12.578	14.161
Overige actuariële wijzigingen	733	-1.583
Stand per 31 december	13.311	12.578

Deze voorziening betreft de voorziening voor ingegane ziektegevallen. De voorziening heeft overwegend een langlopend karakter. De voorziening voor arbeidsongeschiktheid is gelijk aan twee keer de risicopremie uit de premiestelling van het komende jaar.

De pensioenregeling voor risico deelnemers is een beschikbare-premieregeling (premieovereenkomst). De regeling is bedoeld voor deelnemers met een salaris boven de BPR-grens.

De premie is gebaseerd op een leeftijdsafhankelijke premiestaffel en wordt jaarlijks ingelegd in de door vermogensbeheerder Aegon AM uitgevoerde regeling. Het pensioenfonds ontvangt jaarlijks de premie van de werkgever en maakt deze over aan de vermogensbeheerder. De deelnemer betaalt geen aankoop en/of verkoopkosten. De kosten van beleggen (total expense ratio) worden direct verrekend in het rendement. Deze beleggingskosten zijn afhankelijk van het depot waarin wordt belegd.

De hoogte van de beleggingsrendementen (en daarmee het te bereiken eindkapitaal) is naast de premie afhankelijk van het door de deelnemer geselecteerde beleggingsprofiel en de binnen dit profiel aangekochte beleggingen. Het uiteindelijk te bereiken kapitaal is hiermee onzeker en volledig voor risico van de deelnemer.

Per 1 september 2016 is de Wet Verbeterde Premieregeling (WVP) in werking getreden. Dit betekent dat een deelnemer aan een beschikbare premieregeling, die op of na 1 september 2016 met pensioen gaat, mag kiezen voor een variabele uitkering.

Het pensioenfonds biedt per 1 januari 2019 de mogelijkheid om een variabele pensioenuitkering in te kopen. Dit betekent ook dat vanaf 1 januari 2019 de deelnemer geen mogelijkheid meer heeft om met het opgebouwde BPR- kapitaal te shoppen buiten het pensioenfonds.

De deelnemers die vanaf 1 januari 2019 met pensioen gaan (en een BPR/IPS-kapitaal hebben) krijgen de keuze voorgelegd om op de pensioendatum te kiezen tussen een stabiele of een variabele uitkering.

Tussentijds opnemen van het kapitaal anders dan door middel van een waardeoverdracht is niet mogelijk.

Ultimo 2023 bedraagt de waarde van de WVP-regeling € 37 miljoen.

9. Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemer

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Stand per 1 januari	1.068.222	1.376.233
Inleg en stortingen	30.089	26.621
Uitkeringen en onttrekkingen	-51.342	-52.643
Beleggingsresultaten risico deelnemers	139.366	-281.989
Stand per 31 december	1.186.335	1.068.222

De "uitkeringen en onttrekkingen" bestaan voornamelijk uit de omzetting van DC naar DB als gevolg van uitdiensttredingen en pensioneren.

10. Langlopende schulden

Premiedepot

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Stand per 1 januari	82.524	110.399
Totaal toegevoegde premie	110.236	104.254
Rendement in boekjaar	4.441	-11.618
	197.201	203.035
Gedempte kostendekkende premie t.b.v. het resultaat	-125.516	-118.363
Onttrekking t.b.v. solvabiliteitsopslag pensionering	-1.921	0
Nog te verrekenen met premiedepot	-979	-224
Nog te verrekenen met premiedepot (t.b.v. solvabiliteitsopslag pensionering)	783	-1.924
Stand per 31 december	69.568	82.524

De totale premie die door de werkgevers in 2023 is gestort in het premiedepot bedraagt € 110,2 miljoen. De gedempte kostendekkende premie is uit het premiedepot onttrokken. In de totale premie is ook een bedrag opgenomen aan voorlopige afrekening 2023. Het deel van dit bedrag dat toegerekend moet worden aan het

premiedepot wordt bepaald op basis van de gedempte kostendeekkende premie. Op het moment dat deze definitief is bepaald, vindt nog een afrekening plaats.

In 2023 is een bedrag van € 1.921 onttrokken t.b.v. de financiering van de inkoop van de solvabiliteitsopslag van KPN-deelnemers bij de omzetting van DC-saldi bij pensioneren. De voorlopige afrekening voor dit onderdeel betreft een afstorting en wordt in 2024 verwerkt.

11. Derivaten

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023	31-12-2022
Derivaten	1.281.473	1.463.304
Totaal	1.281.473	1.463.304

Een uitgebreide toelichting inzake de derivatenpositie is opgenomen in de paragraaf Risicobeheer.

12. Overige schulden en overlopende passiva

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023	31-12-2022
Belastingen en premie sociale verzekeringen	6.013	5.204
Schulden inzake beleggingen	0	14.696
Vooruitontvangen posten	23	23
Overige schulden en overlopende passiva	8.425	5.652
Totaal	14.461	25.575

De post 'Belastingen en premie sociale verzekeringen' betreft de nog af te dragen loonheffing, die maandelijks achteraf overgemaakt wordt naar de belastingdienst.

De vooruitontvangen posten bestaan uit een vooruit ontvangen uitkering herverzekering van 1 deelnemer.

De overige schulden en overlopende passiva bestaan voornamelijk uit de overlopende kosten over het boekjaar 2023 van € 3,2 miljoen, de openstaande crediteuren van € 3,5 miljoen, de schuld inzake niet opgevraagd pensioen van € 1,2 miljoen en de schuld inzake afkoop klein pensioen van € 0,4 miljoen. De openstaande crediteuren hebben voornamelijk betrekking op kosten Aegon AM (€ 2,6 miljoen), heffing 2023 van DNB (€ 0,6 miljoen), bestuurskosten (€ 0,2 miljoen) en advieskosten (€ 0,1 miljoen).

Alle schulden hebben een resterende looptijd korter dan één jaar.

11.6 Risicobeheer

Het risicobeheer met betrekking tot de balans van het pensioenfonds wordt eens in de 3 jaar op strategisch niveau grondig geëvalueerd in een ALM-studie. De uitkomsten hiervan vormen mede de basis voor het strategisch beleid van het pensioenfonds. Dit beleid en hoe het pensioenfonds de beheersing heeft ingericht is verwoord in de ABTN van het pensioenfonds, waar het is opgedeeld naar verschillende onderwerpen die invloed hebben op de balans van het pensioenfonds. Dit betreft het:

- Beleggingsbeleid;
- Premiebeleid;
- Herverzekeringsbeleid;
- Toeslagbeleid.

Risicomanagement is integraal onderdeel van de besluitvorming door het bestuur. Het bestuur is in zijn geheel primair verantwoordelijk voor het vaststellen, uitvoeren en monitoren van het risicobeleid. Het bestuur heeft de monitoring en borging van het IRM-proces belegd bij de Risicocommissie (RC) en daarnaast de verschillende onderkende hoofd risico's toebedeeld aan de eerstelijns commissies. Hun taak is het monitoren en rapporteren over de desbetreffende risico's aan het bestuur. Hierbij wordt het pensioenfonds ondersteund door externe adviseurs en medewerkers op het Bestuursbureau.

Solvabiliteitsrisico's

Het belangrijkste risico voor het pensioenfonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het pensioenfonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten op basis van zowel algemeen geldende normen als specifieke normen die door de toezichthouder worden opgelegd.

Indien de solvabiliteit van het pensioenfonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het pensioenfonds de premie voor de onderneming en deelnemers zou moeten verhogen en het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslagverlening op opgebouwde pensioenrechten. In de CDC-systematiek is voorzien dat als het premiedepot onvoldoende middelen heeft om de opbouw te financieren, de opbouw verlaagd kan worden. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het pensioenfonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

Voor de bepaling van de dekkingsgraad wordt rekening gehouden met de beleggingen en verplichtingen voor risico deelnemers en het herverzekerde deel.

De aanwezige actuele dekkingsgraad heeft zich als volgt ontwikkeld:

Ontwikkeling dekkingsgraad	2023	2022
Dekkingsgraad per 1 januari	121,5%	128,3%
Premie	0,0%	-0,6%
Uitkeringen en kosten	0,8%	0,7%
Toeslagverlening	0,0%	-8,5%
Wijziging rentetermijnstructuur voorziening pensioenverplichtingen	-3,8%	40,9%
Beleggingsrendementen (inclusief renteafdekking)	4,1%	-27,8%
Wijziging actuariële grondslagen	0,0%	-0,7%
Wijziging uit hoofde overdracht van rechten	0,0%	0,0%
Overige oorzaken	0,2%	-10,8%
Dekkingsgraad per 31 december	122,8%	121,5%

De bepaling van de procentuele effecten van de diverse resultaatbronnen op de dekkingsgraad zijn conform de richtlijnen van DNB alle uitgedrukt ten opzichte van de primo dekkingsgraad. Dit zorgt ervoor dat de optelling van primo dekkingsgraad plus alle afzonderlijke procentuele effecten niet leidt tot de ultimo dekkingsgraad. Het verschil tussen deze twee wordt verantwoord onder de noemer "overige oorzaken" en betreft de kruiseffecten.

Om het solvabiliteitsrisico te beheersen dient het pensioenfonds buffers in het vermogen aan te houden. De omvang van deze buffers (buffers plus de pensioenverplichtingen heten samen het vereist vermogen) wordt vastgesteld met de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets (S-toets). Deze toets bevat een kwantificering van de bestuursvisie op de pensioenfondsspecifieke restrisico's (na afdekking).

Het vereist eigen vermogen heeft zich als volgt ontwikkeld:

Vereist Eigen Vermogen	2023	2022
S1 Renterisico	2,6%	2,8%
S2 Risico zakelijke waarden	12,4%	12,5%
S3 Valutarisico	3,6%	3,8%
S4 Grondstoffenrisico	0,0%	0,0%
S5 Kredietrisico	3,6%	3,8%
S6 Verzekeringstechnische risico	2,4%	2,5%
S7 Liquiditeitsrisico	0,0%	0,0%
S8 Concentratierisico	0,0%	0,0%
S9 Operationeel risico	0,0%	0,0%
S10 Actief beheerrisico	1,4%	1,5%
Diversificatie-effect	-9,6%	-10,0%
Vereist Eigen Vermogen per 31 december	16,5%	16,9%

Bovenstaande uitkomsten moeten geïnterpreteerd worden als bedragen op een schaal van € 100: dit betekent dat het vereist eigen vermogen € 16,50 is per € 100,00 verplichting en gelijk staat aan een dekkingsgraad van 116,5%.

Het Vereist Eigen Vermogen (VEV) is de omvang van het eigen vermogen waarover een pensioenfonds minimaal moet beschikken. Indien een pensioenfonds niet over dit vermogen beschikt is er sprake van een reservetekort en moet het een herstelplan indienen bij de toezichthouder. Hierbij wordt uitgegaan van de beleidsdekkingsgraad. De beleidsdekkingsgraad (123,7%) is per 31 december 2023 hoger dan de dekkingsgraad op basis van het vereist eigen vermogen (116,5%).

Het VEV is het vermogen dat hoort bij de evenwichtssituatie van een pensioenfonds. In deze situatie is het eigen vermogen zodanig dat het over 1 jaar met een zekerheid van 97,5% meer bezittingen heeft dan verplichtingen. Per ultimo december 2023 is met het standaardmodel per risicofactor de vereiste solvabiliteit bepaald. De vereiste solvabiliteit per risicofactor is aan de hand van de voorgeschreven (wortel)formule gecombineerd tot een totaal vereiste solvabiliteit.

Diversificatievoordeel ontstaat doordat in het standaardmodel met behulp van een (wortel)formule wordt verondersteld dat niet alle risico's gelijktijdig optreden. In de formule wordt verondersteld dat een daling van de marktwaarde van zakelijke waarden samengaat met een daling van de rente. De samenhang (correlatie) tussen het renterisico en het zakelijke waarden risico/kredietrisico is 0,4. Daarnaast is de correlatie tussen zakelijke waarden en het kredietrisico 0,5. Voor de overige risicofactoren wordt geen samenhang verondersteld. Op deze wijze is er diversificatie tussen verschillende risicofactoren, d.w.z. dat niet alle risico's gelijktijdig opgetreden, meegenomen in de formule.

Het VEV is 16,5% en is gebaseerd op de strategische portefeuille, indien het VEV op basis van de feitelijke portefeuille bepaald zou zijn, zou het vereist eigen vermogen uitkomen op 15,9%.

Het vereist eigen vermogen is bepaald als de wortel van: $S1^2+S2^2+(0,5 \times 2 \times S1 \times S2)+S3^2+S4^2+S5^2+S6^2+S10^2$.

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Vereist pensioenvermogen	10.458.344	10.005.747
Voorziening pensioenverplichting	8.977.649	8.559.042
Vereist eigen vermogen	1.480.695	1.446.705
Aanwezig pensioenvermogen (Totaal activa -/- schulden)	2.044.082	1.842.344
Surplus	563.387	395.639

In de paragraaf beleggingsrisico wordt dit nader toegelicht.

Beleggingsrisico

De belangrijkste beleggingsrisico's betreffen het markt-, krediet- en liquiditeitsrisico. Het marktrisico is uit te splitsen in renterisico, valutarisico en prijs(koers)risico. Marktrisico wordt gelopen op de verschillende beleggingsmarkten waarin het pensioenfonds op basis van het vastgestelde beleggingsbeleid actief is. De beheersing van het risico is geïntegreerd in het beleggingsproces. Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid kunnen zich voorts risico's manifesteren uit hoofde van de geselecteerde managers en bewaarbedrijven (zogenoeten manager- en custodyrisico), en de juridische bepalingen omtrent gebruikte instrumenten en de uitvoeringsovereenkomst (juridisch risico). Het marktrisico wordt beheerst doordat met de vermogensbeheerder specifieke mandaten zijn afgesproken, die in overeenstemming zijn met de beleidskaders en richtlijnen zoals deze zijn vastgesteld door het bestuur. Het bestuur monitort de mate van naleving van deze mandaten. De marktposities worden periodiek gerapporteerd.

Renterisico (S1)

Renterisico is het risico dat de waarde van de portefeuille vastrentende waarden en de waarde van de pensioenverplichtingen veranderen als gevolg van ongunstige veranderingen in de marktrente. Maatstaf voor het meten van rentegevoeligheid is de duration. De duration is de gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren.

Op balansdatum is de duratie van de beleggingen aanzienlijk korter dan de duratie van de verplichtingen. Er is derhalve sprake van een zogenaamde 'duratie-mismatch'. Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van beleggingen minder snel daalt dan de waarde van de verplichtingen (bij toepassing van de actuele marktrentestructuur), waardoor de dekkingsgraad zal stijgen. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt.

Voor het afdekken van het renterisico geldt een vast afdekkingsniveau van 70% van het renterisico van de verplichtingen. Per eind van 2023 is 68,6% van het renterisico afgedekt door middel van een combinatie van beleggingen in vastrentende waarden en renteswaps. Bij de bepaling van de mate (ex-ante) van de gewenste renteafdekking wordt geen rekening gehouden met de effecten van de UFR-methodiek. Het pensioenfonds focust op de marktwaardering van de pensioenverplichtingen.

De waardemutatie van de beleggingen en verplichtingen (op basis van het strategische beleid) in het FTK-scenario wordt weergegeven in de onderstaande tabel. De mate van renteafdekking in het FTK-scenario is circa 69,3% (2022: 70,5%).

De duratie en het effect van de renteafdekking wordt in de onderstaande tabel samengevat.

	31-12-2023		31-12-2022	
	€	Duration	€	Duration
Vastrentende waarden (excl. derivaten)	0	4,9	0	4,8
Vastrentende waarden (incl. derivaten)	0	15,8	0	16,2
(nominale) Pensioenverplichtingen	7.777.406	15,3	7.477.591	15,6

Gerealiseerde renteafdekking

Op basis van de werkelijke renteontwikkeling kan de gerealiseerde renteafdekking over 2023 worden berekend. De gerealiseerde afdekking over 2023 bedroeg circa 94% (in 2022: 76%). Deze kan afwijken van de feitelijke afdekking doordat in de feitelijke renteafdekking geen rekening wordt gehouden met niet parallelle verschuiving van de rentetermijnstructuur (de verandering van rentes met verschillende looptijden kunnen van elkaar verschillen). Daarnaast kan de renteverandering van een staats- of bedrijfsobligatie (risico-opslagen) anders zijn dan van de swaprente. De rentegevoeligheid van de verplichtingen is hiervoor gebaseerd op marktwaardering en houdt geen rekening met de effecten van de UFR-methodiek.

De gerealiseerde renteafdekking wijkt in 2023 af doordat er sprake was van een vrij sterke niet parallelle rentebeweging in combinatie met een hoge volatiliteit van de rente gedurende het jaar.

De samenstelling van de vastrentende waarden voor risico pensioenfondsen naar looptijd is als volgt:

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023		31-12-2022	
Resterende looptijd < 1 jaar	228.498	4,4%	291.695	5,8%
Resterende looptijd > 1 jaar en < 5 jaar	1.249.491	24,3%	1.111.404	22,1%
Resterende looptijd > 5 jaar en < 10 jaar	1.195.897	23,3%	1.103.735	21,9%
Resterende looptijd > 10 jaar en < 20 jaar	1.567.323	30,5%	1.644.082	32,6%
Resterende looptijd > 20 jaar	901.711	17,5%	887.235	17,6%
Totaal	5.142.920	100,0%	5.038.151	100,0%

De presentatie van de vastrentende waarden in bovenstaande looptijden hangt samen met het langetermijnkarakter van de investeringen van het pensioenfonds en het hiermee samenhangende beleid en ter vergelijking met de looptijden van de verplichtingen zoals in onderstaand overzicht weergegeven.

De resterende looptijd van de pensioenverplichtingen (excl. herverzekerde pensioenverplichtingen) kan als volgt worden weergegeven:

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023		31-12-2022	
Resterende looptijd < 5 jaar	1.528.191	19,6%	1.456.132	19,4%
Resterende looptijd > 5 jaar < 10 jaar	1.461.836	18,8%	1.361.317	18,2%
Resterende looptijd > 10 jaar < 20 jaar	2.421.148	31,1%	2.263.594	30,2%
Resterende looptijd > 20 jaar	2.379.542	30,5%	2.409.126	32,2%
Totaal	7.790.717	100,0%	7.490.169	100,0%

Risico zakelijke waarden(S2)

Zakelijke waarden risico is het risico dat de waarde van de zakelijke waarden (voornamelijk aandelen, beursgenoteerd indirect vastgoed en converteerbare obligaties) verandert door veranderingen in de marktprijzen voor deze waarden. Het structurele marktrisico wordt beheerst binnen het ALM-proces. Daarin wordt een zodanige beleggingsmix vastgesteld dat het marktrisico acceptabel is. De feitelijke beleggingsmix mag binnen vastgestelde bandbreedtes afwijken van de ALM-beleggingsmix. Voor de beheersing van het marktrisico in samenhang met het renterisico wordt gebruikgemaakt van derivaten.

Valutarisico (S3)

Valutarisico betreft het risico dat de marktwaarde van de beleggingen in vreemde valuta daalt door een waardedaling van andere valuta's ten opzichte van de euro.

Binnen de categorie aandelen wordt de valuta exposure naar de Amerikaanse dollar, het Britse pond en de Japanse yen voor de helft afgedekt. Het valutarisico van de Private equity beleggingen wordt niet afgedekt. De beleggingen in vastrentende waarden luiden hoofdzakelijk in euro (of dat de valutarisico's voor het grootste gedeelte worden afgedekt). De valuta van obligaties uit opkomende landen wordt minimaal voor 80% afgedekt. De inflatie gerelateerde obligaties zijn genoteerd in euro's.

Voor de vastgoedbeleggingen worden de valutarisico's afgedekt. In het discretionaire vastgoedmandaat wordt bij de start van elke belegging in een vastgoedfonds besloten of de valuta wel of niet afgedekt wordt. Voor de beleggingen in beursgenoteerd vastgoed wordt het valutarisico van de Amerikaanse dollar, het Britse pond en de Japanse yen afgedekt.

Het totaalbedrag dat ultimo jaar in euro's is belegd, bedraagt voor afdekking 58% (2022: 58%). Het bedrag dat ultimo jaar in euro's in belegd, bedraagt na afdekking 83% (2022: 82%).

Per einde boekjaar is de waarde van de uitstaande valutatermijncontracten € 41,1 miljoen (2022: € 51,7 miljoen). Dit is inclusief de waarde van de valutatermijncontracten binnen de beleggingsfondsen van -€ 0,05 miljoen (2022: € 0,2 miljoen).

De valutapositie per 31 december 2023 vóór en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven. Deze tabel is samengesteld op basis van de beleggingen in aandelen, vastrentende waarden, Private equity en vastgoed. Derivaten en liquide middelen zijn in het overzicht niet opgenomen.

31-12-2023			
	Totaal voor afdekking	Valutaderivaten afdekking	Netto positie na afdekking
EUR	5.714.061	2.538.309	8.252.370
GBP	155.064	-94.957	60.108
JPY	166.141	-83.759	82.382
USD	3.197.000	-2.254.982	942.018
Overige	633.472	-63.518	569.954
Totaal	9.865.739	41.094	9.906.832

De valutapositie per 31 december 2022 vóór en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven. Deze tabel is samengesteld op basis van de beleggingen in aandelen, vastrentende waarden, commodity's en vastgoed. Derivaten en liquide middelen zijn in het overzicht niet opgenomen.

31-12-2022			
	Totaal voor afdekking	Valutaderivaten afdekking	Netto positie na afdekking
EUR	5.455.354	2.274.220	7.729.574
GBP	161.484	-88.813	72.671
JPY	163.542	-75.493	88.049
USD	2.806.822	-1.988.359	818.463
Overige	781.208	-69.831	711.377
Totaal	9.368.411	51.724	9.420.135

In de solvabiliteitstoets van het pensioenfonds is in de buffers voor het valutarisico rekening gehouden met bovenstaande valutaposities en afdekkingen.

Prijrisico

Prijrisico is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen. Het wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren.

Het prijsrisico wordt gemitigeerd door diversificatie die onder meer is vastgelegd in de strategische beleggingsmix van het pensioenfonds. In aanvulling hierop maakt het pensioenfonds voor afdekking van het prijsrisico gebruik van afgeleide financiële instrumenten (derivaten), zoals opties en futures.

Naast de strategische mix heeft het pensioenfonds in het mandaat aan de vermogensbeheerders richtlijnen gesteld aan het maximale percentage dat namens het pensioenfonds in een sector, land of tegenpartij mag worden belegd.

Naleving van deze richtlijnen vindt plaats door de beleggingscommissie op basis van onafhankelijke rapportages van de custodian.

De vorderingen en schulden inzake beleggingen zijn in onderstaande tabellen meegenomen. De segmentatie van de totale beleggingsportefeuille voor risico pensioenfondsen naar regio is als volgt:

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023		31-12-2022	
Europa EU	5.035.105	50,8%	4.936.471	52,4%
Afrika	75.094	0,8%	110.669	1,2%
Noord-Amerika	2.295.032	23,2%	1.976.126	21,0%
Zuid-Amerika	347.443	3,5%	315.469	3,3%
Azië-Pacific	839.216	8,5%	1.042.277	11,1%
Gemixt	96.687	1,0%	56.009	0,6%
Subtotaal vastgoed, aandelen en vastrentende waarden	8.688.577	87,7%	8.437.020	89,6%
Derivaten	-1.235.282	-12,5%	-1.409.897	-15,0%
Overige beleggingen incl. vorderingen en schulden	2.453.537	24,8%	2.393.012	25,4%
Totaal	9.906.832	100,0%	9.420.135	100,0%

De segmentatie van de totale beleggingsportefeuille voor risico pensioenfondsen naar sectoren is als volgt:

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023		31-12-2022	
Energie	136.896	1,4%	207.550	2,2%
Bouw- en grondstoffen	82.302	0,8%	81.646	0,9%
Industrie	558.608	5,6%	460.314	4,9%
Duurzame consumptiegoederen	502.168	5,1%	503.104	5,3%
Consumentengebruiksgoederen	282.003	2,8%	281.934	3,0%
Gezondheidszorg	357.024	3,6%	377.799	4,0%
Vastgoed	1.012.306	10,2%	1.142.976	12,1%
Informatietechnologie	725.126	7,3%	624.160	6,6%
Telecommunicatie	324.152	3,3%	282.549	3,0%
Nutsbedrijven	87.961	0,9%	122.469	1,3%
Overheid en overheidsinstellingen	1.175.448	11,9%	1.085.132	11,5%
Hypotheke	2.376.624	24,0%	2.261.352	24,0%
Financiële instellingen	842.421	8,5%	771.503	8,2%
Liquiditeiten	175.372	1,8%	177.931	1,9%
Overige	50.168	0,5%	56.601	0,6%
Subtotaal vastgoed, aandelen en vastrentende waarden	8.688.577	87,7%	8.437.020	89,6%
Derivaten	-1.235.282	-12,5%	-1.409.897	-15,0%
Overige beleggingen incl. vorderingen en schulden	2.453.537	24,8%	2.393.012	25,4%
Totaal	9.906.832	100,0%	9.420.135	100,0%

Het vastgoed bevindt zich voor 60,5% in Europa, 24,2% in Noord-Amerika en voor 13,2% in Azië-Pacific. Daarnaast wordt 2,1% belegd in beursgenoteerd vastgoed in ontwikkelde landen. Vanwege het risico van leverage binnen de direct vastgoedportefeuille wordt de allocatie gekenmerkt als indirect vastgoed (conform voorschriften van DNB).

Grondstoffenrisico (S4)

Het pensioenfonds belegt niet in grondstoffen.

Kredietrisico (S5)

Kredietrisico is het risico op financiële verliezen voor het pensioenfonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het pensioenfonds (potentiële) vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst en marktpartijen waarmee Over The Counter (OTC)-derivatenposities worden aangegaan.

Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van kredietrisico's is het afwikkelingsrisico ('settlementrisico'). Dit houdt het risico in dat partijen waarmee het pensioenfonds transacties is aangegaan, niet meer in staat zijn hun tegenprestatie te verrichten waardoor het pensioenfonds financiële verliezen kan lijden.

Beheersing van het kredietrisico vindt plaats door het stellen van kredietwaardigheidseisen aan de tegenpartijen waarmee transacties kunnen worden gedaan. Daarnaast worden limieten gesteld aan tegenpartijen; het vragen van extra zekerheden zoals onderpand bij renteswaps en het uitlenen van effecten ('securities lending'). Het gevoerde tegenpartijbeleid houdt rekening met de risicopremies waardoor het meer inspeelt op de actualiteit.

Ter afdekking van het afwikkelingsrisico wordt door het pensioenfonds belegd in markten waar een voldoende betrouwbaar clearing- en settlementsysteem functioneert. Voordat in nieuwe markten wordt belegd, wordt eerst onderzoek gedaan naar de waarborgen op dit gebied. Met betrekking tot niet-beursgenoteerde beleggingen, met name OTC-derivaten, wordt door het pensioenfonds alleen gewerkt met tegenpartijen waarmee ISDA/CSA-overeenkomsten zijn afgesloten, zodat posities van het pensioenfonds adequaat worden afgedekt door onderpand.

De samenstelling van de vastrentende waarden voor risico pensioenfonds naar regio's kan als volgt worden samengevat:

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023		31-12-2022	
Zuid-Amerika	300.618	5,8%	260.365	5,2%
Noord-Amerika	565.400	11,0%	596.752	11,8%
Azië-Pacific	163.038	3,2%	245.866	4,9%
Europa	3.946.336	76,7%	3.784.065	75,1%
Afrika	70.842	1,4%	95.094	1,9%
Gemixt	96.687	1,9%	56.009	1,1%
Totaal	5.142.920	100,0%	5.038.151	100,0%

De samenstelling van de vastrentende waarden voor risico pensioenfonds naar sectoren is als volgt:

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023		31-12-2022	
Energie	100.777	2,0%	156.111	3,1%
Bouw- en grondstoffen	1.453	0,0%	7.702	0,2%
Industrie	189.673	3,7%	196.737	3,9%
Duurzame consumentengoederen	173.815	3,4%	199.657	4,0%
Consumentengebruiksgoederen	143.606	2,8%	122.883	2,4%
Hypotheke	2.376.624	46,2%	2.261.352	44,9%
Informatietechnologie	93.089	1,8%	82.913	1,6%
Telecommunicatie	117.860	2,3%	119.345	2,4%
Nutsbedrijven	84.024	1,6%	113.936	2,3%
Overheid en overheidsinstellingen	1.175.448	22,9%	1.085.132	21,5%
Financiële instellingen	491.173	9,6%	480.416	9,5%
Gezondheidszorg	50.461	1,0%	61.782	1,2%
Liquiditeiten	94.874	1,8%	93.882	1,9%
Overige	50.043	1,0%	56.303	1,1%
Totaal	5.142.920	100,0%	5.038.151	100,0%

Een kredietrating wordt toegekend door een ratingbureau. De drie belangrijkste ratingbureau's zijn S&P, Moody's en Fitch.

- Drie ratings: de mediaan is leidend
- Twee ratings: de laagste rating is leidend

Op het moment dat er geen rating beschikbaar is dan zal er een gefundeerde inschatting van de rating worden gemaakt die overeenkomt met het kredietrisico van de desbetreffende obligatie.

De samenvatting van de vastrentende waarden voor risico pensioenfondsen op basis van de ratings zoals eind 2023 gepubliceerd door Standard & Poors is als volgt:

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023		31-12-2022	
AAA	1.361.178	26,5%	1.181.458	23,5%
AA	1.951.323	37,9%	1.923.104	38,2%
A	528.843	10,3%	540.396	10,7%
BBB	552.668	10,7%	589.148	11,7%
BB	325.705	6,3%	361.571	7,2%
B	186.896	3,6%	229.544	4,6%
CCC	64.665	1,3%	51.401	1,0%
CC	29.867	0,6%	31.263	0,6%
C	11.333	0,2%	798	0,0%
D	23.294	0,5%	15.601	0,3%
Geen rating	107.149	2,1%	113.867	2,3%
Totaal	5.142.920	100,0%	5.038.151	100,0%

De beleggingen met "Geen rating" betreffen met name cash en nog niet afgewikkelde transacties in vastrentende waarden.

In de solvabiliteitstoets per eind 2023 is met het kredietrisico zoals blijkt uit bovenstaande gegevens rekening gehouden.

Verzekeringstechnische risico's (actuariële risico's, S6)

Het verzekeringstechnisch risico is het risico dat voortvloeit uit mogelijke afwijkingen van actuariële inschattingen die worden gebruikt voor de vaststelling van de technische voorzieningen en de hoogte van de premie. De belangrijkste actuariële risico's zijn de risico's van langlevens, overlijden (kortlevens), arbeidsongeschiktheid en het toeslagrisico.

Langlevensrisico

Het langlevensrisico is het belangrijkste verzekeringstechnische risico. Langlevensrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de voorziening pensioenverplichtingen. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichting. Door toepassing van prognosetafels met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevensrisico nagenoeg geheel verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Met de publicatie van de Prognosetafel AG2022 op 13 september 2022 geeft het Koninklijk Actuarieel Genootschap (AG) haar meest recente inschatting van de toekomstige overlevingskansen voor de Nederlandse bevolking. Volgens de nieuwe prognosetafel neemt de levensverwachting bij geboorte voor mannen met ongeveer een half jaar toe. Voor vrouwen is deze toename ongeveer één jaar. De resterende levensverwachting voor een 65-jarige stijgt met een paar maanden.

Overlijdensrisico

Het overlijdensrisico betekent dat het pensioenfonds in geval van overlijden mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor door het pensioenfonds geen voorzieningen zijn getroffen. Dit risico kan worden uitgedrukt in risicokapitalen.

Arbeidsongeschiktheidsrisico

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het pensioenfonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen ('schadereserve'). Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien.

Toeslagrisico

Het toeslagrisico omvat het risico dat de ambitie van het bestuur om toeslagen op pensioen toe te kennen in relatie tot de algemene prijsontwikkeling niet kan worden gerealiseerd. De mate waarin dit kan worden

gerealiseerd is afhankelijk van de ontwikkelingen in de rente, beleggingsrendementen, looninflatie en demografie (beleggings- en actuariële resultaten) echter, afhankelijk van de hoogte van de dekkingsgraad van het pensioenfonds. Uitdrukkelijk wordt opgemerkt dat de toeslagverlening voorwaardelijk is.

De zogenaamde reële dekkingsgraad geeft inzicht in de mate waarin toeslagen kunnen worden toegekend (ook wel aangeduid als de toeslagruimte). Voor het bepalen van de reële dekkingsgraad worden onvoorwaardelijke nominale pensioenverplichtingen verdisconteerd tegen een reële, in plaats van nominale, rentetermijnstructuur. Omdat er op dit moment geen markt voor financiële instrumenten aanwezig is waaruit de reële rentetermijnstructuur kan worden afgeleid, wordt gebruik gemaakt van een benaderingswijze.

Ultimo 2023 bedraagt de reële dekkingsgraad 96,2% (31 december 2022: 101,9%).

Het pensioenfonds heeft deze risico's verwerkt in de buffer voor het verzekeringstechnisch risico ultimo 2023.

Liquiditeitsrisico (S7)

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het pensioenfonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicocomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico kan worden beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er moet eveneens rekening worden gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies.

Concentratierisico (S8)

Concentraties kunnen ertoe leiden dat het pensioenfonds bij grote veranderingen in bijvoorbeeld de waardering (marktrisico) of de financiële positie van een tegenpartij (kredietrisico) grote (veelal financiële) gevolgen hiervan ondervindt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie in de beleggingsportefeuille in producten, regio's of landen, economische sectoren of tegenpartijen. Naast concentraties in de beleggingsportefeuille kan ook sprake zijn van concentraties in de verplichtingen en de uitvoering.

Om concentratierisico's in de beleggingsportefeuille te beheersen maakt het bestuur gebruik van diversificatie en limieten voor beleggen in landen, regio's, landen, sectoren en tegenpartijen. Deze uitgangspunten zijn door het pensioenfonds vastgesteld op basis van de ALM-studie. De uitgangspunten zijn vastgelegd in de contractuele afspraken met de vermogensbeheerders en het bestuur monitort op kwartaalbasis de naleving hiervan.

De spreiding in de beleggingsportefeuille is weergegeven in de tabel die is opgenomen bij de toelichting op het kredietrisico. Grote posten kunnen een post van concentratierisico zijn. Om te bepalen welke posten dit betreft worden per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur opgeteld. Als grote post wordt aangemerkt elke post die meer dan 2% van het balanstotaal uitmaakt. Ultimo 2023 zijn de volgende posten met meer dan 2% van het balanstotaal aanwezig:

(bedragen x € 1.000)	31-12-2023		31-12-2022	
Duitse staatsobligaties	730.952	5,9%	653.018	5,5%
Totaal	730.952	5,9%	653.018	5,5%

De waarde van de beleggingen in MM Dutch Mortgage Fund bedraagt € 2.089,5 miljoen en is meer dan 2% van het belegd vermogen. Echter, de uiteindelijke beleggingen zijn verspreid over een veelvoud van debiteuren.

Het pensioenfonds is zich bewust van het gegeven dat bepaalde beleggingen groter zijn dan 2% van het balanstotaal en neemt dit mee in de analyse van het beleggingsbeleid. Het pensioenfonds is van mening dat de beleggingen in voldoende mate zijn gediversifieerd.

Op grond hiervan heeft het bestuur geconcludeerd dat er geen sprake is van concentratie in de activa of verplichtingen en daarom wordt er geen buffer voor concentratierisico wordt aangehouden.

De belangrijkste vorm van concentratierisico in de verplichtingen van het pensioenfonds is de demografische opbouw van de deelnemers. Gegeven de aard is dit risico niet te beïnvloeden. Ultimo 2023 is de verhouding actieve deelnemers tussen mannen en vrouwen in het pensioenfonds: 75% - 25% (2022: 75% - 25%).

Operationeel risico (S9)

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Deze risico's worden door het pensioenfonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering zijn betrokken. Het pensioenfonds heeft de genoemde werkzaamheden uitbesteed aan TKP en Aegon AM.

Uitbestedingsrisico is het risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van de aan derden uitbesteede werkzaamheden dan wel door deze derden ter beschikking gestelde apparatuur en personeel worden geschaad. Het uitbestedingsrisico wordt gemitigeerd door de afspraken (kwaliteitseisen) in de uitvoeringsovereenkomst en de daaraan verbonden Service Level Agreement (SLA). Monitoring van de uitvoering door het bestuur van het pensioenfonds vindt plaats op basis van de periodieke rapportages van de externe uitvoeringsorganisaties over de uitgevoerde werkzaamheden. Tevens ontvangt het pensioenfonds van de uitvoeringsorganisaties TKP en Aegon AM een ISAE 3402 type II-rapport. De ISAE 3402-rapportage geeft inzicht in de wijze van beheersing van de operationele risico's en geeft aan of de uitvoeringsorganisatie 'in control' is. Een externe onafhankelijke accountant certificeert de ISAE 3402-rapportage.

Actief risico (S10)

Een actief beleggingsrisico ontstaat wanneer met het beleggingsbeleid binnen de beleggingscategorieën af wordt geweken van het beleid volgens de benchmark. Een gedeelte van de portefeuille van het pensioenfonds wordt actief beheerd. De standaardtoets is gebaseerd op de risico's in de benchmark en indien daarvan wordt afgeweken, ontstaat derhalve een extra beleggingsrisico.

Hierbij kunnen managers afwijken van een bepaalde benchmark, zodat zij hun kennis kunnen inzetten om een hoger rendement te behalen. Bij actief beheerde beleggingen worden er grenzen gesteld aan de mate van afwijking. Dit geldt zowel voor de Aegon AM-beleggingsfondsen als voor de individuele managers. Het risico dat gepaard gaat met actieve beleggingen op pensioenfondsniveau wordt begrensd door een limiet te stellen op de stijging in het vereist eigen vermogen door deze beleggingen. Naast een risicobudget op totaalniveau blijven de grenzen gelden zoals ze al bestonden voor de Aegon AM-beleggingsfondsen en de grenzen die de individuele managers krijgen.

De beoogde tracking error van het pensioenfonds bedraagt eind 2023 1,4% (2022: 1,5%) op pensioenfondsniveau. Het actief risico is in de berekening van het vereist eigen vermogen opgenomen als S10. S10 heeft een omvang van tweemaal de tracking error van de portefeuille (97,5% zekerheid). Er is verondersteld dat het actief risico niet samenhangt met de andere risicofactoren.

Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert, waardoor beleggingen van het pensioenfonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het pensioenfonds niet beheersbaar. Het systeemrisico maakt geen deel uit van de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets.

Derivaten

Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruikgemaakt van financiële derivaten. De hoofdregel die hierbij geldt, is dat derivaten uitsluitend worden gebruikt voor zover dit passend is binnen het beleggingsbeleid van het pensioenfonds. Derivaten worden hoofdzakelijk gebruikt om de hiervoor vermelde vormen van marktrisico zo veel mogelijk af te dekken.

Derivaten hebben als voornaamste risico het kredietrisico. Dit risico wordt beperkt door alleen transacties aan te gaan met goed te boek staande partijen en door zoveel mogelijk te werken met onderpand.

Gebruik kan worden gemaakt van onder meer de volgende instrumenten:

- Futures: dit zijn standaard beursgenoteerde instrumenten waarmee snel posities kunnen worden gewijzigd. Futures worden gebruikt voor het tactische beleggingsbeleid. Tactisch beleggingsbeleid is slechts zeer beperkt mogelijk binnen de grenzen van het strategische beleggingsbeleid.
- Putopties op aandelen: dit betreft al dan niet beursgenoteerde opties waarmee het pensioenfonds het neerwaartse koersrisico van de aandelenportefeuille kan beperken. Voor deze opties wordt bij de verwerving een premie betaald die onder meer afhankelijk is van het actuele koersniveau van de onderliggende index, de looptijd van de opties en de uitoefenprijs van de opties.

- Valutatermijncontracten: dit zijn met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het verkopen van een valuta en de aankoop van een andere valuta, tegen een vooraf vastgestelde prijs en op een vooraf vastgestelde datum. Door middel van valutatermijncontracten worden valutarisico's afgedekt.
- Swaps: dit betreft met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het uitwisselen van rentebetalingen over een nominale hoofdsom. Door middel van swaps kan het pensioenfonds de rentegevoeligheid van de portefeuille beïnvloeden.

Ultimo 2023 zijn zekerheden ontvangen voor de renteswaps en valutaderivaten voor een bedrag van € 50,9 miljoen (2022: € 56,4 miljoen). Er is ultimo 2023 voor een bedrag € 1.229,5 miljoen aan collateral gesteld (2022: € 1.439,8 miljoen).

De getoonde "saldo waarde" onder valutaderivaten betreft alleen de derivaten die op eigen naam van het pensioenfonds staan.

Onderstaande tabel geeft een samenvatting van de derivatenpositie op 31 december 2023:

(bedragen x € 1.000) Type contract	Maximum looptijd	Contract- omvang	Saldo waarde	Positieve waarde	Negatieve waarde
Rentederivaten	16 januari 2073	4.273.500	-1.276.426	0	1.276.426
Valutaderivaten	12 maart 2024	2.469.167	41.143	46.190	5.047
Totaal		6.742.667	-1.235.282	46.190	1.281.473

Onderstaande tabel geeft een samenvatting van de derivatenpositie op 31 december 2022:

(bedragen x € 1.000) Type contract	Maximum looptijd	Contract- omvang	Saldo waarde	Positieve waarde	Negatieve waarde
Rentederivaten	4 oktober 2071	4.291.500	-1.455.878	0	1.455.878
Valutaderivaten	20 maart 2023	2.223.413	51.517	53.291	1.774
Overige derivaten	17 maart 2023	233.572	-5.536	116	5.652
Totaal		6.748.485	-1.409.897	53.407	1.463.304

11.7 Niet in de balans opgenomen verplichtingen

Langlopende contractuele verplichtingen

Het pensioenfonds heeft een (modulair opgebouwde) Uitbestedingsovereenkomst afgesloten met TKP voor onbepaalde tijd. Het betreft een langlopende overeenkomst inzake pensioenadministratie voor een periode van onbepaalde tijd met een opzegtermijn van één jaar. De vergoeding voor 2023 van TKP bedroeg € 6,2 miljoen (2022: € 6,5 miljoen).

Het pensioenfonds heeft een overeenkomst afgesloten met Aegon AM inzake vermogensbeheer. Dit contract loopt tot 1 januari 2027.

Investeringsverplichtingen

Het pensioenfonds heeft ultimo 2023 investeringsverplichtingen ter grootte van € 232,2 miljoen, waarvan € 0,6 miljoen voor vastgoedbeleggingen en € 231,6 miljoen voor private equity. In 2022 was dit in totaal € 261,8 miljoen.

11.8 Verbonden partijen

Identiteit van verbonden partijen

Er is sprake van een relatie tussen het pensioenfonds, de aangesloten ondernemingen en hun bestuurders.

Transacties met (voormalige) bestuurders

De bezoldiging van de bestuurders wordt nader toegelicht in de toelichting op de staat van baten en lasten bij de pensioenuitvoeringskosten. Het pensioenfonds heeft geen leningen verstrekt aan de (voormalige) bestuurders. Ook heeft het pensioenfonds geen vorderingen op de (voormalige) bestuurders.

Overige transacties met verbonden partijen

Het pensioenfonds heeft een uitvoeringsovereenkomst afgesloten met KPN NV ten aanzien van de uitvoering van het pensioenreglement. De belangrijkste onderdelen uit deze overeenkomst zijn:

- KPN NV is verplicht al haar werknemers waarop de KPN-cao van toepassing is aan te melden voor deelneming in het pensioenfonds;
- KPN NV is verplicht de deelnemers aanspraken op pensioen toe te kennen overeenkomstig de geldende statuten en pensioenreglementen;
- KPN NV verplicht zich om het pensioenfonds alle gegevens inzake werknemers welke het bestuur van het pensioenfonds nodig acht voor de uitvoering van de pensioenregeling tijdig en op de overeengekomen wijze aan het pensioenfonds te verstrekken;
- KPN NV verplicht zich jaarlijks de CDC-premie aan het pensioenfonds te voldoen. De voorschotpremie bedraagt de geschatte som van de premiegrondslagen pensioenaanspraken van de deelnemers, vermenigvuldigd met het pensioenpremiepercentage (voor de periode 1 januari 2023 tot en met 31 december 2025 is dit 23%);
- het pensioenfonds biedt de deelnemers de mogelijkheid om, zolang de arbeidsovereenkomst voortduurt, door middel van individueel pensioensparen een spaarsaldo te verwerven. KPN NV draagt zorg voor periodieke of incidentele inhouding van de bijdragen op het salaris van de deelnemer en afdracht daarvan aan het pensioenfonds.

11.9 Toelichting op de staat van baten en lasten

13. Premiebijdragen voor risico pensioenfonds

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Pensioenpremie huidig jaar	96.927	94.135
Pensioenpremie voorgaande jaren	134	21
Koopsommen extra aanspraken	0	0
Totaal	97.061	94.156

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Kostendekkende premie	122.017	163.484
Gedempte premie	125.516	118.363
Feitelijke premie	125.516	118.363

Kostendekkende premie

De aan het boekjaar toe te rekenen feitelijke premie is als bate in de staat van baten en lasten verantwoord. De samenstelling van de kostendekkende premie is als volgt:

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Actuarieel benodigd voor onvoorwaardelijke onderdelen pensioenopbouw	101.381	138.146
Opslag voor instandhouding van het vereist eigen vermogen	17.136	21.838
Opslag voor uitvoeringskosten	3.500	3.500
Totaal	122.017	163.484

Gedempte premie

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Actuarieel benodigd voor onvoorwaardelijke onderdelen pensioenopbouw	103.514	97.799
Risicopremie overlijden	6.430	5.769
Opslag voor uitvoeringskosten	5.974	5.902
Risicopremie voor WIA-excedent en premievrijstelling bij invaliditeit	9.598	8.893
Totaal	125.516	118.363

De premieopbrengsten zijn niet gesplitst naar een werkgevers- en een werknemersdeel, omdat de totale premie volgens overeenkomst aan de werkgevers in rekening wordt gebracht. Een deel van de premie wordt door de werkgevers ingehouden op het salaris van de werknemers. Aangezien er geen directe relatie is tussen het werkgevers- en het werknemersdeel, kunnen deze niet afzonderlijk worden weergegeven.

14. Premiebijdragen voor risico deelnemer

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Pensioenpremie BPR	29.726	26.152
Pensioenpremie IPS	756	489
Totaal	30.482	26.641

15. Beleggingsresultaten risico pensioenfonds

(bedragen x € 1.000)	Directe beleggings-opbrengsten	Indirecte beleggings-opbrengsten	Kosten vermogensbeheer	Transactie kosten	Totaal
2023					
Vastgoedbeleggingen	25.102	-139.359	-7.472	-20	-121.748
Aandelen	0	427.254	-6.072	-5.835	415.348
Vastrentende waarden	-2.900	270.615	-9.947	-6.429	251.338
Derivaten	-116.362	178.047	0	-185	61.501
Overige beleggingen	60.575	51.486	-22.869	0	89.192
Niet nader toe te rekenen kosten vermogensbeheer			-14.466	0	-14.466
Totaal	-33.585	788.044	-60.826	-12.469	681.165

De vermogensbeheerkosten (excl. transactiekosten) zijn in 2023 (0,64% van het gemiddeld belegd vermogen) met € 4,8 miljoen gedaald ten opzichte van de cijfers van 2022 (0,62% van het gemiddeld belegd vermogen). Deze daling wordt vooral veroorzaakt door de daling van de performance fee vergoeding van externe managers binnen de aandelen beleggingsfondsen en discretionaire vastgoed mandaten. Het extra rendement dat managers hebben behaald was namelijk lager dan in 2022.

De kosten van vermogensbeheer die rechtstreeks bij het pensioenfonds in rekening gebracht zijn, zijn tevens in het totaalbedrag opgenomen en bedragen in 2023 € 11,8 miljoen (2022: € 11,5 miljoen). Deze kosten bestaan voor het grootste gedeelte uit de fee voor de fiduciair en vermogensbeheerder (€ 11,5 miljoen, inclusief custody fee).

De (geschatte) transactiekosten worden gerapporteerd in euro's als een percentage van het gemiddelde van het totaal belegd vermogen. Het aandeel aan geschatte kosten is beperkt. De schattingen zijn gebaseerd op opgaven van externe managers van kosten in onderliggende beleggingsstructuren.

De gepresenteerde transactiekosten zijn licht gedaald ten opzichte van vorig jaar. Onderdeel van de transactiekosten zijn de kosten van toe- en uittredingskosten van het pensioenfonds (€ 2,4 miljoen; in 2022 € 5,5 miljoen) in beleggingscategorieën. De overige kosten zijn transactiekosten binnen de beleggingen. Deze komen voort uit aan- en verkopen vanwege beleidswijzigingen en vanwege bijsturingen om de beleggingsportefeuille binnen de gestelde bandbreedtes zoals gedefinieerd in het beleggingsbeleid te houden.

In het verloop van de beleggingen zijn de indirecte vermogensbeheerkosten gesaldeerd met de herwaardering. In bovenstaande opstelling zijn de indirecte vermogensbeheerkosten gepresenteerd als onderdeel van de kosten vermogensbeheer. Om die reden sluiten de indirecte beleggingsopbrengsten niet aan met de herwaardering op de toelichting van de beleggingen risico pensioenfonds.

(bedragen x € 1.000)	Directe beleggings-opbrengsten	Indirecte beleggings-opbrengsten	Kosten vermogensbeheer	Transactie kosten	Totaal
2022					
Vastgoedbeleggingen	20.821	93.538	-10.011	-23	104.325
Aandelen	0	-697.694	-10.916	-7.361	-715.970
Vastrentende waarden	12.950	-826.337	-11.106	-5.655	-830.148
Derivaten	16.085	-1.705.253	0	-116	-1.689.283
Overige beleggingen	22.741	73.749	-19.441	-7	77.042
Niet nader toe te rekenen kosten vermogensbeheer			-14.102	0	-14.102
Totaal	72.597	-3.061.997	-65.575	-13.161	-3.068.136

16. Beleggingsresultaten risico deelnemer

(bedragen x € 1.000)	Directe beleggings-opbrengsten	Indirecte beleggings-opbrengsten	Kosten vermogensbeheer	Transactie kosten	Totaal
2023					
Vastgoedbeleggingen	0	3.538	0	0	3.538
Aandelen	0	98.655	0	0	98.655
Vastrentende waarden	0	36.271	0	0	36.271
Overige beleggingen	0	79	0	0	79
Kosten vermogensbeheer			-1.169	0	-1.169
Totaal	0	138.543	-1.169	0	137.374

(bedragen x € 1.000)	Directe beleggings-opbrengsten	Indirecte beleggings-opbrengsten	Kosten vermogensbeheer	Transactie kosten	Totaal
2022					
Vastgoedbeleggingen	0	-15.350	0	0	-15.350
Aandelen	0	-129.456	0	0	-129.456
Vastrentende waarden	0	-137.367	0	0	-137.367
Overige beleggingen	0	397	0	0	397
Kosten vermogensbeheer			-1.144	0	-1.144
Totaal	0	-281.776	-1.144	0	-282.920

De andere baten bestaan uit een bate inzake terugbetaling van btw.

17. Baten uit herverzekering

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Mutatie herverzekeringsdeel technische voorziening	-54	-155
Totaal	-54	-155

18. Overige baten

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Ontvangen interest premies	7	0
Ontvangen interest waardeoverdracht	12	0
Ontvangen interest banken	402	0
Andere baten	666	449
Totaal	1.087	449

19. Pensioenuitkeringen

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Ouderdomspensioen	264.713	242.933
Partnerpensioen	41.978	35.813
Arbeidsongeschiktheidspensioen	645	842
Wezenpensioen	603	540
WAO-aanvulling	3.517	3.351
Anw-aanvulling	188	286
Afkopen	231	249
Overige uitkeringen	27	7
Totaal	311.902	284.021

20. Pensioenuitvoeringskosten

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Bestuurskosten	790	691
Kosten verantwoordingsorgaan	66	45
Administratiekostenvergoeding	6.165	6.543
Controle- en advieskosten accountants	67	307
Controle- en advieskosten actuaris	67	63
Kosten bestuursbureau	1.115	1.047
Overige advieskosten	703	520
Contributies en bijdragen	815	587
Dwangsommen en boetes	0	0
Overige	267	315
Algemene kosten toegerekend aan de vermogensbeheerkosten	-3.110	-2.533
Totaal	6.945	7.585

De administratiekostenvergoeding bestaat, naast de kosten die voortvloeien uit de uitbestedingsovereenkomst tussen het pensioenfonds en TKP (€ 5.526), uit de facturen inzake WTP voor het jaar 2023 (€ 508) en de voorlopige afrekening 2023 (€ 143) en een vrijval inzake de voorlopige afrekening 2022 (- € 12).

Een deel van de pensioenuitvoeringskosten € 3.110 (2022: € 2.533) is toegerekend aan de vermogensbeheerkosten op basis van de procentuele verhouding tussen vermogensbeheerkosten en algemene pensioenuitvoeringskosten. De administratiekostenvergoeding voor TKP is in deze berekening buiten beschouwing gelaten. De algemene kosten zijn in 2023 gestegen ten opzichte van 2022 door met name de toename van advieskosten, bestuurskosten, kosten AFM en DNB en kosten bestuursbureau. Deze toename heeft te maken met extra werkzaamheden door de toekomstige wijzigingen in wet- en regelgeving. De AFM en DNB hebben hun tarieven verhoogd door de aanvullende toezichtcapaciteit voor de pensioentransitie.

Bezoldiging bestuurders

Op basis van het beloningsbeleid van het pensioenfonds ontvangen bestuurders een vaste vergoeding die varieert van € 63 per jaar (op basis van een gemiddelde tijdsbesteding van twee dagen per week) tot maximaal € 94 (op basis van een gemiddelde tijdsbesteding van drie dagen per week). De genoemde bedragen zijn exclusief btw. De vergoeding wordt uitbetaald aan de werkgever (voor de bestuursleden namens de werkgever) dan wel aan de betrokken bestuursleden zelf en in een enkele situatie aan de voordragende organisatie (bestuursleden namens de werknemers en pensioengerechtigden). De gemaakte noodzakelijke onkosten (bijvoorbeeld reiskosten) worden vergoed op declaratiebasis.

Aan betrokkenen zijn geen leningen, voorschotten of garanties verstrekt.

De bezoldiging voor de bestuurders tezamen bedraagt € 678. Daarnaast zijn er kosten gemaakt voor opleiding (€ 35), vergaderkosten (€ 17) en een aantal overige bestuurskosten (€ 60). De bestuurskosten zijn voornamelijk toegenomen omdat in 2022 de correcties op de btw die gelden vanaf het tweede kwartaal 2021 deels zijn verwerkt.

Verantwoordingsorgaan

De vacatiegelden, opleidingskosten en onkostenvergoedingen voor de pensioengerechtigde leden van het verantwoordingsorgaan bedragen in 2023 € 66 (2022: € 46). Deze kosten zijn in 2023 gestegen doordat in het derde kwartaal van 2022 een nieuw lid is toegevoegd aan het verantwoordingsorgaan. De leden van het verantwoordingsorgaan in dienst bij de werkgever KPN ontvangen geen vergoeding. De leden van het verantwoordingsorgaan ontvangen geen andere bezoldigingen van het pensioenfonds voor de uitvoering van hun functie als lid van het verantwoordingsorgaan.

Accountantshonoraria

In het huidige boekjaar en vorig boekjaar zijn de volgende bedragen aan accountantshonorarium ten laste van het resultaat gebracht.

(bedragen x € 1.000)	Onafhankelijke accountant	Overige netwerk	Totaal
2023			
Controle van de jaarrekening	145	0	145
Datakwaliteit	36	0	36
Totaal	181	0	181

(bedragen x € 1.000)	Onafhankelijke accountant	Overige netwerk	Totaal
2022			
Controle van de jaarrekening	107	0	107
Datakwaliteit	0	0	0
Totaal	107	0	107

De accountantskosten van € 145 (2022: € 107) t.b.v. de controle van de jaarrekening hebben betrekking op het huidige verslagjaar. Ook is er voor de controle van datakwaliteit een reservering gemaakt voor de werkzaamheden in 2023 en 2024. Deze kosten bedragen € 36 duizend.

Naast de accountantskosten ten behoeve van de controle van de jaarrekening van de fondsaccountant Deloitte zijn er ook nog kosten gemaakt voor fiscaal advies van de accountant PwC van - € 114 (2022: € 200). Deze kosten bevatten ook een vrijval m.b.t. de niet gerealiseerde kosten over 2022 van - € 131 duizend.

Aantal personeelsleden

Het pensioenfonds heeft sinds 1 januari 2019 een bestuursbureau ingericht. Eind 2023 zijn bij het bestuursbureau acht medewerkers in dienst. De beheeractiviteiten (administratie en vermogensbeheer) worden op basis van een uitbestedingsovereenkomst verricht door personeel werkzaam bij TKP Pensioen BV en Aegon Asset Management.

21. Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Pensioenopbouw	69.392	108.473
Toeslagverlening	160	770.947
Rentetoevoeging	240.072	-45.473
Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten	-318.987	-288.608
Wijziging marktrente	277.009	-2.625.195
Wijziging actuariële grondslagen	462	53.332
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-3.830	-11.156
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	35.537	41.606
Totaal	299.815	-1.996.074

In totaal is er op de balans van het pensioenfonds ultimo 2023 een bedrag van € 597 opgenomen. De premie- en uitkeringenstromen vloeien voort uit de herverzekeringsovereenkomsten die KPN Contact, voormalig Ondernemingspensioenfonds KPN en SVG met betrekking tot arbeidsongeschiktheid hebben gesloten met de herverzekeraar vóór de fusie met Pensioenfonds KPN.

22. Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen	-54	-155
Totaal	-54	-155

23. Mutatie overige technische voorzieningen

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Mutatie overige technische voorzieningen	733	-1.583
Totaal	733	-1.583

24. Mutatie pensioenverplichting voor risico deelnemer

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Mutatie pensioenverplichting voor risico deelnemers	118.113	-308.011
Totaal	118.113	-308.011

25. Saldo herverzekering

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Uitkeringen uit hoofde van herverzekeringen	-104	-165
Totaal	-104	-165

26. Saldo overdrachten van rechten

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Inkomende waardeoverdrachten	-3.863	-5.100
Inkomende waardeoverdrachten klein pensioen	-3.400	-2.945
Uitgaande waardeoverdrachten	10.455	21.337
Uitgaande waardeoverdrachten klein pensioen	4.405	1.185
Totaal	7.597	14.477

27. Overige lasten

(bedragen x € 1.000)	2023	2022
Niet opgevraagde pensioenen	407	280
Interestlasten waardeoverdracht	22	0
Interestlasten overig	1	100
Totaal	430	380

11.10 Gebeurtenissen na balansdatum

Op moment van schrijven zijn er geen gebeurtenissen na balansdatum.

Amersfoort, 18 april 2024

dhr. P. van Gameren CPE, voorzitter

dhr. drs. J.D.A. Burcksen

mw. S.Y. Eijgermans CPE

mw. mr. D.M.J. Leijten

dhr. C.C. van der Sluis

mw. E.L. Snoeij

mw. drs. G.P. van Tongeren CFA

dhr. C. Vlaar

dhr. drs H. Th. Luttenberg RBA EPP

dhr. P.G.J. Gaalman

dhr. E.J. Overbeeke

Overige
gegevens

12

12.1 Bijzondere statutaire zeggenschapsrechten

Het pensioenfonds maakt gebruik van een gewogen stemverhouding. Dit betekent dat wanneer tijdens een bestuursvergadering gestemd moet worden de bestuurders namens de werkgever elk twee stemmen hebben, de bestuurders namens de werknemers elk één stem, de bestuurders namens de pensioengerechtigden elk anderhalve stem en de niet-uitvoerende bestuurders elk één stem.

12.2 Statutaire regeling omtrent de bestemming van het batig saldo na liquidatie

Een eventueel na liquidatie overblijvend batig saldo zal worden bestemd tot verhoging van de pensioenaanspraken of rechten op pensioen van de (gewezen) deelnemers, de pensioengerechtigden en de na te laten betrekkingen zoveel mogelijk naar evenredigheid van hun reeds bestaande aanspraken of rechten; zo deze bestemming niet mogelijk zal zijn, zal het batig saldo zoveel mogelijk worden aangewend in overeenstemming met het doel van het pensioenfonds.

Bij een eventueel nadelig saldo zullen de pensioenaanspraken of rechten op pensioen voor bedoelde personen worden verminderd.

12.3 Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds KPN te Amersfoort is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2023.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds KPN, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 110 miljoen. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 6 miljoen te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn beoordeling van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- toereikende technische voorzieningen zijn vastgesteld met betrekking tot het geheel van pensioenverplichtingen;
- het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen conform de wettelijke bepalingen zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

Overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten zijn, als geheel gezien, toereikende technische voorzieningen vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum hoger dan het wettelijk vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. Hierbij merk ik op dat op grond van overgangsrecht de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet gelden, zoals deze tot de inwerkingtreding van de Wet toekomst pensioenen luiden.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is hoger dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds KPN is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening voldoende. Daarbij is in aanmerking genomen dat de mogelijkheden tot het realiseren van de beoogde toeslagen beperkt zijn.

Purmerend, 18 april 2024

drs. B.A. Weijers AAG

Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

12.4 Controleverklaring van de onafhankelijk accountant

Aan: het bestuur van Stichting Pensioenfonds KPN

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2023

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2023 van Stichting Pensioenfonds KPN te Amersfoort gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds KPN op 31 december 2023 en van het saldo van baten en lasten over 2023 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

De jaarrekening bestaat uit:

- De balans per 31 december 2023.
- De staat van baten en lasten over 2023.
- De toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds KPN zoals vereist in de Europese verordening betreffende specifieke eisen voor de wettelijke controles van financiële overzichten van organisaties van openbaar belang, de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Informatie ter ondersteuning van ons oordeel

Wij hebben onze controlewerkzaamheden bepaald in het kader van de controle van de jaarrekening als geheel en bij het vormen van ons oordeel hierover. Onderstaande informatie ter ondersteuning van ons oordeel en onze bevindingen moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen of conclusies.

Materialiteit

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij de materialiteit voor de jaarrekening als geheel bepaald op € 110 miljoen. De materialiteit is gebaseerd op 1% van het pensioenvermogen per 31 december 2023. Wij beschouwen het pensioenvermogen als de meest geschikte benchmark omdat dit een bepalende factor is in de berekening van de (beleids)dekkingsgraad die de financiële positie van het pensioenfonds weergeeft. Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij zijn met het bestuur en de met governance belaste personen overeengekomen dat wij aan hen tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven € 5,5 miljoen rapporteren, alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

Reikwijdte van de controle

Stichting Pensioenfonds KPN kent een aantal kernactiviteiten welke grotendeels zijn uitbesteed aan serviceorganisaties. De stichting heeft het beheer van de beleggingen en de beleggingsadministratie en de pensioenadministratie uitbesteed aan respectievelijk Aegon Asset Management B.V. en TKP Pensioen B.V. (hierna gezamenlijk: 'de uitvoeringsorganisaties'). De jaarrekening wordt opgesteld op basis van informatie over de beleggingen en beleggingsopbrengsten die is verstrekt door Aegon Asset Management B.V. en informatie over de voorziening pensioenverplichtingen, premiebijdragen, pensioenuitkeringen en overige financiële posten die is verstrekt door TKP Pensioen B.V.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor het verwerven van inzicht in de aard en de significantie van de door de uitvoeringsorganisaties verleende diensten en het effect hiervan op de voor de controle relevante interne beheersing van het pensioenfonds. Op basis hiervan identificeren wij de risico's op een afwijking van materieel belang, bepalen wij de aard en omvang van de uit te voeren controlewerkzaamheden en voeren wij controlewerkzaamheden uit om op deze risico's in te spelen.

Bij de uitvoering van onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden en bevindingen van andere onafhankelijke accountants inzake de voor Stichting Pensioenfonds KPN relevante interne- beheersingsmaatregelen van de uitvoeringsorganisaties zoals weergegeven in de specifiek daarvoor opgestelde rapportages (Standaard 3402 type II voor respectievelijk Aegon Asset Management B.V. en Standaard 3402 type II en 3000A voor TKP Pensioen B.V.). Onze controlewerkzaamheden bestaan uit het bepalen van de minimaal verwachte interne- beheersingsmaatregelen. Verder evalueren wij de in de Standaard 3402- en 3000A-rapportages beschreven interne beheersingsmaatregelen, de verrichte werkzaamheden ter toetsing van de effectieve werking gedurende 2023 en de uitkomsten daarvan. Ook beoordelen wij de evaluatie door het bestuur van de kwaliteit van de uitbesteding aan de uitvoeringsorganisaties.

In aanvulling hierop hebben wij eigen controlewerkzaamheden uitgevoerd, waaronder werkzaamheden ten aanzien van de aanwezige beheersingsmaatregelen op het niveau van het bestuur en het bestuursbureau.

Wij hebben de certificerend actuaris instructies gestuurd op basis van Standaard 620 en NBA handreiking 1120 'Gebruikmaken van de werkzaamheden van de certificerend actuaris bij de controle van de jaarrekening en staten van pensioenfondsen' ten aanzien van de actuariële certificering met betrekking tot onder andere de consistentie, prudentie en actualiteit van schattingen ten aanzien van de voorziening pensioenverplichtingen en de financiële positie, in overeenstemming met relevante wetgeving. Wij hebben geëvalueerd of de certificerend actuaris heeft voldaan aan onze instructies.

Daarnaast hebben wij de adequaatheid van de werkzaamheden van de actuaris geëvalueerd. Ook hebben wij de competentie, capaciteiten en objectiviteit van de actuaris geëvalueerd. Wij verwijzen hiervoor naar het kernpunt Gevoeligheden ten aanzien van de waardering van de technische voorzieningen.

Door bovengenoemde werkzaamheden bij de significante activiteiten, gecombineerd met zelfstandig verrichte werkzaamheden op het totaalniveau, hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de financiële informatie van het geheel verkregen om een oordeel te geven over de jaarrekening.

Controleaanpak frauderisico's

Wij hebben risico's geïdentificeerd en ingeschat op een afwijking van materieel belang op de jaarrekening die het gevolg is van fraude. Wij hebben tijdens onze controle inzicht verkregen in het pensioenfonds en haar omgeving, de componenten van het interne beheersingssysteem, waaronder het risico-inschattingsproces en de wijze waarop het bestuur inspeelt op frauderisico's en het interne-beheersingssysteem monitort en de wijze waarop het Intern Toezicht het toezicht uitoefent, alsmede de uitkomsten daarvan.

Wij hebben de opzet en de relevante aspecten van het interne beheersingssysteem en in het bijzonder de frauderisicoanalyse, zoals opgenomen in de systematische integriteitsrisicoanalyse (SIRA), geëvalueerd alsook bijvoorbeeld de gedragscode en de klokkenluidersregeling. Wij hebben de opzet en het bestaan geëvalueerd, en voor zover wij noodzakelijk achten, de werking getoetst van interne-beheersmaatregelen gericht op het mitigeren van frauderisico's.

Als onderdeel van ons proces voor het identificeren van risico's op een afwijking van materieel belang in de jaarrekening die het gevolg is van fraude, hebben wij frauderisicofactoren overwogen met betrekking tot frauduleuze financiële verslaggeving, oneigenlijke toe-eigening van activa en omkoping en corruptie in nauwe samenwerking met onze forensische specialisten. Wij hebben geëvalueerd of deze factoren een indicatie vormden voor de aanwezigheid van het risico op afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude. Hierbij hebben wij gebruik gemaakt van de elementen die tot fraude kunnen leiden: rationalisatie, druk (motivatie) en gelegenheid. Wij hebben geëvalueerd of deze factoren een indicatie vormden voor de aanwezigheid van het risico op afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude.

De door ons geïdentificeerde frauderisico's en uitgevoerde specifieke werkzaamheden zijn als volgt:

Doorbreken van interne beheersing door het bestuur (een verondersteld risico)

Risico:

Het bestuur is in een unieke positie om fraude te plegen door de mogelijkheid het proces van financiële verslaggeving en resultaten te manipuleren door middel van het doorbreken van de interne beheersing die anderszins effectief lijken te werken.

Controleaanpak:

- Wij hebben de opzet en de implementatie geëvalueerd en, waar passend geacht, de werking getoetst van de interne beheersingsmaatregelen die het frauderisico dienen te mitigeren, inclusief de interne-beheersingsmaatregelen die aanwezig zijn bij de serviceorganisaties waaraan het pensioenfonds bedrijfsprocessen heeft uitbesteed.
- Wij hebben een analyse uitgevoerd om te identificeren of er sprake is van (administratieve) journaalposten met een hoger frauderisico. Waar zulke journaalposten zijn geïdentificeerd, hebben we aanvullende controlewerkzaamheden uitgevoerd om op de geïdentificeerde risico's in te spelen. Deze werkzaamheden omvatten ook het herleiden van transacties naar de broninformatie.
- Wij hebben significante schattingen alsook oordeelsvormingen en veronderstellingen van het bestuur met betrekking tot de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en de waardering van de beleggingen geëvalueerd. Voor een omschrijving van onze werkzaamheden hieromtrent, verwijzen wij naar de kernpunten met betrekking tot de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en de waardering van beleggingen.
- Wij hebben elementen van onvoorspelbaarheid in onze controleaanpak opgenomen.

Onze procedures om in te spelen op geïdentificeerde risico's op fraude, hebben niet geleid tot een kernpunt van de controle.

Wij hebben onze risico-inschatting en controleaanpak en resultaten gecommuniceerd aan het bestuur.

Uit onze werkzaamheden volgden geen signalen of vermoedens van fraude die kunnen leiden tot een afwijking van materieel belang.

Controleaanpak naleving van wet- en regelgeving

Wij hebben een algemeen inzicht verworven in het wet- en regelgevingskader dat van toepassing is op het pensioenfonds door inlichtingen in te winnen bij het bestuur, de met governance belaste personen en het lezen van notulen en rapporten van sleutelfunctiehouders, en rapporten van internal audit.

Voor zover materieel voor de gerelateerde financiële overzichten, hebben wij op basis van onze risicoanalyse, en rekening houdende met het feit dat het effect van niet-naleving van wet- en regelgeving aanzienlijk varieert, de volgende wet- en regelgeving hebben wij overwogen: naleving van belastingrecht en regelgeving voor financiële verslaggeving, - zoals opgenomen in Titel 9 van Boek 2 BW, RJ 610 en de Pensioenwet - aangemerkt als wet- en regelgeving met een directe invloed op de financiële overzichten.

Wij hebben voldoende en geschikte controle-informatie verkregen omtrent het naleven van de bepalingen van die wet- en regelgeving die gewoonlijk wordt geacht van directe invloed te zijn op de financiële overzichten.

Daarnaast is het pensioenfonds onderworpen aan overige wet- en regelgeving, zoals ook benoemd in de NBA Handreiking 1144 '*Specifieke verplichtingen vanuit de toezichtwet- en regelgeving voor de interne auditor en de externe accountant bij pensioenfondsen*', waarvan de gevolgen van niet naleving een van materieel belang zijnde invloed kunnen hebben op de financiële overzichten, bijvoorbeeld ten gevolge van boetes of rechtszaken, te weten:

- Pensioenwet
- Besluit Financieel toetsingskader pensioenfondsen (Bftp)
- Algemene verordening gegevensbescherming (AVG)

Gezien de aard van de activiteiten van het pensioenfonds en de complexiteit van deze overige wet- en regelgeving bestaat het risico dat niet wordt voldaan aan de vereisten van deze wet- en regelgeving. Daarnaast hebben we rekening gehouden met de wet- en regelgeving die van toepassing is op beursgenoteerde bedrijven.

Ten aanzien van deze wet- en regelgeving die geen direct effect hebben op de vaststelling van de bedragen en de toelichtingen in de jaarrekening, zijn onze werkzaamheden beperkter. Naleving van wet- en regelgeving kan van fundamenteel belang zijn voor de operationele aspecten van de entiteit, voor de mogelijkheid van het pensioenfonds om haar activiteiten voort te zetten, dan wel voor het voorkomen van sancties van materieel

belang; niet-naleving van dergelijke wet- en regelgeving kan daarom van materieel belang zijnde invloed hebben op de financiële overzichten. Onze verantwoordelijkheid is beperkt tot het uitvoeren van gespecificeerde controlewerkzaamheden ter bevordering van het identificeren van niet-naleving van wet- en regelgeving die een invloed van materieel belang kan hebben op de financiële overzichten. Onze werkzaamheden ter bevordering van het identificeren van gevallen van niet-naleving van overige wet- en regelgeving die een invloed van materieel belang kan hebben op de jaarrekening, zijn beperkt tot (i) het bestuur en, in voorkomend geval, de met governance belaste personen vragen of de entiteit dergelijke wet- en regelgeving naleeft; (ii) de eventuele correspondentie met de desbetreffende vergunningverlenende of regelgevende of toezichthoudende instanties inspecteren.

Uiteraard zijn wij gedurende de controle alert op indicaties van (vermoedens) van niet-naleving van wet- en regelgeving.

Ten slotte hebben wij een schriftelijke bevestiging verkregen dat alle bekende gevallen van niet-naleving of vermoede niet-naleving van wet- en regelgeving, ons ter kennis zijn gebracht.

Controleaanpak continuïteit

Het bestuur heeft de jaarrekening opgemaakt uitgaande van de continuïteit van het geheel van de activiteiten van het pensioenfonds voor de voorzienbare toekomst. Onze werkzaamheden om de continuïteitsbeoordeling van het bestuur te evalueren omvatten onder andere:

- Het verkrijgen van controle-informatie omtrent het continuïteitsrisico en de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling bij de vaststelling van bedragen en in de financiële overzichten opgenomen toelichtingen.
- Overwegen of de continuïteitsbeoordeling van het bestuur alle relevante informatie bevat waarvan wij als gevolg van onze controle kennis hebben en het bestuur bevragen over de belangrijkste veronderstellingen en uitgangspunten. Wij hebben hierbij onder andere aandacht besteed aan de vermogenspositie ten opzichte van het vereist eigen vermogen en de mate waarin beleggingen liquide gemaakt kunnen worden.
- Nagaan of het bestuur gebeurtenissen of omstandigheden heeft geïdentificeerd die gerede twijfel kunnen doen ontstaan over de mogelijkheid van de entiteit om haar continuïteit te handhaven (hierna: continuïteitsrisico's).
- Inwinnen van inlichtingen bij het bestuur over zijn kennis van continuïteitsrisico's na de periode van de door het bestuur verrichte continuïteitsbeoordeling.
- Inspecteren van correspondentie met relevante toezichthoudende instanties.

De financiële positie van het pensioenfonds en de wettelijke mogelijkheid om onder bepaalde omstandigheden de pensioenverplichtingen te kunnen aanpassen is een belangrijk onderdeel van bovenstaande evaluatie. Onze controlewerkzaamheden hebben geen informatie opgeleverd die strijdig is met de veronderstellingen en aannames van het bestuur over de gehanteerde continuïteitsveronderstelling.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het bestuur en de met governance belaste personen gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Waardering van illiquide beleggingen

Beschrijving van het kernpunt	<p>De beleggingen zijn een significante post op de balans van het pensioenfonds. Deze beleggingen dienen volgens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde.</p> <p>Voor een groot deel van de beleggingen is de marktwaarde te toetsen aan direct of indirect genoteerde prijzen die tot stand zijn gekomen op liquide financiële markten. Illiquide beleggingen zijn beleggingen waarvoor een frequente marktnotering ontbreekt en de prijs daarom op basis van waarderingmodellen wordt bepaald. Het met behulp van deze modellen bepalen van de marktwaarde is complex en bevat een hoge mate van subjectiviteit. Hierdoor neemt de waardering-onzekerheid inherent toe bij beleggingen zonder frequent genoteerde marktprijzen en hangt dit samen met de beschikbaarheid en toepasbaarheid van marktgegevens.</p> <p>In de toelichting op de grondslagen voor waardering van activa en passiva geeft Stichting Pensioenfonds KPN inzicht in de gehanteerde waarderingmethoden van de beleggingen.</p> <p>Een beschrijving van deze modellen en technieken is weergegeven in de toelichtingen noot 1 van de jaarrekening. Uit deze toelichting blijkt dat voor 7,1% van de beleggingen van het pensioenfonds de waardering is gebaseerd op directe marktnoteringen, voor 42,3% op basis van afgeleide marktnoteringen, voor 37,1% op basis van overige methoden en voor 13,5% op basis van waarderingmodellen en technieken.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole geïdentificeerde risico is dat illiquide beleggingen niet juist gewaardeerd zijn en dat de toelichting niet voldoet aan relevante verslaggevingsvereisten.</p>
De wijze waarop dit kernpunt door ons is gecontroleerd	<p>Om het risico te ondervangen hebben wij onder meer:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De opzet, het bestaan en de werking van de beheersingsmaatregelen rondom waardering van de illiquide beleggingen beoordeeld. • Gebruik gemaakt van Standaard 3402 type II-rapportages, en deze geanalyseerd op toereikendheid van de scoping, bevindingen en de impact hiervan op de controlewerkzaamheden. • Vastgesteld of de in de grondslagen voor waardering van activa en passiva beschreven modellen geschikt zijn om, binnen de geldende wettelijke bepalingen en de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving, te kunnen komen tot een marktwaarde van deze illiquide beleggingen. • Getoetst of de toepassing van deze modellen en technieken bij het bepalen van de marktwaarde overeenkomstig de beschreven uitgangspunten heeft plaatsgevonden. • De gecontroleerde rapportage waarin de beleggingen zijn opgenomen aangesloten met de financiële administratie en de jaarrekening. • Vastgesteld dat de waarderinggrondslagen en waarderingonzekerheid van de beleggingen toereikend zijn toegelicht in de jaarrekening.
Onze observaties bij dit kernpunt	<p>Wij achten de waardering van de illiquide beleggingen en de daarbij behorende toelichting in de jaarrekening per 31 december 2023 aanvaardbaar. Wij hebben geen materiële bevindingen te rapporteren.</p>

Waardering tegen passende actuariële grondslagen voor de voorziening pensioenverplichtingen

Beschrijving van het kernpunt	<p>De technische voorziening betreft de belangrijkste verplichting in de balans van het pensioenfonds en vormt één van de belangrijkste componenten voor de berekening van de actuele dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad. De technische voorziening wordt, conform de vereisten van de Pensioenwet, gewaardeerd op marktwaarde. Deze marktwaarde komt tot stand door middel van een berekening waarin aanspraakgegevens van deelnemers en wordt berekend op basis van actuariële grondslagen en schattingselementen en is dan ook gevoelig voor de gehanteerde (actuariële) veronderstellingen en schattingselementen. De certificerende actuaaris onderzoekt onder meer de toereikendheid van de technische voorziening en de naleving van een aantal specifieke wettelijke bepalingen uit de Pensioenwet.</p> <p>Stichting Pensioenfonds KPN heeft in de toelichting op de grondslagen voor waardering van activa en passiva de grondslagen voor de waardering van de technische voorziening toegelicht. In noot 7 is een verdere detaillering van de technische voorziening gegeven.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole geïdentificeerde risico is dat actuariële grondslagen met betrekking tot de fonds specifieke ervaringssterfte en kostenopslag niet juist worden toegepast en toegelicht en/of dat actuariële berekeningen onjuist zijn.</p>
De wijze waarop dit kernpunt door ons is gecontroleerd	<p>Om het risico te ondervangen hebben wij onder meer:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De certificerende actuaaris instructies gestuurd over de te volgen controleaanpak, risico's, werkzaamheden en attentiepunten. • De redelijkheid van de aannames en schattingen van het bestuur met betrekking tot de gekozen (actuariële) veronderstellingen en de gehanteerde waarderinggrondslagen getoetst en besproken met de certificerende actuaaris. • De rapportage van de certificerende actuaaris geëvalueerd en de uitkomsten besproken. • Controlewerkzaamheden uitgevoerd op de pensioenaanspraken van de deelnemers om de gehanteerde administratieve basisgegevens te toetsen. • Vastgesteld dat de actuaaris met deze basisgegevens werkt bij het toetsen van de technische voorziening. • Vastgesteld dat de waarderinggrondslagen van de technische voorziening toereikend zijn toegelicht in de jaarrekening.
Onze observaties bij dit kernpunt	<p>Wij achten de waardering van de technische voorziening en de daarbij behorende toelichting in de jaarrekening per 31 december 2023 aanvaardbaar. Wij hebben geen materiële bevindingen te rapporteren.</p>

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Het jaarverslag omvat andere informatie, naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij.

De andere informatie bestaat uit:

- Het bestuursverslag.
- Meerjarenoverzicht van kerncijfers en kengetallen.
- 1 Je pensioenfonds financieel
- 2 Beleggen voor een goed pensioen
- 3 Transparant over kosten
- 4 Onze organisatie: zo zorgen we voor je pensioen
- 5 Risico's beheersen
- 6 Over je pensioen
- 7 Actuariële analyse
- 8 Verwachte gang van zaken
- 9 Verslag Intern Toezicht
- 10 Verslag Verantwoordingsorgaan
- 12 Overige gegevens
- 13 Bijlagen

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- Met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat.
- Alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist voor het bestuursverslag en de overige gegevens.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Verklaring betreffende overige door wet- of regelgeving gestelde vereisten

Benoeming

Wij zijn door het bestuur en de met governance belaste personen benoemd als accountant van Stichting Pensioenfonds KPN vanaf de controle van het boekjaar 2014 en zijn sinds dat boekjaar tot nu toe de externe accountant.

Geen verboden diensten

Wij hebben geen verboden diensten als bedoeld in artikel 5, lid 1 van de Europese verordening betreffende specifieke eisen voor de wettelijke controles van financiële overzichten van organisaties van openbaar belang geleverd.

Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft

om de stichting te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid, waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- Het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.
- Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting.
- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan.
- Het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven.
- Het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen.
- Het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur en de met governance belaste personen onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing. In dit kader geven wij ook een verklaring aan het bestuur en de met governance belaste personen op grond van artikel 11 van de Europese verordening betreffende specifieke eisen voor de wettelijke controles van financiële overzichten van organisaties van openbaar belang. De in die aanvullende verklaring verstrekte informatie is consistent met ons oordeel in deze controleverklaring.

Wij bevestigen aan het bestuur en de met governance belaste personen dat wij de relevante ethische voorschriften over onafhankelijkheid hebben nageleefd. Wij communiceren ook met hen over alle relaties en andere zaken die redelijkerwijs onze onafhankelijkheid kunnen beïnvloeden en over de daarmee verband

houdende maatregelen om onze onafhankelijkheid te waarborgen.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met het bestuur en de met governance belaste personen hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Amsterdam, 18 april 2024

Deloitte Accountants B.V.

Was getekend: drs. M. van Luijk RA

Bijlagen

13

BIJLAGE

Personalia

Het pensioenfonds heeft een paritair gemengd bestuursmodel. De samenstelling van het bestuur is per ultimo 2023 als volgt:

Uitvoerende bestuursleden (benoemd namens de werkgever)

Naam	m/v	Geboortedatum	Functie in bestuur	Aanvang eerste termijn	Aanvang volgende termijn	Maximale zitting tot
drs. J.D.A. Burcksen	m	17-04-1969	Lid, sleutelfunctiehouder risicobeheer	01-07-2014	n.v.t. (laatste termijn)	01-07-2026
mr. D.M.J. Leijten	v	25-06-1972	plaatsvervangend voorzitter	28-05-2020	28-05-2024	28-05-2032
drs. H.Th. Luttenberg RBA EPP	m	12-09-1958	Lid	08-12-2021	08-12-2025	08-12-2033

Uitvoerende bestuursleden (benoemd namens de werknemers)

Naam	m/v	Geboortedatum	Functie in bestuur	Aanvang eerste termijn	Aanvang volgende termijn	Maximale zitting tot
E.L. Snoeij	v	17-07-1956	plaatsvervangend voorzitter/secretaris, voorzitter PCC	18-12-2013	n.v.t. (laatste termijn)	18-12-2025
C. Vlaar	m	05-10-1979	Lid, voorzitter BC	01-01-2016	01-01-2024	01-01-2028
S.Y. Eijgermans CPE	v	11-10-1978	Lid, voorzitter FC	08-07-2020	08-07-2024	08-07-2032

Uitvoerende bestuursleden (benoemd namens de pensioengerechtigden)

Naam	m/v	Geboortedatum	Functie in bestuur	Aanvang eerste termijn	Aanvang volgende termijn	Maximale zitting tot
P.G.J. Gaalman	m	11-08-1957	Lid	29-09-2022	29-09-2026	29-09-2034
E.J. Overbeeke	m	13-03-1959	Lid	12-09-2022	12-09-2026	12-09-2034

Niet-uitvoerende bestuursleden

Naam	m/v	Geboortedatum	Functie in bestuur	Aanvang eerste termijn	Aanvang volgende termijn	Maximale zitting tot
P. van Gameren CPE	m	22-10-1965	Lid, voorzitter Pensioenfonds KPN	01-07-2014	n.v.t. (laatste termijn)	01-07-2026
C.C. van der Sluis	m	14-04-1948	Lid, voorzitter Intern Toezicht	01-07-2014	n.v.t. (laatste termijn)	01-01-2025
drs. G.P. van Tongeren CFA	v	13-01-1976	Lid	13-06-2016	13-06-2024	13-06-2028

Dagelijks Bestuur (DB)

dhr. P. van Gameren (*voorzitter DB*)
 mw. D.M.J. Leijten
 mw. E.L. Snoeij

Intern Toezicht

dhr. C.C. van der Sluis (*voorzitter Intern Toezicht*)
 dhr. P. van Gameren
 mw. G.P. van Tongeren

De niet-uitvoerende bestuursleden voeren binnen het paritair gemengd model (one-tier) het Intern Toezicht.

Pensioen- en Communicatie Commissie (PCC)

mw. E.L. Snoeij (*voorzitter PCC*)
 dhr. P. van Gameren

mw. D.M.J. Leijten
dhr. E.J. Overbeeke
dhr. C. Vlaar

Financiële Commissie (FC)

mw. S.Y. Eijgermans (*voorzitter FC*)
dhr. H.Th. Luttenberg
dhr. C.C. van der Sluis
dhr. E.J. Overbeeke
dhr. P.G.J. Gaalman

Beleggingscommissie (BC)

dhr. C. Vlaar (*voorzitter BC*)
mw. S.Y. Eijgermans
dhr. H.Th. Luttenberg
mw. G.P. van Tongeren
dhr. P.G.J. Gaalman

Geschillencommissie (GC)

dhr. Mr. O.F. Blom (*voorzitter GC*)
dhr. H.Th. Luttenberg
dhr. C. Vlaar

Risicocommissie (RC)

dhr. J.D.A. Burcksen (*voorzitter RC*)

Interne auditcommissie (IAC)

Dhr. J. Herder (*voorzitter IAC*)
Dhr. B. Krikken (*directeur bestuursbureau*)

Sleutelfunctiehouders

Risicobeheer: dhr. J.D.A. Burcksen
Interne Audit: dhr. J. Herder
Actuarieel: dhr. B. Weijers (WTW)

Compliance officer

mw. K. Hardiek, *bestuurssecretaris Pensioenfonds KPN*

Verantwoordingsorgaan

dhr. J.A. van Dijk (05-10-1973), *namens de werkgever (voorzitter)*, vanaf 01-01-2016
mw. A.M. Graafland (28-03-1956), *namens de werkgever*, vanaf 16-01-2020
dhr. L.H. van Hurck (19-07-1956), *namens de pensioengerechtigden*, vanaf 01-10-2022
dhr. H.F. Koster (06-04-1966), *namens de deelnemers*, van 19-12-2019 tot 19-12-2023
dhr. A.W. Nauta (08-06-1946), *namens de pensioengerechtigden*, vanaf 14-10-2020
dhr. E.P. Noorloos (26-02-1970), *namens de deelnemers (secretaris)*, vanaf 04-09-2018
dhr. J. Thorenaar (19-02-1979), *namens de deelnemers*, vanaf 19-12-2023
dhr. W.E. Velding (10-02-1950), *namens de pensioengerechtigden*, vanaf 11-03-2020

Uitvoeringsorganisaties

Het operationeel beheer van het pensioenfonds is opgedragen aan TKP Pensioen B.V. en Aegon Asset Management B.V. (Aegon AM).

Certificeerders

Deloitte Accountants BV, externe onafhankelijke accountant, tekenend accountant: dhr. M. van Luijk
WTW, certificerend actuaris: dhr. B. Weijers

Bestuursbureau

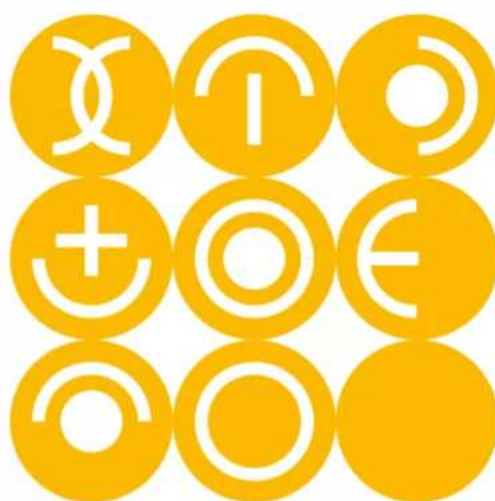
Het pensioenfonds heeft een eigen bestuursbureau. Binnen het bestuursbureau zijn ultimo 2023 8 medewerkers in dienst.

Nevenfuncties bestuursleden

Persoon	Nevenfunctie	Organisatie	Eventuele einddatum
Caspar Vlaar	Bestuurder Bestuurder, Sleutelfunctiehouder Risicobeheer Organisatieadviseur Pensioenbestuurder Bestuurder	Stichting Pensioenfonds PostNL Stichting Pensioenfonds Recreatie Linxx b.v. FNV PMT	31-12-2023
Cor van der Sluis	Sleutelfunctiehouder Interne Audit Adviseur Voorzitter RVT Lid Kascommissie boekjaar 2023	Bedrijfstakpensioenfonds voor de Koopvaardij SPOA (Stichting pensioenfonds openbare apothekers) Pensioenfonds DSM VITP	01-07-2023
Désirée Leijten	Senior Adviseur arbeidsverhoudingen KPN	KPN	
Edith Snoeij	Bestuurder Lid rvt Lid Commissie Lid commissie Voorzitter Raad van Toezicht Lid Integriteitscommissie JenV	Stichting Bestuur Leerstoelen Stichting Oefenen.NL Advies- en Arbitragecommissie Rijk AGFA/AMAR Waarborgfonds Kinderopvang Ministerie JenV	
Erik Luttenberg	Directeur Luxemburgse Sicav Bestuurslid st beleggers compensatiefonds Directeur Luxemburgse Sicav-RAIF Vz RvC Beleggingsfonds Monolith Directielid Luxemburgse Sicav Bestuurslid ST Adm.ktr Monolith Bestuurder Lid Raad van Toezicht	Kempen International Funds De Nederlandsche Bank Kempen Alternative Investment Fund Monolith NV Kempen Alternative Investment Fund Monolith NV St. Eumodion DSI	
Erik Overbeeke	Managing Director	ECON - Erik Overbeeke Consultancy	
Gwen van Tongeren	Lid Raad van Toezicht Eigenaar Adviseur Lid beleggingsadviescommissie Lid Kascommissie	Stichting Pensioenfonds Delta Lloyd Van Tongeren Bestuur en Advies Stichting Pensioenfonds Avery Dennison Stichting Pensioenfonds IBM Nederland Vrouwen in institutioneel Pensioen	
Jeroen Burcksen	Trustee Manager Supplier Relationship Management Manager Risk (bestuursbureau), Sleutelfunctiehouder Risicobeheer	GTN UK pension Scheme KPN Algemeen Pensioenfonds Stap	01-03-2023
Paul Gaalman	Zelfstandig consultant	Financial2all	
Peter van Gameren	Directeur Directeur Strategisch adviseur	Fincint BV Pelinagi Holding BV Montae & Partners	
Susan Eijgermans	Niet-uitvoerend bestuurslid PME Pensioenbestuurder FNV	Pensioenfonds PME FNV	

BIJLAGE

Code Pensioenfondsen

Norm	Taken en werkwijze bestuur	Voldoen we aan de norm?	Vindplaats toelichting bestuursverslag of website
1	Het bestuur voert de regeling naar beste vermogen uit, in een evenwichtige afweging van belangen, en heeft hiervoor de eindverantwoordelijkheid.	Ja	In de uitbestedingsovereenkomst en de SLA. In de doelstellingen van het pensioenfonds en in hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
2	Het bestuur is verantwoordelijk en zorgt voor de uitvoering van de pensioenregeling. Het heeft een visie op die uitvoering, stelt eisen waaraan deze moet voldoen en bepaalt welk kostenniveau aanvaardbaar is.	Ja	In de doelstellingen van het pensioenfonds en in hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
3	Het bestuur stelt een missie, visie en strategie op. Ook zorgt het voor een heldere en gedocumenteerde beleids- en verantwoordingscyclus. Daarnaast toetst het bestuur periodiek de effectiviteit van zijn beleid en stuurt zo nodig bij.	Ja	Op de eerste pagina van het bestuursverslag staan de missie, visie en doelstellingen van het pensioenfonds. In de overige hoofdstukken wordt verantwoording afgelegd over het beleid en worden de bijsturingmogelijkheden benoemd.
4	Bij alle besluiten legt het bestuur duidelijk vast op grond van welke overwegingen het besluit is genomen.	Ja	Het bestuur legt alle besluitvorming en overwegingen vast in beleidsnotities en in de notulen. De verantwoording over de genomen besluiten maakt deel uit van het bestuursverslag.
5	Het bestuur legt verantwoording af over het beleid dat het voert, de gerealiseerde uitkomsten van dit beleid en de beleidskeuzes die het eventueel voor de toekomst maakt. Het bestuur weegt daarbij de verschillende belangen af van de groepen die bij het pensioenfonds betrokken zijn. Ook geeft het bestuur inzicht in de risico's van de belanghebbenden op korte en lange termijn, gerelateerd aan het overeengekomen ambitieniveau.	Ja	De bedoelde verantwoording en het inzicht in de risico's maken deel uit van het bestuursverslag.
6	Het bestuur houdt rekening met de verplichtingen die het pensioenfonds is aangegaan en draagt daarbij zorg voor optimaal rendement binnen een aanvaardbaar risico.	Ja	In hoofdstuk 2 van het bestuursverslag.
7	Het bestuur zorgt ervoor dat er onder belanghebbenden draagvlak bestaat voor de keuzes over verantwoord beleggen.	Ja	Het pensioenfonds is transparant over keuzes met betrekking tot maatschappelijk verantwoord beleggen en rapporteert hier uitgebreid over op de website. Daarnaast wordt het draagvlak periodiek getoetst middels deelnemerspanels en staat maatschappelijk verantwoord beleggen met enige regelmaat op de agenda bij een overleg met het verantwoordingsorgaan.
8	Het bestuur bevordert en borgt een cultuur waarin risicobewustzijn vanzelfsprekend is. Ook zorgt het ervoor dat het integrale risicomanagement adequaat georganiseerd is.	Ja	Hoofdstuk 5 van het bestuursverslag.
9	Het bestuur zorgt voor een noodprocedure om in spoedeisende situaties te kunnen handelen.	Ja	De besluitvorming kan op grond van de statuten, bestuursreglement en commissiereglementen doorgaan in geval van een noodsituatie. In het handboek crisismanagement is beschreven hoe.
10	Het bestuur zorgt voor een heldere en expliciete taak- en rolverdeling tussen bestuur en uitvoering. Hierbij horen passende sturings- en controlemechanismen.	Ja	Afspraken zijn opgenomen in de SLA met de uitvoerders. Rapportage met kwartaalrapportages en ISAE 3402 type II. In hoofdstuk 5 van het bestuursverslag.
11	Bij uitbesteding van taken neemt het bestuur in de overeenkomst met de dienstverlener adequate maatregelen op voor als de dienstverlener of een door hem ingeschakelde derde onvoldoende presteert, de overeenkomst niet naleeft, schade veroorzaakt door handelen of nalaten.	Ja	Opgenomen in de uitbestedingsovereenkomst en de SLA. Gemeld in hoofdstuk 5 van het bestuursverslag.
12	Het bestuur zorgt dat het zicht heeft op de keten van uitbesteding.	Ja	Opgenomen in de uitbestedingsovereenkomst en de SLA. Gemeld in hoofdstuk 4 en 5 van het bestuursverslag.
13	Het bestuur zorgt ervoor dat het beloningsbeleid van partijen aan wie taken worden uitbesteed, niet aanmoedigt om meer risico's te nemen dan voor het pensioenfonds aanvaardbaar is. Om dit te bereiken maakt het bestuur dit onderdeel van de contractafspraken bij het sluiten of verlengen van de uitbestedingsovereenkomst of - indien van toepassing - via zijn aandeelhouderspositie.	Ja	Hoofdstuk 3, 4, 5 en 6 van het bestuursverslag.
14	Het bestuur evalueert jaarlijks de kwaliteit van de uitvoering en de gemaakte kosten kritisch en spreekt een dienstverlener aan als deze de afspraken niet of onvoldoende nakomt.	Ja	Hoofdstuk 5 van het bestuursverslag.
15	Het bestuur legt de gewenste cultuur vast en stelt een interne gedragscode op.	Ja	Het pensioenfonds kent een interne gedragscode.
16	De leden van het bestuur, het VO of het BO, het Intern Toezicht en andere medebeleidsbepalers ondertekenen de interne gedragscode van het pensioenfonds en een jaarlijkse nalevingsverklaring, en zij gedragen zich daarnaar.	Ja	Verbonden personen verklaren jaarlijks dat zij de Gedragscode naleven. De compliance officer stelt jaarlijks een rapportage op.
17	Alle nevenfuncties worden gemeld aan de compliance officer.	Ja	Een overzicht van de bij de compliance officer gemelde relevante nevenfuncties is opgenomen in de bijlage Personalialia. De compliance officer houdt een administratie bij van alle gemelde nevenfuncties, ook de niet relevante nevenfuncties.

Norm	Taken en werkwijze bestuur	Voldoen we aan de norm?	Vindplaats toelichting bestuursverslag of website
18	Tegenstrijdige belangen of reputatie-risico's worden gemeld. De leden van het bestuur, het VO of het BO, het Intern Toezicht en andere mede-beleidsbepalers vermijden elke vorm en elke schijn van persoonlijke bevoordeling of belangenverstremming. Zij laten zich op hun functioneren toetsen.	Ja	Binnen het pensioenfonds wordt een 'open cultuur' nagestreefd en wordt in iedere vergadering aandacht besteedt aan eventuele belangenverstremmingen. Jaarlijks wordt het functioneren van de bestuursleden besproken.
19	Het lidmaatschap van een orgaan is niet verenigbaar met dat van een ander orgaan binnen het pensioenfonds of van de visitatiecommissie.	Ja	In de bijlage Personalialia is een overzicht opgenomen van de leden van de verschillende pensioenfondsorganen. Het fonds kent geen visitatiecommissie.
20	Het bestuur zorgt dat onregelmatigheden kunnen worden gemeld en dat betrokkenen weten hoe en bij wie.	Ja	Het pensioenfonds streeft een open cultuur na, waarin onregelmatigheden besproken kunnen worden. Daarnaast beschikt het pensioenfonds o.a. over een gedragscode, klokkenluidersregeling en een reglement vertrouwenspersoon.
21	De organisatie kent een klokkenluidersregeling en bevordert dat ook externe dienstverleners een klokkenluidersregeling hebben. De organisatie zorgt ervoor dat men weet hoe en bij wie kan worden gemeld.	Ja	Het pensioenfonds en de uitvoeringsorganisaties hebben een klokkenluidersregeling.
22	Het bestuur kent de relevante wet- en regelgeving en interne regels, weet hoe het pensioenfonds daar invulling aan geeft en bewaakt de naleving (compliance).	Ja	Hoofdstuk 6 van het bestuursverslag.
23	Het bestuur is collectief verantwoordelijk voor zijn functioneren. De voorzitter is eerste aanspreekpunt; hij/zij is als eerste verantwoordelijk voor zorgvuldige besluitvorming en procedures.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
24	Het bestuur waarborgt dat de leden onafhankelijk en kritisch kunnen opereren.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
25	Ieder bestuurslid heeft stemrecht.	Ja	Is opgenomen in de statuten. Deze zijn te vinden op de website van het pensioenfonds.
26	Het bestuur zorgt voor permanente educatie van zijn leden.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
27	Het bestuur staat open voor kritiek en leert van fouten.	Ja	Het pensioenfonds heeft een klachten- en een geschillencommissie en een geschillenprocedure, zoals vastgelegd in het geschillenreglement. Informatie op de website en rapportage in hoofdstuk 6 bestuursverslag.
28	Het eigen functioneren is voor het bestuur en voor het Intern Toezicht een continu aandachtspunt. Het bestuur en het Intern Toezicht evalueren in elk geval jaarlijks het eigen functioneren van het orgaan als geheel en van de individuele leden. Hierbij betrekken het bestuur en het Intern Toezicht één keer in de drie jaar een onafhankelijke derde partij.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
29	Het eigen functioneren is voor het BO een continu aandachtspunt. Het BO evalueert in elk geval jaarlijks het functioneren van het eigen orgaan als geheel en van de individuele leden. Hierbij betreft het BO één keer in de drie jaar een onafhankelijke derde partij.	N.v.t.	N.v.t.
30	Het eigen functioneren is voor het VO een continu aandachtspunt. Het VO evalueert met enige regelmaat het functioneren van het eigen orgaan.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
31	De samenstelling van pensioenfondsorganen is wat betreft geschiktheid, complementariteit, diversiteit, afspiegeling van belanghebbenden en continuïteit, vastgelegd in beleid. Zowel bij de aanvang van een termijn, als ook tussentijds bij de zelfevaluatie vindt een check plaats.	Ja	Hoofdstuk 4 en in de bijlage Personalialia.
32	Het bestuur zorgt voor geschiktheid, complementariteit en continuïteit binnen het bestuur. Daarbij houdt het rekening met opleiding, achtergrond, persoonlijkheid, geslacht en leeftijd. Het bestuur toetst de geschiktheid van bestuursleden bij het aantreden en gedurende het bestuurslidmaatschap.	Ja	Hoofdstuk 4 en in de bijlage Personalialia.
33	In zowel het bestuur als in het VO of het BO is er tenminste één vrouw en één man. Er zitten zowel mensen van boven als van onder de 40 jaar in. Het bestuur stelt een stappenplan op om diversiteit in het bestuur te bevorderen.	Niet geheel	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
34	De zittingsduur van een lid van het bestuur, het VO, het BO en raad van toezicht is maximaal vier jaar. Een bestuurslid en een lid van het BO kunnen maximaal twee keer worden herbenoemd, een lid van de raad van toezicht maximaal één keer. Leden van een visitatiecommissie zijn maximaal acht jaar betrokken bij hetzelfde pensioenfonds.	Ja	Is opgenomen in de statuten. Deze zijn te raadplegen op de website van het pensioenfonds.
35	Het bestuur, het BO en het Intern Toezicht houden bij het opstellen van de profielschets rekening met het diversiteitsbeleid. Het VO houdt hier rekening mee bij het opstellen van de competentievisie.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.

Norm	Taken en werkwijze bestuur	Voldoen we aan de norm?	Vindplaats toelichting bestuursverslag of website
36	Het bestuur, het VO of het BO en de raad van toezicht leggen bij de vacature de eisen voor de vacante functie vast. Hierbij wordt rekening gehouden met de in de normen 31, 32 en 33 opgenomen eisen.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
37	Bij de vervulling van een vacature wordt actief gezocht (en/of actief opgeroepen om te zoeken) naar kandidaten die passen in de diversiteitsdoelstellingen. Het bestuur neemt hierover tijdig contact op met degenen die betrokken zijn bij het voordragen of de verkiezing van kandidaten.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
38	Het bestuur en het BO toetsen voorgedragen kandidaten mede aan de hand van de diversiteitsdoelstellingen. Het VO bevordert dat in de procedure de competentievisie wordt meegenomen, inclusief de diversiteitsdoelstellingen.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
39	Een bestuurslid wordt benoemd en ontslagen door het bestuur, na het horen van de raad van toezicht over de procedure. Een lid van de raad van toezicht of visitatiecommissie wordt benoemd door het bestuur na bindende voordracht van het Verantwoordingsorgaan en wordt ontslagen door het bestuur na bindend advies van het Verantwoordingsorgaan. Een lid van het verantwoordingsorgaan wordt benoemd door het bestuur en ontslagen door het verantwoordingsorgaan zelf. In uitzonderlijke situaties kan het bestuur in overleg met het Intern Toezicht een lid ontslaan.	Ja	Is opgenomen in de statuten. Deze zijn te raadplegen op de website van het pensioenfonds.
40	Het bestuur zorgt dat de statuten een schorsingsprocedure kennen.	Ja	Is opgenomen in de statuten. Deze zijn te raadplegen op de website van het pensioenfonds.
41	Het pensioenfonds voert een beheerst en duurzaam beloningsbeleid. Dit beleid is in overeenstemming met de doelstellingen van het pensioenfonds. Ook is het beleid passend gelet op de bedrijfstak, onderneming of beroepsgroep waarvoor het pensioenfonds de pensioenregeling uitvoert.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
42	De beloningen staan in redelijke verhouding tot verantwoordelijkheid, functie-eisen en tijdsbeslag.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag
43	Het bestuur is terughoudend als het gaat om prestatiegerelateerde beloningen. Prestatiegerelateerde beloningen zijn niet hoger dan 20 procent van de vaste beloning. Ze zijn niet gerelateerd aan de financiële resultaten van het pensioenfonds.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
44	Het bestuur voorkomt dat door de hoogte van de beloning van de leden van het Intern Toezicht, een financieel belang een kritische opstelling in de weg staat.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
45	Bij tussentijds ontslag van een bestuurslid zonder arbeidsovereenkomst of van een lid van het Intern Toezicht verstrekt het bestuur geen transitie- of ontslagvergoeding. Bij ontslag van een (andere) medebeleidsbepaler moet een eventuele transitie- of ontslagvergoeding passend zijn gelet op de functie en de ontslagreden.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
46	Intern Toezicht draagt bij aan effectief en slagvaardig functioneren van het pensioenfonds en aan beheerste en integere bedrijfsvoering.	Ja	Het Intern Toezicht brengt jaarlijks een rapport uit. De samenvatting hiervan en de reactie van het bestuur is opgenomen in hoofdstuk 9 van het jaarverslag.
47	Het Intern Toezicht betreft deze Code bij de uitoefening van zijn taak.	Ja	Het Intern Toezicht brengt jaarlijks een rapport uit. De samenvatting hiervan en de reactie van het bestuur is opgenomen in hoofdstuk 9 van het jaarverslag.
48	Leden van het Intern Toezicht zijn betrokken bij het pensioenfonds en moeten zich zodanig onafhankelijk opstellen dat belangentegenstellingen worden voorkomen. Ze hebben daarbij het vermogen en de durf om zich kritisch op te stellen richting het bestuur.	Ja	Het Intern Toezicht brengt jaarlijks een rapport uit. De samenvatting hiervan en de reactie van het bestuur is opgenomen in hoofdstuk 9 van het jaarverslag.
49	De raad van toezicht stelt zich op als gesprekspartner van het bestuur.	N.v.t.	N.v.t.
50	Het bestuur weegt de aanbevelingen van raad van toezicht of visitatiecommissie zorgvuldig en motiveert afwijkingen.	N.v.t.	N.v.t.
51	Het BO voert zijn taak uit als 'goed huisvader' (m/v) voor alle belanghebbenden.	N.v.t.	N.v.t.
52	Het BO zorgt dat de leden onafhankelijk en kritisch kunnen functioneren.	N.v.t.	N.v.t.
53	Het BO bewaakt of het bestuur de uitvoeringsovereenkomst of het uitvoeringsreglement en het pensioenreglement juist uitvoert. Ook bewaakt het BO of het bestuur de belangen van de verschillende groepen belanghebbenden evenwichtig afweegt.	N.v.t.	N.v.t.

Norm	Taken en werkwijze bestuur	Voldoen we aan de norm?	Vindplaats toelichting bestuursverslag of website
54	Het BO onderneemt actie als het van oordeel is dat het bestuur niet naar behoren functioneert.	N.v.t.	N.v.t.
55	Het bestuur gaat een dialoog aan met het VO dan wel het BO bij het afleggen van verantwoording.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
56	Het bestuur draagt de accountant of actuaris die controle uitvoert in beginsel geen andere werkzaamheden op dan controle. Geeft het bestuur wel een andere opdracht, dan vraagt dit zorgvuldige afweging en een afzonderlijke opdrachtformulering.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
57	Het bestuur beoordeelt vierjaarlijks het functioneren van de accountant en de actuaris en stelt het Intern Toezicht en VO of BO van de uitkomst op de hoogte.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
58	Het bestuur geeft publiekelijk inzicht in missie, visie en strategie.	Ja	Eerste pagina bestuursverslag
59	Het bestuur geeft inzicht in het beleid, de besluitvormingsprocedures, de besluiten en de realisatie van het beleid.	Ja	Het bestuur legt alle besluitvorming en overwegingen vast in beleidsnotities en in de notulen. De verantwoording over de genomen besluiten maakt deel uit van het bestuursverslag.
60	Het bestuur vervult zijn taak op een transparante (open en toegankelijke) manier. Dat zorgt ervoor dat belanghebbenden inzicht kunnen krijgen in de informatie, overwegingen en argumenten die ten grondslag liggen aan besluiten en handelingen.	Ja	Via de website, nieuwsbrieven en het bestuursverslag worden de betrokkenen geïnformeerd over ontwikkelingen en de financiële positie van het pensioenfonds. Ook kan eenieder zich aanmelden voor de digitale nieuwsbrief.
61	Het bestuur legt gemotiveerd vast voor welke wijze van uitvoering is gekozen. Deze informatie is beschikbaar voor de belanghebbenden.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
62	Het bestuur legt zijn overwegingen omtrent verantwoord beleggen vast en zorgt ervoor dat deze beschikbaar zijn voor belanghebbenden.	Ja	Op de website van het pensioenfonds: infographics en duurzaamheidsverslag. In hoofdstuk 3 van het bestuursverslag wordt verantwoording afgelegd.
63	Het bestuur stelt beleid vast rond transparantie en communicatie. Het bestuur evalueert dit beleid periodiek en in ieder geval eens per drie jaar.	Ja	Hoofdstuk 6 van het bestuursverslag.
64	Het bestuur rapporteert in het jaarverslag over de naleving van de interne gedragscode (zoals bedoeld in de normen 15 en 16) en deze Code, net als over de evaluatie van het functioneren van het bestuur.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag en deze bijlage.
65	Het bestuur zorgt voor een adequate klachten- en geschillenprocedure die voor belanghebbenden eenvoudig toegankelijk is. In het jaarverslag rapporteert het bestuur over de afhandeling van klachten en de veranderingen in regelingen of processen die daaruit voortvloeien.	Ja	Het pensioenfonds heeft een klachten- en een geschillencommissie en een geschillenprocedure, zoals vastgelegd in het geschillenreglement. De procedure is te vinden op de website. In het bestuursverslag (hoofdstuk 6) wordt gerapporteerd over klachten.

BIJLAGE

Begrippenlijst

A

ABTN

Afkorting voor Actuariële en Bedrijfstechnische Nota. In deze, door de wet verplicht gestelde nota, wordt het beleid van het pensioenfonds beschreven op het gebied van financiering, beleggingen, pensioenen en toeslagverlening.

Actief/Passief beheer

De twee belangrijkste methodes van beleggen zijn actief en passief beleggen. De doelstelling van actief beleggen is om een hoger rendement te behalen dan de gehanteerde benchmark. Hiertoe gaat de belegger op zoek naar interessante beleggingen. Hij belegt ten opzichte van de benchmark extra in bedrijven of andere beleggingen waarvan de hoogste rendementen worden verwacht. Bij passief beleggen is de doelstelling het rendement van de benchmark te evenaren. Om dit te bereiken wordt de samenstelling van de beleggingen van de benchmark gevolgd.

Actuariële analyse

In deze analyse wordt de invloed verklaard van opgetreden verschillen tussen de actuariële grondslagen en werkelijke ontwikkelingen.

Actuele dekkingsgraad

De actuele dekkingsgraad is een belangrijkemaatstaf voor de financiële positie van een pensioenfonds. Het geeft het pensioenvermogen als percentage van de contante waarde van de pensioenverplichtingen weer. De actuele dekkingsgraad kan wijzigen door diverse factoren, zoals de ontwikkeling van het beleggingsresultaat, verzekeringstechnische ontwikkelingen en de ontwikkeling van de rentetermijnstructuur.

Afkoopfactor

De factor waarmee afhankelijk van de leeftijd de waarde van de opgebouwde pensioenaanspraken wordt bepaald. De afkoopfactor wordt gehanteerd bij het afkopen van kleine pensioenbedragen. Dit houdt in, dat de gewezen deelnemer in plaats van het kleine pensioen een bedrag ineens ontvangt.

AFM

Autoriteit Financiële Markten.

Asset Liability Management (ALM)

Het in kaart brengen van de onderlinge samenhang van pensioenverplichtingen, premiebeleid en beleggingsportefeuille. Met behulp van ALM-simulatiemodellen worden beelden geschetst van de kansen en bedreigingen voor het pensioenfonds in diverse economische scenario's.

B

Beleggingsdepot

Ten behoeve van de beschikbare-premieregeling en/of de regeling individueel Pensioensparen heeft een deelnemer de keuze uit diverse beleggingsdepots. Elk beleggingsdepot heeft een bepaald risicoprofiel en daarbij behorende samenstelling van aandelen, obligaties en geldmarktinstrumenten.

Beleggingsfonds

Instelling die geld van derden belegt in aandelen of andere beleggingssoorten.

Beleggingsmix

De verdeling van beleggingen over verschillende beleggingscategorieën, zoals bijvoorbeeld aandelen, vastrentende waarden en overige beleggingen. Ook wel beleggingsportefeuille.

Beleidsdekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad is de twaalfmaands gemiddelde dekkingsgraad. De beleidsdekkingsgraad geeft de financiële positie van het pensioenfonds weer.

Benchmark

Representatieve herbeleggingsindex waartegen de prestaties van de beleggingsportefeuille worden afgezet (bijvoorbeeld MSCI-index).

Beschikbare-premieregeling (BPR)

Pensioenregeling waarin de hoogte van de verzekerde pensioenen afhankelijk is van de krachtens de regeling beschikbare premie en de daarmee te behalen (en behaalde) beleggingsopbrengsten. Met behulp van actuariële grondslagen en methoden wordt bij pensioneren de precieze hoogte van het pensioen vastgesteld. Bij andere typen pensioenregelingen wordt eerst de pensioenhoogte en vervolgens de hoogte van de premies vastgesteld.

C

CBS

Centraal Bureau voor de Statistiek.

Commodities

Commodities is de Engelse term voor grondstoffen. Grondstoffen zijn één van de verschillende soorten financiële instrumenten waarin belegd kan worden. Voorbeelden zijn goud, olie en graan.

Compliance

Met dit begrip wordt aangeduid dat een organisatie werkt in overeenstemming met vigerende wet- en regelgeving. Elke financiële instelling beschikt over een compliance regeling die voorschriften bevat waaraan de in die instelling werkzame personen zich dienen te houden en ook voorschriften over de wijze van controle op de naleving ervan. Ook veel instellingen die raakvlakken met de financiële sector hebben, zoals pensioenfondsen, hebben een compliance regeling. Een dergelijke regeling bevat bijvoorbeeld voorschriften over de wijze waarop functionarissen voor eigen rekening in effecten mogen handelen, restricties in de omgang met zakenrelaties en de omgang met vertrouwelijke informatie.

Contante waarde

De huidige waarde van een bedrag waarover je pas na een bepaalde periode de beschikking hebt.

Corporate Governance (voor pensioenfondsen)

Goed Pensioenfondsbestuur, waarbij integer en transparant handelen door het bestuur en het toezicht daarop zijn inbegrepen. Daarbij legt het bestuur verantwoording af over het gevoerde beleid.

Credit rating

Een rating is een risico-indicator. Een slechte rating betekent een hoog risico. Voor een hoog risico eisen beleggers en banken een hoge rente. Hoe slechter de rating dus is, hoe duurder het voor een onderneming wordt om geld te lenen. Een rating wordt toegekend door een daarin gespecialiseerd bedrijf. De grootste ratingbureaus zijn Moody's Investors Service en Standard & Poor's.

D

DB

Is de aanduiding voor Defined Benefit en geeft een pensioenregeling weer waarbij aanspraken worden opgebouwd in termen van een levenslange uitkering. DB is dan een verzamelnaam voor eindloon- en middelloonregelingen. In het kader van Pensioenfonds KPN wordt hier de middelloonregeling bedoeld over het jaarsalaris tot een bedrag van € 45.378 (peil 2023).

DC

Is de aanduiding voor Defined Contribution en geeft een pensioenregeling weer waarbij tijdens de opbouwfase de premies worden belegd. Op de pensioendatum wordt van het opgebouwde kapitaal een levenslang pensioen ingekocht. In het kader van Pensioenfonds KPN wordt hier de beschikbare premieregeling bedoeld over het jaarsalaris boven € 45.378 (peil 2023) tot aan maximaal € 114.866 (peil 2023).

Dekkingsgraad

Dit betreft de nominale dekkingsgraad. De dekkingsgraad is de verhouding tussen de netto-activa en de voorziening pensioenverplichtingen, uitgedrukt in een percentage. Dit verhoudingsgetal geeft aan in hoeverre op lange termijn de pensioenverplichtingen kunnen worden nagekomen. De netto-activa zijn het saldo van het belegd vermogen, de andere activa en de schulden.

Dekkingstekort

De Pensioenwet en het Besluit Financieel Toetsingskader Pensioenfondsen spreken van een situatie van dekkingstekort als de middelen van het pensioenfonds niet langer toereikend zijn om de voorziening pensioenverplichtingen en de reserve voor algemene risico's te dekken.

Derivaten

Van effecten afgeleide financiële instrumenten (beleggingsproducten), waarvan de waarde afhankelijk is van de waarde van andere meer onderliggende variabelen als valuta's, effecten en rentes. Voorbeelden zijn futures en swaps.

DNB

De Nederlandsche Bank.

Duratie (Duration)

De gevoeligheid van een waarde voor fluctuaties in de kapitaalmarktrente, rekening houdend met de resterende looptijd van die waarde.

E**Eigen vermogen**

Het eigen vermogen is het verschil tussen het aanwezige vermogen verminderd met de technische voorziening en de overige schulden van het pensioenfonds.

Emerging markets (opkomende markten)

Markten die eerder achterbleven bij de economische ontwikkeling, maar waarvan de vooruitzichten nu goed zijn. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om markten in Midden- en Zuid-Amerika, Midden- en Oost-Europa, het Verre Oosten en Zuid-Afrika.

Ervaringssterfte

Omdat aangenomen wordt dat de werkende bevolking gezonder is dan de niet werkende bevolking wordt op basis van ervaringscijfers op de sterftekansen zoals ontleend aan de prognosetafel een leeftijdsafhankelijke afslag toegepast. Door rekening te houden met deze ervaringssterfte worden de sterftekansen fondsspecifiek gemaakt.

ESG

Bij beleggingsbeslissingen in de beleggingsportefeuilles wordt rekening gehouden met het milieu (Environment), met sociale factoren (Social) en met maatstaven voor goed bestuur (Governance).

F**FED**

De Federal Reserve System of Federal Reserve of informeel ook wel The Fed is de federale, centrale bank van de Verenigde Staten van Amerika, vergelijkbaar met de Europese Centrale Bank.

Feitelijke premie

De feitelijke premie is de premie zoals deze daadwerkelijk wordt geheven in het boekjaar.

Financieel Toetsingskader (FTK)

De door DNB uitgevoerde methodiek voor de toetsing van de financiële opzet en toestand van pensioenfondsen die vanaf 1 januari 2007 verplicht is. Met ingang van 1 januari 2015 is het FTK aangepast en de tenaamstelling gewijzigd in nFTK.

Franchise

Het deel van het salaris dat niet wordt meegenomen bij het berekenen van de pensioengrondslag.

Futures

Termijncontract, waarin toekomstige aankoop en verkoop van financiële waarden zijn vastgelegd. Futures worden gebruikt om beleggingsrisico's af te dekken, maar ook voor de uitvoering van (global) tactische asset

allocatie.

G

Gedempte kostendeekkende premie

De gedempte kostendeekkende premie wordt berekend op basis van een eens in de vijf jaar vast te stellen rendementscurve. Bij de vaststelling van deze curve wordt rekening gehouden met de RTS-curve voor vastrentende waarden en het rendement op zakelijke waarden. Een en ander volgens de maximum parameters van de commissie Parameters.

Gedragscode

Schriftelijk stuk waarin regels en richtlijnen worden gegeven ter voorkoming van belangenconflicten tussen het zakelijk belang en de privébelangen van bij het pensioenfonds betrokken personen en van misbruik van vertrouwelijke informatie.

Green Bonds

Obligaties die tot doel hebben om een bijdrage te leveren aan het thema klimaat of andere milieuduurzaamheid doeleinden, waarmee daarnaast een risicopremie wordt ontvangen.

Grondstoffen

Grondstoffen en goederen waarvan de prijs in hoge mate wordt bepaald door de actuele vraag en aanbod. Voorbeelden zijn olie, graan en metalen.

GUPO

Uniform Pensioenoverzicht, een overzicht van de pensioenaanspraken dat jaarlijks aan de pensioengerechtigden wordt gestuurd.

H

Haalbaarheidstoets

De haalbaarheidstoets geeft inzicht in de samenhang tussen de financiële opzet, het verwachte pensioenresultaat en de risico's die daarbij gelden. Over de uitkomsten van de haalbaarheidstoets wordt gecommuniceerd richting verschillende stakeholders.

Hedgefondsen

Fondsen waarbij gebruik wordt gemaakt van een brede selectie van beleggingsstrategieën en beleggingsinstrumenten om onder alle (markt-)omstandigheden een positief (absoluut) rendement te halen.

Herstelplan

In het geval dat de dekkingsgraad van het pensioenfonds lager is dan de vereiste dekkingsgraad dient het pensioenfonds een herstelplan op te stellen. In dit plan zijn maatregelen opgenomen waardoor het pensioenfonds binnen de wettelijke kaders kan herstellen.

High yield

Obligaties met een credit rating lager dan BBB, ook wel non-investment grade genoemd.

Hypotheek

Een hypotheek is een lening om een huis te kunnen kopen. Een lening waarover rente wordt betaald en waarbij de woning als onderpand dient. Als belegger in hypotheek investeer je geld, zodat hypotheekverstrekters kunnen worden. De ontvangen hypotheekrente is een belangrijk element van het rendement.

I

Indexatie

Zie toeslagverlening.

Indexatieresultaat

Het indexatieresultaat is gedefinieerd als de cumulatief verleende indexatie in een bepaalde periode afgezet tegen de (cumulatieve) indexatie wanneer die gehele periode sprake zou zijn geweest van volledige (ten opzichte

van de 100% prijsindex) indexatie. Indexatieresultaat = Cumulatieve indexatie/Cumulatieve prijsinflatie
Voorbeeld Het pensioen bij aanvang is 100. Stel dat de prijzen over een periode van 15 jaar met 50% zijn gestegen, als de toeslagverlening in dezelfde periode in totaal 25% heeft bedragen bedraagt het indexatieresultaat $25/50 = 50\%$.

Individueel Pensioensparen (IPS)

Regeling voor deelnemers om naast het reguliere pensioen te beleggen voor aanvullend pensioen. Deelnemers kunnen vrijwillig deelnemen aan deze regeling.

Inkoopfactoren

Inkoopfactoren zijn de gehanteerde actuariële omzettingfactoren waarbij het spaarsaldo op pensioeningangsmoment wordt omgezet naar een jaarlijkse uitkering op basis van het dan geldende inkooptarief c.q. inkoopfactor.

Investment grade

Obligaties met een credit rating van BBB of hoger.

ISAE 3402, type II

Er zijn twee soorten ISAE 3402 rapportages; een type I rapport en een type II rapport. Inhoudelijk zijn beide typen rapporten hetzelfde. Het verschil wordt bepaald door de uitgevoerde controle; bij een type I audit stelt de accountant vast of het risk management framework en de beheersmaatregelen het normenkader afdekken (opzet) en bestaan op één bepaald moment. Bij een type II audit stelt de accountant gedurende een periode van minimaal zes maanden vast of de beheersmaatregelen ook effectief gewerkt hebben. Een type I rapportage heeft dus betrekking op één meetmoment en een type II rapportage heeft betrekking op minimaal zes maanden.

ISDA/CSA overeenkomst

Een ISDA-overeenkomst is een standaardcontract dat OTC-transacties tussen institutionele financiële partijen mogelijk maakt. CSA is een bijlage bij het ISDA-contract waarin partijen afspraken maken over het wederzijds te leveren en te accepteren onderpand.

K

Kostendekkende premie

Pensioenfondsen zijn verplicht om een kostendekkende premie te berekenen. De kostendekkende premie fungeert als (wettelijk) ijkpunt bij de beoordeling van de feitelijke premie die het pensioenfonds in rekening brengt. De kostendekkende premie bestaat uit de actuariel benodigde premie voor de pensioenverplichtingen, een opslag die nodig is voor het in stand houden van het vereist eigen vermogen, een opslag voor uitvoeringskosten van het pensioenfonds en de premie die actuariel benodigd is voor de voorwaardelijke onderdelen van de regeling.

L

Life Cycle

Ten behoeve van de beschikbare-premiereregeling en/of de regeling individueel pensioensparen kan worden belegd in de Life Cycle. Het principe van Life Cycle-beleggen is dat er wordt belegd in een risicoprofiel waarbij de samenstelling van de beleggingsmix is afgestemd op het aantal jaren tot aan de pensioendatum.

M

Maatschappelijk Verantwoord Beleggen (MVB)

Maatschappelijk Verantwoord Beleggen, ook wel aangeduid als Environmental, Social en Governance criteria (ESG), houdt rekening met hoe bedrijven en landen omgaan met mens en maatschappij.

Marktwaarde

De marktwaarde is het bedrag waarvoor een recht of een verplichting kan worden afgewikkeld tussen terzake goed geïnformeerde partijen, die tot een transactie bereid en onafhankelijk van elkaar zijn.

Matching portefeuille/ Return portefeuille

De matching portefeuille is het deel van de beleggingsportefeuille dat is ingericht om de rentegevoeligheid van de activa met de rentegevoeligheid van de passiva van een pensioenfonds af te stemmen. De return portefeuille is het deel van de beleggingsportefeuille dat is ingericht om extra rendement te genereren.

Middellood(regeling)

Het middellood is de hoogte van het gemiddelde salaris gedurende de hele loopbaan. Bij de middelloodregeling hangt het uiteindelijke pensioen af van het aantal jaren dat een deelnemer bij de werkgever in dienst is geweest en het salarisverloop tijdens deze werkzame periode. Het op te bouwen pensioen is bij deze regeling een gewogen gemiddelde van alle pensioengrondslagen over de gehele periode van deelname aan de regeling.

Minimaal vereist eigen vermogen

Pensioenfondsen dienen een Minimum Vereist Eigen Vermogen (MVEV) aan te houden. Dit MVEV wordt berekend op basis van wettelijke regels.

Multi manager

Is een fondsmanager die een selectie maakt uit de best presterende beleggingsfondsen.

N**Netto-risico**

Het restant aan risico dat overblijft na het nemen van beheersmaatregelen.

Non-investment grade

Obligaties met een credit rating lager dan BBB, ook wel high yield genoemd.

O**Onderdekking (dekkingstekort)**

Situatie dat de middelen van het pensioenfonds niet langer toereikend zijn om de voorziening pensioenverplichtingen en de reserve voor algemene risico's te dekken.

Opkomende markten

Markten die eerder achterbleven bij de economische ontwikkeling, maar waarvan de vooruitzichten nu goed zijn. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om markten in Midden- en Zuid-Amerika, Midden- en Oost-Europa, het Verre Oosten en Zuid-Afrika.

Outperformance/underperformance

Het rendement dat een vermogensbeheerder heeft behaald over een door hem beheerde portefeuille ten opzichte van het rendement van de benchmark.

OTC (Over the counter)

Deze term heeft betrekking op financiële transacties die niet via de beurs verlopen, maar die direct tussen twee partijen afgesloten worden

Overige beleggingen

Beleggingen anders dan de voor een pensioenfonds meer traditionele beleggingen zoals aandelen en vastrentende waarden. Onder overige beleggingen vallen de categorieën grondstoffen en hedgefondsen.

P**Partnerpensioen op kapitaalbasis/ risicobasis**

Partnerpensioen op kapitaalbasis: er bestaat zowel aanspraak op partnerpensioen bij overlijden tijdens de deelneming als bij overlijden na einde deelneming (als gewezen deelnemer of pensioengerechtigde).

Partnerpensioen op risicobasis: er bestaat alleen aanspraak op partnerpensioen bij overlijden tijdens de deelneming. Partnerpensioen voor de pensioendatum op risicobasis en na pensioendatum op kapitaalbasis: er bestaat aanspraak op partnerpensioen bij overlijden tijdens de deelneming of bij overlijden na ingang van het ouderdompensioen; er bestaat geen aanspraak op partnerpensioen bij overlijden als gewezen deelnemer.

Pensioenaanspraak

Een recht op toekomstige pensioenuitkeringen. De aanspraak op pensioen wordt onderscheiden van het ingegane pensioen.

Pensioenfederatie

In de Pensioenfederatie zijn drie instellingen gefuseerd: de Vereniging van Bedrijfstakpensioenfondsen (VB), de Stichting voor Ondernemingspensioenfondsen (OPF) en de Unie van Beroepspensioenfondsen (UvB). De Pensioenfederatie vertegenwoordigt via deze koepels de aangesloten pensioenfondsen.

Pensioengrondslag

Het gedeelte van het salaris dat de grondslag vormt voor de pensioenopbouw van een deelnemer. De pensioengrondslag wordt berekend door het pensioengevend jaarsalaris te verminderen met de franchise.

Pensioenplanner

Een internettoepassing waarmee deelnemers inzicht hebben in hun opgebouwde pensioenrechten en berekeningen kunnen maken op basis van (mogelijke) veranderingen in persoonlijke en/of werksituatie.

Pensioenrecht

Een recht op ingegane pensioenuitkeringen.

Pensioenresultaat

Het pensioenresultaat is gedefinieerd als het (cumulatieve) niveau van de (toekomstige) pensioenuitkeringen na een bepaalde periode, afgezet tegen de (cumulatieve) hoogte van de (toekomstige) pensioenuitkeringen wanneer die gehele periode sprake zou zijn geweest van toeslag volgens de prijsinflatie. Het pensioenresultaat vergelijkt het nominale pensioen plus toeslag met het nominale pensioen plus prijsinflatie en geeft in feite de koopkracht van het pensioen weer. $\text{Pensioenresultaat} = (1 + \text{Cumulatieve toeslag}) / (1 + \text{Cumulatieve prijsinflatie})$ Voorbeeld Het pensioen bij aanvang is 100. Stel dat de prijzen over een periode van 15 jaar met 50% zijn gestegen, als de toeslagverlening in dezelfde periode in totaal 25% heeft bedragen, bedraagt het pensioenresultaat $1,25/1,50 = 83,33\%$

Pensioenwet

Op 1 januari 2007 is de Pensioenwet in werking getreden. De Pensioenwet heeft tot doel de waarborgen te verschaffen voor financiële zekerheid, individuele zekerheid en uitvoeringszekerheid.

Premiedepot

Dit is een depot dat geen onderdeel van het eigen vermogen is. De vaste premie van 23% wordt toegevoegd aan het premiedepot en de gedempte kostendekkende premie en de premie voor de beschikbare premieregeling voor de jaarlijkse opbouw van pensioenaanspraken worden onttrokken. Dit depot kan alleen voor premiebetaling gebruikt worden en telt niet mee voor de bepaling van de hoogte van de (beleids)dekkingsgraad.

Premieovereenkomst

De premieovereenkomst heeft betrekking op de pensioenregeling voor het salarisdeel boven € 45.378, waarvoor een beschikbare- premieregeling (BPR) geldt en voor de Individueel Pensioenspaarregeling (IPS).

Prepensioen

Het pensioen ter overbrugging van de periode tussen het moment van vervroegde pensionering en het moment waarop het levenslange ouderdompensioen ingaat.

Prognosetafels

Prognosetafels geven de gemiddelde waargenomen overlevings- en sterftefrequenties binnen de Nederlandse bevolking weer over een afgelopen vijfjarige periode en projecteren die naar de toekomst op basis van de in de in het verleden waargenomen en naar de toekomst doorgetrokken trends in deze frequenties. Zij worden gebruikt bij het berekenen van pensioenpremies en de waardering van de pensioenverplichtingen. Er zijn voor mannen en vrouwen aparte prognosetafels afgeleid: GBM en GBV. De prognosetafels worden verder aangeduid met jaartallen die de waarnemingsperiode aangeven, bijvoorbeeld GBM en GBV 2012-2062.

Q

Quorum

Het aantal bestuursleden dat aanwezig moet zijn in een vergadering om geldige besluiten te kunnen nemen.

R

Raad van toezicht

In het kader van de Principes voor Goed Pensioenfondsbestuur kan voor het intern toezichthoudend orgaan gekozen worden voor een raad van toezicht die het functioneren van het bestuur toetst en jaarlijks daarover aan het bestuur rapporteert.

Reële dekkingsgraad

Een reële dekkingsgraad laat zien in welke mate de reële verplichtingen gedekt zijn door nu aanwezig pensioenfondsvermogen. De reële verplichtingen zijn de nu en in de toekomst uit te keren pensioenen, maar dan zodanig verhoogd dat er sprake is van volledig koopkrachtbehoud. De reële dekkingsgraad laat zien in welke mate nu aanwezig vermogen in het pensioenfonds voldoet om pensioen uit te keren met volledig koopkrachtbehoud

Renterisico

Het risico dat rentefluctuaties - als gevolg van ontoereikende afstemming tussen rentegevoelige activa en passiva op het gebied van rentelooptijden en rentevoet - leiden tot ongewenste effecten op balans en resultaat.

(Rente)swap

Ruil van rendement op een vastgestelde lange rente tegen een variabele korte rente gedurende een vastgestelde looptijd.

(Rente)swaption

Een (rente)swaption is een optie op een renteswap. Een (rente)swaption kan worden vergeleken met een verzekering tegen rentedalingen. Het belangrijkste nadeel is de premie die voor dit instrument moet worden betaald.

Rentetermijnstructuur (RTS), inclusief ultimate forward rate (UFR)

Maandelijks door DNB gepubliceerde marktrente met een looptijd van 1 tot 60 jaar (rentecurve), waarmee de toekomstige kasstromen van de verplichtingen worden verdisconteerd.

Reservetekort

De Pensioenwet en het Besluit Financieel Toetsingskader Pensioenfondsen spreken van een reservetekort als de middelen ontoereikend zijn om naast de voorziening pensioenverplichtingen en de reserve voor algemene risico's, ook nog de vereiste reserve beleggingsrisico's, de reserve voorgenomen pensioenaanpassing en eventuele andere reserves te dekken.

Risicomanagement

Naar aanleiding van de negatieve marktontwikkelingen en de invloed daarvan op de dekkingsgraad heeft het bestuur het afgelopen jaar extra aandacht besteed aan het risicomanagement van de beleggingsportefeuille. Op basis hiervan is het beleggingsbeleid verder aangescherpt. De doelstelling van het gewijzigde beleggingsbeleid is het beschermen van de dekkingsgraad tegen extreme risico's. Hierbij is er nadruk gelegd op de twee grootste risico's voor de dekkingsgraad: het risico van dalende aandelenkoersen en het risico van een verder dalende rente. Daarnaast blijft het pensioenfonds toch deels profiteren van een eventueel oplopende rente en stijgende aandelenkoersen.

Risicopremie

Dit is de premie voor risicodekking, waarbij van jaar tot jaar wordt afgerekend. Er is geen voorziening voor de risicodekking.

RJ610

De Raad voor de Jaarverslaglegging (RJ) heeft een richtlijn opgesteld (RJ610) voor pensioenfondsen, met voorwaarden voor het jaarverslag en de jaarrekening.

S

Service Level Agreement (SLA)-rapportages

Een Service Level Agreement is een overeenkomst met afspraken over de dienstverlening tussen het pensioenfonds en een uitvoerder. In SLA rapportages wordt door de uitvoerder het pensioenfonds gerapporteerd over de mate waarin de gemaakte afspraken zijn nagekomen.

Securities lending

Security lending is het uitlenen van aandelen en obligaties voor een vastgestelde periode aan derden in ruil voor een geldelijke vergoeding. Doordat het economische eigendom bij de uitlener blijft, wordt er geen koersrisico gelopen.

SIRA

De systematische integriteitsrisicoanalyse (SIRA) richt zich op de beheersing van het integriteitsrisico binnen ons pensioenfonds en bij uitbestedingspartijen.

Sociale Partners

De Sociale Partners is de verzamelnaam voor de werkgevers- en werknemersorganisaties.

SPO

Stichting Pensioen Opleidingen.

Spread

Het renteverskil tussen bedrijfsobligaties en staatsobligaties.

Sterftetafels

Zie prognosetafels.

Stichtingskapitaal en reserves

Zie eigen vermogen.

S-toets (solvabiliteitstoets)

Toets in het kader van het FTK. Naast het benodigde vermogen uit de minimumtoets dient in deze toets ook een buffer te worden aangehouden om bij tegenvallende beleggingsresultaten aan het einde van een jaar voldoende vermogen te hebben om op dat moment weer aan de minimumtoets te kunnen voldoen. Als uitgangspunt voor de toets geldt de aanname dat zich gedurende het jaar na balansdatum een ongunstig scenario voltrekt en dat één jaar na balansdatum de aanwezige verplichtingen aan een andere pensioenuitvoerder moeten kunnen worden overgedragen op marktconforme condities.

Strategische allocatie

De verdeling van beleggingen over verschillende beleggingscategorieën, zoals bijvoorbeeld aandelen, vastrentende waarden en derivaten. Ook wel beleggingsportefeuille.

Strategische normportefeuille

De strategische normportefeuille is een schaduwportefeuille waarin het pensioengeld in theorie belegd zou kunnen worden. De normportefeuille is dan ook, net als de werkelijke portefeuille, omgeven met regels en afspraken. De normportefeuille bestaat uit meerdere beleggingscategorieën, bijvoorbeeld aandelen en vastrentende waarden. Elke categorie heeft een bepaalde gewichting. Verder wordt per categorie een 'belegbare' index afgesproken die als vergelijkingsmaatstaf geldt.

Swap

Een swap is een derivaat waarbij een partij een bepaalde kasstroom of risico wisselt tegen dat van een andere partij. Deze twee componenten worden ook wel de 'legs' van de transactie genoemd. Swaps zijn derivaten, dat wil zeggen dat ze afgeleide producten zijn.

T

Technische voorziening (voorziening pensioenverplichtingen)

Technische voorzieningen worden gevormd om alle uit de pensioenregeling of andere overeenkomsten voortvloeiende pensioenverplichtingen te kunnen nakomen.

Toekomst Bestendig Toeslagverlenen (TBT)

De grens voor Toekomst Bestendig Toeslagverlenen (TBT) is de grens waarop het pensioenfonds op basis van toekomstbestendige toeslagverlening de volledige toeslag kan toekennen. Deze grens wordt jaarlijks bepaald en is afhankelijk van de rentestand van dat moment.

Toeslagverlening (indexatie)

Om de koopkracht van pensioenen niet achteruit te laten gaan, kunnen pensioenen worden aangepast. Dit houdt in dat een toeslag kan worden gegeven op het pensioen. Het bestuur neemt jaarlijks een besluit over het al dan niet verhogen van uw pensioenaanspraken of -rechten. De toeslagverlening bij het pensioenfonds is voorwaardelijk. Er wordt slechts toeslag verleend voor zover de middelen van het pensioenfonds dit toelaten.

U

Uitkeringsovereenkomst

De uitkeringsovereenkomst heeft betrekking op de pensioenregeling voor het salarisdeel tot een bepaald bedrag, waarvoor een regeling op basis van het middelloonsysteem geldt.

Uitvoeringsovereenkomst

De overeenkomst tussen een werkgever en een pensioenfonds over de uitvoering van één of meer pensioenregelingen.

UPO

Uniform Pensioenoverzicht, een overzicht van de pensioenaanspraken dat jaarlijks aan de actieve en gewezen deelnemers wordt gestuurd.

V

Valutarisico

Door wisselkoersveranderingen loopt het pensioenfonds het risico dat beleggingen minder waard worden. Om dit risico te beperken dekt het pensioenfonds gedeeltelijk de valuta's af.

VBDO

Vereniging van **B**eleggers voor **D**uurzame **O**ntwikkeling.

Verantwoordingsorgaan

De in de Principes voor Goed Pensioenfondsbestuur gehanteerde term voor een orgaan waarin de actieve deelnemers, de pensioengerechtigden en de financieel betrokken werkgever(s) zijn vertegenwoordigd en waaraan het bestuur periodiek verantwoording aflegt.

Verbonden personen

Alle leden van de organen van het pensioenfonds en andere personen die werkzaamheden voor het pensioenfonds verrichten, afhankelijk van de duur waarvoor of de juridische basis waarop zij werkzaam zijn.

Vereist eigen vermogen

De hoogte van het Vereist Eigen Vermogen (VEV) is afhankelijk van de mate waarin een pensioenfonds risico's loopt. Oogmerk van het eigen vermogen is er voor te zorgen dat de pensioenverplichtingen met voldoende mate van zekerheid kunnen worden nagekomen. Voor de vaststelling van het VEV geldt een standaardmodel.

Voorwaardelijk pensioen

Een extra voorwaardelijk pensioen wat in 2006 is vastgesteld voor de toen aanwezige deelnemers. De verdere voorwaarden zijn opgenomen in de bijlagen 6 en 9 van de cao.

Voortzettende deelnemers

Deelnemers die wel pensioen opbouwen, maar niet meer in dienst zijn bij de werkgever. Dit geldt bijvoorbeeld voor medewerkers die gebruik hebben gemaakt van een VUT regeling of medewerkers die (gedeeltelijk) arbeidsongeschikt zijn verklaard.

VPL

De afkorting van de Wet aanpassing fiscale behandeling VUT/ prepensioen en introductie Levensloopregeling.

W

Waardeoverdracht(en)

Het naar een andere pensioenregeling overdragen van de waarde van het opgebouwde pensioenrecht.

Wet toekomst pensioenen (Wtp)

Dit betreft de wet ten aanzien van de hervorming van het pensioenstelsel.

Wet verbeterde premieregeling (Wvp)

De Wet verbeterde premieregeling geeft deelnemers aan een premie- of kapitaalovereenkomst de mogelijkheid om op pensioendatum een keuze te maken tussen een vast (gegarandeerd) pensioen en een variabel (risicodragend) pensioen na pensioendatum waarvan de hoogte van de pensioenuitkering samenhangt met de waarde van de onderliggende beleggingen.

WIA

Dit is de afkorting voor de wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen.

BIJLAGE

SFDR-rapportage 2023

Model voor periodieke informatieverstopping voor de financiële producten als bedoeld in artikel 8, leden 1, 2 en 2 bis, van Verordening (EU) 2019/2088 en artikel 6, eerste alinea, van Verordening (EU) 2020/852

Productbenaming: Stichting Pensioenfonds KPN
Identificatiecode voor juridische entiteiten (LEI): 724500DDF8E7OSRAVS64

Voor het vullen van dit 2023 SFDR periodic report is overgegaan naar een nieuwe dataprovider. Ten opzichte van het 2022 SFDR periodic report zijn er verschillen, die verklaard kunnen worden door een wijziging in methodologie en/of een andere beschikbaarheid van gegevens (data coverage).

Ecologische en/of sociale kenmerken (E/S-kenmerken)

Had dit financiële product een duurzame beleggingsdoelstelling?

●● ☐ Ja	●● ☒ Nee
☐ Er zijn duurzame beleggingen met een milieudoelstelling gedaan: ___% ☐ in economische activiteiten die als ecologisch duurzaam zijn aangemerkt in de EU-taxonomie ☐ in economische activiteiten die niet als ecologisch duurzaam zijn aangemerkt in de EU-taxonomie	☒ Het product promootte ecologische/sociale (E/S) kenmerken en hoewel het geen duurzame beleggingen als doelstelling had, had het een minimumaandeel duurzame beleggingen van 2,42% ☒ met een milieudoelstelling in economische activiteiten die als ecologisch duurzaam zijn aangemerkt in de EU-taxonomie ☐ met een milieudoelstelling in economische activiteiten die niet als ecologisch duurzaam zijn aangemerkt in de EU-taxonomie ☐ met een sociale doelstelling
☐ Er zijn duurzame investeringen met een sociale doelstelling gedaan: ___%	☐ Het product promootte E/S-kenmerken, maar deed geen duurzame investeringen

Duurzame belegging: een belegging in een economische activiteit die bijdraagt aan het behalen van een milieudoelstelling of sociale doelstelling, mits deze belegging geen ernstige afbreuk doet aan milieu- of sociale doelstellingen en de ondernemingen waarin is belegd praktijken op het gebied van goed bestuur toepassen.

De **EU-taxonomie** is een classificatiesysteem dat is vastgelegd in Verordening (EU) 2020/852, waarbij een lijst van **ecologisch duurzame economische activiteiten** is vastgesteld. In de verordening is geen lijst van sociaal duurzame economische activiteiten vastgesteld. Duurzame beleggingen met een milieudoelstelling kunnen al dan niet in overeenstemming zijn met de taxonomie.

In hoeverre is voldaan aan de ecologische en/of sociale kenmerken die dit financiële product promoot?

Dit financieel product heeft beleggingen in emittenten vermeden waarvan is vastgesteld dat zij aanzienlijke negatieve gevolgen hebben voor de biodiversiteit, het milieu, de mensenrechten en gezondheid. Daarnaast is er een dialoog gevoerd met ondernemingen die gescreend zijn op de door ons vastgestelde criteria om deze ondernemingen te bewegen tot verandering op de geïdentificeerde tekortkomingen. Dit is bereikt door zich te houden aan de uitsluitingenlijst en het engagementbeleid zoals beschreven in het Beleid Maatschappelijk Verantwoord Beleggen. De uitvoering van het beleid is grotendeels uitbesteed aan de fiduciair vermogensbeheerder/de beheerder van de multi-manager (MM) beleggingsfondsen waarin we participeren. Hiermee commiteren we ons aan de Aegon MM NL Sustainability Risks and Impacts Policy.

Nieuwe beleggingen

In de verslagperiode is niet belegd in emittenten waarvan is vastgesteld dat zij betrokken zijn bij uitgesloten activiteiten.

Bestaande posities

Posities die niet langer voldeden aan het Aegon MM NL Sustainability Risks and Impacts Policy zijn in de verslagperiode actief beheerd en afgewikkeld.

Daarnaast heeft het pensioenfonds de Fondsbeheerder ook geïnstrueerd om actief te sturen op het reduceren van de "carbon footprint". De duurzaamheidsindicator die hiermee in verband staat is PAI#2. Deze geeft het deel van de emissies aan die door het fonds is gefinancierd. Dit wordt bepaald door de totale emissies van een emitteer te corrigeren naar de verhouding tussen het geïnvesteerde bedrag en de total bedrijfswaarde inclusief cash (EVIC).

Hoe hebben de duurzaamheidsindicatoren gepresteerd?¹

Duurzaamheids-indicatoren meten hoe wordt voldaan aan de ecologische of sociale kenmerken die het financiële product promoot.

Duurzaamheidsindicator	Eenheid	Waarde
Aandeel van beleggingen in bedrijven die 5% of meer van hun inkomsten halen uit thermische kolonexploratie, mijnbouw of raffinage.	(% betrokken)	0
Aandeel van beleggingen in bedrijven die jaarlijks meer dan 20 miljoen ton thermische steenkool produceren en actief bezig zijn met het uitbreiden van exploratie-, mijnbouw- of raffinageactiviteiten, worden ook uitgesloten, zelfs als dit minder dan 5% van hun inkomsten uitmaakt.	(% betrokken)	0
Aandeel van beleggingen in bedrijven die 5% of meer van hun inkomsten halen uit elektriciteitsopwekking met thermische kolen.	(% betrokken)	0
Aandeel van beleggingen in bedrijven die eigenaar zijn van kolengestookte elektriciteitsopwekkingscapaciteit groter dan 10 gigawatt en actief bezig zijn met het uitbreiden van de productiecapaciteit voor kolengestookte elektriciteit, worden ook uitgesloten, zelfs als dit minder dan 5% van hun inkomsten uitmaakt.	(% betrokken)	0
Aandeel van beleggingen in bedrijven die 5% of meer van hun totale olie-equivalente productie halen uit teerzanden.	(% betrokken)	0
Aandeel van beleggingen in bedrijven die 5% of meer van hun omzet halen uit de exploratie en productie van olie en gas in offshore Arctische regio's.	(% betrokken)	0

¹ Onderstaande resultaten zijn gebaseerd op kwartaal einde posities

Aandeel van beleggingen in pijpleidingexploitanten en bedrijven die aanzienlijk betrokken zijn bij het transport van teerzanden.	(% betrokken)	0
Aandeel van beleggingen in bedrijven die 5% of meer van hun omzet halen uit palmolieproductie en/of distributie.	(% betrokken)	0
Aandeel van beleggingen in bedrijven die bossen beheren met 75% of lager FSC-certificering.	(% betrokken)	0
Aandeel van beleggingen in bedrijven die 5% of meer van hun omzet halen uit tabaksproductie.	(% betrokken)	0
Aandeel van beleggingen in door de overheid uitgegeven schulden (bijv. overheidsobligaties) van landen die systematisch mensenrechten schenden of van een land waarvan de regering onderworpen is aan een wapenembargo van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties, de Verenigde Staten, de Europese Unie of een ander relevant multilateraal wapenembargo.	(% betrokken)	0
Aandeel van beleggingen in bedrijven die betrokken zijn bij de ontwikkeling, productie, onderhoud en handel van: <ul style="list-style-type: none"> - Antipersoonsmijnen - Biologische of chemische wapens - Clusterbommen - Munitie met verarmd uranium - Brandbommen met witte fosfor - Nucleaire wapensystemen. 	(% betrokken)	0
Aandeel van beleggingen in bedrijven die sleutel- en specifieke componenten produceren of ontwikkelen voor controversiële wapens, zoals hierboven vermeld, of essentiële diensten aanbieden voor hun gebruik.	(% betrokken)	0
Aandeel van beleggingen in bedrijven die betrokken zijn bij de wapenhandel met: <ul style="list-style-type: none"> - Landen waar een wapenembargo van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties, de Verenigde Staten, de Europese Unie of een ander relevant multilateraal wapenembargo van kracht is; - Landen die deel uitmaken van een oorlogsgebied; en/of - Hoogrisicolanden waarvoor de Nederlandse overheid een 'vermoeden van weigering' hanteert bij het goedkeuren van exportvergunningen. 	(% betrokken)	0
Aandeel van beleggingen in Russische en Wit-Russische bedrijven.	(% betrokken)	0

● **... en in vergelijking tot voorgaande perioden?**

De duurzaamheidsindicatoren hebben vergelijkbaar gepresteerd als in de voorgaande perioden.

● **Wat waren de doelstellingen van de duurzame beleggingen die het financiële product gedeeltelijk heeft gedaan en hoe droeg de duurzame belegging bij tot die doelstelling?**

Niet van toepassing

In de EU-taxonomie is het beginsel "geen ernstige afbreuk doen" vastgesteld, dat inhoudt dat op de taxonomie afgestemde beleggingen geen ernstige afbreuk mogen doen aan de doelstellingen van de EU-taxonomie en dat vergezeld gaat van specifieke EU-criteria.

Het beginsel "geen ernstige afbreuk doen" is alleen van toepassing op de onderliggende van het financiële product die rekening houden met de EU-criteria voor ecologisch duurzame economische activiteiten. De onderliggende beleggingen van het resterende deel van dit financiële product houden geen rekening met de EU-criteria voor ecologisch duurzame economische activiteiten.

Andere duurzame beleggingen mogen ook geen ernstige afbreuk doen aan milieu- of sociale doelstellingen.

Hoe hebben de duurzame beleggingen die het financiële product gedeeltelijk heeft gedaan, geen ernstige afbreuk gedaan aan ecologische of sociale duurzame beleggingsdoelstellingen?

Niet van toepassing

- *Hoe is rekening gehouden met de indicatoren voor ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren?*

Niet van toepassing

- *Waren duurzame beleggingen afgestemd op de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen en de leidende beginselen van de VN inzake bedrijfsleven en mensenrechten? Details:*

Niet van toepassing

De belangrijkste ongunstige effecten zijn de belangrijkste negatieve effecten van beleggingsbeslissingen op duurzaamheidsfactoren die verband houden met ecologische en sociale thema's en arbeidsomstandigheden, eerbiediging van de mensen-rechten en bestrijding van corruptie en omkoping.

Hoe is in dit financiële product rekening gehouden met de belangrijkste ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren?

Dit financieel product heeft rekening gehouden met de belangrijkste ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren (Principal Adverse Impact indicators, hierna gerefereerd als PAIs) wanneer dit zinvol was en er voldoende gegevens beschikbaar waren (voor bepaalde soorten effecten of activaklassen zijn mogelijk weinig of geen PAI-gegevens beschikbaar). Derdenbeheerders hebben zich hieraan ook moeten committeren. Voor bepaalde soorten effecten of activaklassen kunnen beperkte of geen PAI-gegevens beschikbaar zijn. Voor dit deel van de portefeuille geldt dat we afhankelijk van de data-beschikbaarheid PAI's op een 'best effort' basis mee hebben gewogen.

Uitsluitingen:

De uitsluitingenlijst in ons duurzaamheidsbeleid is opgesteld door middel van screening op bepaalde belangrijke ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren (klimaatverandering, mensenrechten, enz.).

Engagement:

De belangrijkste PAIs zijn gebruikt om engagementactiviteiten te identificeren en te prioriteren.

Portefeuillebeheer:

Waar relevant zijn PAIs door externe vermogensbeheerders beschouwd tijdens het portefeuillebeheerproces. Externe beheerders hebben de PAIs binnen de context van de beleggingsrichtsnoeren en -doelstelling van het fonds in beschouwing genomen. Dit waar gegevens voldoende beschikbaar waren.

Risicobeheer:

Portefeuillemanagers hebben PAIs beschouwd en beoordeeld tijdens vergaderingen met de externe vermogensbeheerders over het portefeuillerisico van de onderliggende mandaten.

PAI-statistieken:²

Ongunstige duurzaamheidsindicator	Metriek	Gevolgen 2023 ³
Klimaat- en andere milieugerelateerde indicatoren		

Uitstoot van broeikasgassen 	1. Broeikasgas emissies	Scope 1 broeikasgasemissies (tCO ₂ eq)	111,016.49 (65%)
		Scope 2 broeikasgasemissies (tCO ₂ eq)	37,907.20 (65%)
		Scope 3 broeikasgasemissies (tCO ₂ eq)	1,587,821.24 (65%)
		Totale broeikasgasemissies (tCO ₂ eq)	1,736,744.93 (65%)
	2. Ecologische voetafdruk	Koolstofvoetafdruk (tCO ₂ eq/EURm)	289.83 (65%)
	3. Broeikasgas intensiteit van ondernemingen waarin wordt belegd	Broeikasgas intensiteit van ondernemingen waarin wordt belegd (tCO ₂ eq/EURm)	714.37 (63%)
	4. Blootstelling aan bedrijven die actief zijn in de sector fossiele brandstoffen	Aandeel beleggingen in bedrijven die actief zijn in de fossiele sector	4.92% (66%)
	5. Aandeel in het verbruik en de productie van niet-hernieuwbare energie	Aandeel niet-hernieuwbare energieconsumptie van ondernemingen waarin wordt belegd uit niet-hernieuwbare energiebronnen in vergelijking met hernieuwbare energiebronnen, uitgedrukt als percentage	21% (34%)
		Aandeel niet-hernieuwbare energieproductie van ondernemingen waarin wordt belegd uit niet-hernieuwbare energiebronnen in vergelijking met hernieuwbare energiebronnen, uitgedrukt als percentage	98% (65%)
	6. Intensiteit van het energieverbruik per klimaatsector met een grote impact	Landbouw, bosbouw en visserij (GWh/EURm)	0.00 (0%)
Bouwnijverheid (GWh/EURm)		0.02 (0%)	
Levering van elektriciteit, gas, stoom en airconditioning (GWh/EURm)		0.00 (1%)	

² PAI's zijn een gemiddelde van vier kwartalen en derivaten zijn buiten beschouwing gelaten

³ het getal tussen haakjes geeft de mate van beschikbaarheid van data weer

		Verwerkende industrie (GWh/EURm)	0.31 (18%)
		Winning van delfstoffen (GWh/EURm)	0.01 (1%)
		Vastgoedactiviteiten (GWh/EURm)	0.01 (2%)
		Transport en opslag (GWh/EURm)	0.02 (2%)
		Watervoorziening, riolering, afvalbeheer en sanering (GWh/EURm)	0.00 (0%)
		Groot- en detailhandel in auto's en motorfietsen (GWh/EURm)	0.00 (4%)
Biodiversiteit 	7. Activiteiten die een negatieve invloed hebben op de biodiversiteit - kwetsbare gebieden	Aandeel beleggingen in ondernemingen waarvan de vestigingen/activiteiten zich in of nabij biodiversiteitsgevoelige gebieden bevinden, waar de activiteiten van die ondernemingen waarin wordt belegd een negatieve invloed hebben op die gebieden	0.01% (66%)
Water 	8. Emissies naar water	Tonnen emissies naar water gegenereerd door ondernemingen waarin wordt belegd per miljoen EUR belegd, uitgedrukt als gewogen gemiddelde	0.00 (1%)
Afval 	9. Gevaarlijk afval verhouding	Tonnen gevaarlijk afval geproduceerd door ondernemingen waarin wordt belegd per miljoen EUR belegd, uitgedrukt als gewogen gemiddelde	1.14 (23%)

Sociale zaken en werknemers, respect voor mensenrechten, anticorruptie en anti-omkoping

	10. Schendingen van de beginselen van het Global Compact van de VN en de OESO-richtlijnen voor Ondernemingen	Aandeel beleggingen in ondernemingen waarin is belegd en die betrokken zijn geweest bij schendingen van de UNGC-beginselen of de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen	1.36% (66%)
	11. Gebrek aan processen en nalevingsmechanismen en om toezicht te houden op de naleving van de UNGC-beginselen en de OESO-richtlijnen voor multinationale Ondernemingen	Aandeel beleggingen in ondernemingen waarin wordt belegd zonder beleid om toezicht te houden op de naleving van de UNGC-beginselen of de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen of mechanismen voor de behandeling van klachten om schendingen aan te pakken	21.06% (57%)
	12. Niet-gecorrigeerde loonkloof tussen mannen en vrouwen	Gemiddelde niet-gecorrigeerde loonkloof tussen mannen en vrouwen van ondernemingen waarin wordt belegd	0.39% (4%)

	13. Genderdiversiteit in het bestuur	Gemiddelde verhouding vrouwelijke tot mannelijke bestuursleden in ondernemingen waarin wordt belegd	17.23% (52%)
	14. Blootstelling aan controversiële wapens (antipersoonsmijnen, Cluster Munitie)	Aandeel beleggingen in ondernemingen waarin wordt geïnvesteerd en die betrokken zijn bij de productie of verkoop van controversiële wapens	0% (67%)

Indicatoren die van toepassing zijn op investeringen in overheden en supranationale bedrijven

Ongunstige duurzaamheidsindicator		Metriek	Gevolgen 2023
Milieu	15. Broeikasgas intensiteit	Broeikasgas intensiteit van de landen waarin wordt geïnvesteerd (KtonCO ₂ eq/EURm)	82.26 (23%)
Sociaal	16. Landen waarin is geïnvesteerd en die te maken hebben met sociale schendingen	Aantal landen waarin is belegd die onderworpen zijn aan sociale schendingen (absoluut aantal en relatief aantal gedeeld door alle landen waarin is belegd), zoals bedoeld in internationale verdragen en conventies, beginselen van de Verenigde Naties en, indien van toepassing, nationaal recht	39.00 / 0% (23%)

Indicatoren die van toepassing zijn op beleggingen in vastgoedactiva

Ongunstige duurzaamheidsindicator		Metriek	Gevolgen 2023
Fossiele brandstoffen	17. Blootstelling aan fossiele brandstoffen via vastgoedactiva	Aandeel beleggingen in vastgoedactiva die betrokken zijn bij de winning, opslag, transport of productie van fossiele brandstoffen	-
Energie efficiëntie	18. Blootstelling aan energieinefficiënte vastgoedactiva	Aandeel beleggingen in energie inefficiënt vastgoed	58.99% (66%)

Andere bedrijfsindicatoren voor belangrijke ongunstige effecten

Ongunstige duurzaamheidsindicator		Metriek	Gevolgen 2023
Uitstoot van broeikasgassen	2.4 Beleggen in bedrijven zonder initiatieven voor koolstof emissie-reductie	Aandeel beleggingen in ondernemingen waarin wordt belegd zonder initiatieven voor koolstofemissiereductie die gericht zijn op afstemming op de Overeenkomst van Parijs	34.85% (67%)
Mensenrechten	3.9 Gebrek aan een mensenrechten-beleid	Aandeel beleggingen in bedrijven zonder mensenrechtenbeleid	32.37% (55%)

Andere staatsindicatoren voor belangrijke ongunstige effecten

Ongunstige duurzaamheidsindicator		Metriek	Gevolgen 2023
	Aandeel obligaties dat niet is uitgegeven op grond van Uniewetgeving inzake ecologisch duurzame obligaties	Aandeel obligaties dat niet is uitgegeven op grond van Uniewetgeving inzake ecologisch duurzame obligaties	-
	Gemiddelde inkomensongelijkheidsscore	Gemiddelde inkomensongelijkheidsscore	0.54 (23%)

Gegevens verstrekt door

Vrijwaring: Alle rechten op de door Institutional Shareholder Services Inc. en haar gelieerde ondernemingen (ISS) verstrekte informatie berusten bij ISS en/of haar licentiegevers. ISS geeft geen uitdrukkelijke of impliciete garanties van welke aard dan ook en is niet aansprakelijk voor eventuele fouten, weglatingen of onderbrekingen in of in verband met enige door ISS verstrekte gegevens.

Externe ESG-gegevensleveranciers zijn geselecteerd als gegevensbronnen voor deze openbaarmaking over Principiële Nadelige Effecten. De ESG-gegevensleverancier voor deze dataset is veranderd sinds de laatste rapportageperiode. Voor bepaalde nadelige duurzaamheidsindicatoren is een beperkte hoeveelheid gegevens beschikbaar of helemaal niet beschikbaar (bijvoorbeeld voor ABS-instrumenten). De verhouding van geschatte versus gerapporteerde gegevens zal variëren per elk onderliggend gegevenspunt dat nodig is voor de berekening van die ESG-metriek. Voor bepaalde metrieken stellen externe ESG-gegevensleveranciers verdere informatie beschikbaar over de onderliggende gegevens, waarbij de bron van de gegevens wordt aangegeven: schatting op basis van een eigen model of publicaties door de uitgever. Bovendien kunnen gegevens die uit openbare bronnen zijn verkregen, ook tot op zekere hoogte geschat worden. De hier verstrekte informatie is deels gebaseerd op informatie van derden die niet onafhankelijk is geverifieerd door Aegon Investment Management. Aegon Investment Management heeft de rapporten van de huidige gegevensleverancier over de berekeningsmethodologie, gegevenskwaliteit en -zekerheid beoordeeld. De externe leveranciers bieden de garantie dat alle commercieel redelijke stappen worden ondernomen om naleving van een kwaliteitskader te garanderen. Aegon Investment Management gelooft dat het document op het moment van schrijven nauwkeurig is, maar het kan zonder kennisgeving worden gewijzigd.

Wat waren de grootste beleggingen van dit financiële product?

De lijst bevat de beleggingen die het **grootste aandeel** beleggingen van het financiële product vormen tijdens de referentieperiode, te weten: **2023**

De top 15 participaties is samengesteld op basis van directe participaties in emittenten en onderliggende investeringen van fondsen. Dit waar informatie beschikbaar was. Het percentage wordt berekend op basis van de marktwaarde mid-dirty, die gemiddeld minstens vier referentieperioden gedurende het jaar bestrijkt.

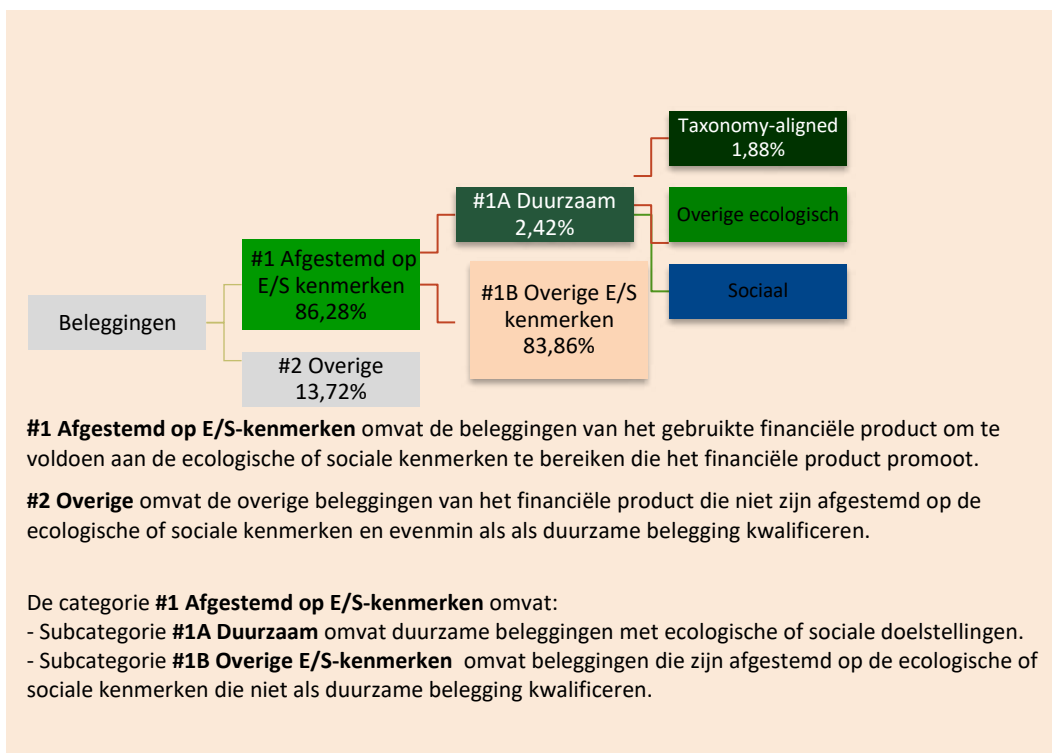
Grootste aandeel beleggingen	Sector	% Activa	Land
AEGON Hypotheken BV	Hypothecaire producten	13.54%	Nederland
Federal Republic of Germany	Overheid	7.64%	Duitsland
ASR Nederland N.V.	Hypothecaire producten	6.91%	Nederland
Morgan Stanley	Cash	1.85%	Luxemburg
FIL Limited	Cash	1.55%	Ierland
BlackRock, Inc.	Cash	1.51%	Ierland
CBRE Europe Logistics Partner	Vastgoed	0.75%	Luxemburg
Stichting Administratiekantoor Vesteda	Vastgoed	0.70%	Nederland
Morgan Stanley Prime Property Fund	Vastgoed	0.64%	Verenigde Staten
Prologis Targeted US Fund	Vastgoed	0.62%	Verenigde Staten
Microsoft Corporation	Informatietechnologie	0.62%	Verenigde Staten
Apple Inc.	Informatietechnologie	0.61%	Verenigde Staten
Prologis European Logistics Fund	Vastgoed	0.58%	Luxemburg
NVIDIA Corporation	Informatietechnologie	0.57%	Verenigde Staten
Alphabet Inc.	Telecommunicatiediensten	0.57%	Verenigde Staten

Wat was het aandeel duurzaamheidsgerelateerde beleggingen?

Hoe zag de activa-allocatie eruit⁴?

De activa-allocatie beschrijft het aandeel beleggingen in bepaalde activa.

⁴ Houd er rekening mee dat het percentage beleggingen dat wordt weergegeven onder '1A duurzaam' lager kan zijn dan de som van de delen die worden weergegeven in 'Taxonomie-uitgelijnd', 'Overig milieu' en 'Sociaal'. Dit komt door de complexiteit bij het identificeren van overlappings tussen beleggingen die volgens Aegon AM's eigen duurzame beleggingsdefinitie als duurzaam worden beschouwd en de beleggingen die door onze externe gegevensleverancier zijn geïdentificeerd als 'Taxonomie-uitgelijnd', wat kan resulteren in mogelijke dubbeltellingen. Bovendien zullen op de EU-taxonomie afgestemde investeringen aansluiten bij de overige E/S-kenmerken (1B), maar worden ze alleen opgenomen in 1A hierboven om dubbeltellingen te voorkomen.

In welke economische sectoren werd belegd?

Sector	Activa%
Hypothecaire producten	22.10%
Overheid	13.03%
Vastgoed	9.74%
Informatietechnologie	7.79%
Financiële diensten	7.48%
Overig	5.98%
Industrie	5.92%
Cyclische goederen	5.32%
Gezondheidszorg	3.83%
Telecommunicatiediensten	3.44%
Niet-cyclische goederen	2.86%
Asset Backed Securities	1.96%
Energie	1.40%
Materialen	0.89%
Nutsbedrijven	0.87%

Het is mogelijk dat de sectortoewijzing niet 100% bedraagt. Er kunnen beleggingen zijn die niet aan een sector kunnen worden toegewezen (bv. contanten, derivaten).

In welke mate waren de duurzame beleggingen met een milieudoelstelling afgestemd op de EU-Taxonomie?

Het percentage duurzame beleggingen conform de EU-Taxonomie is beperkt (2,4%) voor dit product. Het pensioenfonds is tot deze conclusie gekomen door de huidige participaties te beoordelen op basis van daarwerkelijk gerapporteerde data. De externe gegevensverstrekker heeft toegelicht dat de door hem beschikbaar gestelde geschatte gegevens momenteel niet als voldoende gelijkwaardig worden beschouwd volgens de EU-taxonomie. Daarom worden de geschatte gegevens niet meegenomen in de beoordeling.

Om te voldoen aan de EU taxonomie, omvatten de criteria voor **fossiel gas** onder meer emissiebeperkingen en omschakeling op volledig hernieuwbare energie of koolstofarme brandstoffen tegen eind 2035. Voor **kernenergie** omvatten de criteria uitgebreide regels voor veiligheid en afvalbeheer.

Faciliterende activiteiten kunnen direct andere activiteiten inschakelen om een substantiële bijdrage te leveren aan een milieudoelstelling.

Transitionele activiteiten zijn activiteiten waarvoor onder andere nog geen koolstofarme alternatieven beschikbaar zijn en broeikasgasemissie-niveaus overeenkomen met de beste uitvoering.

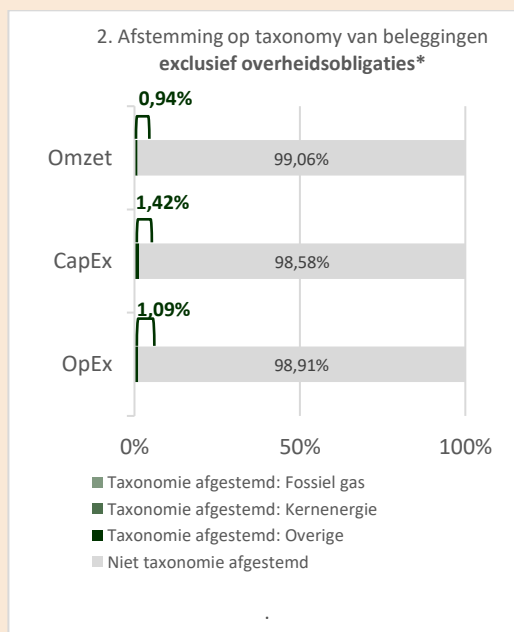
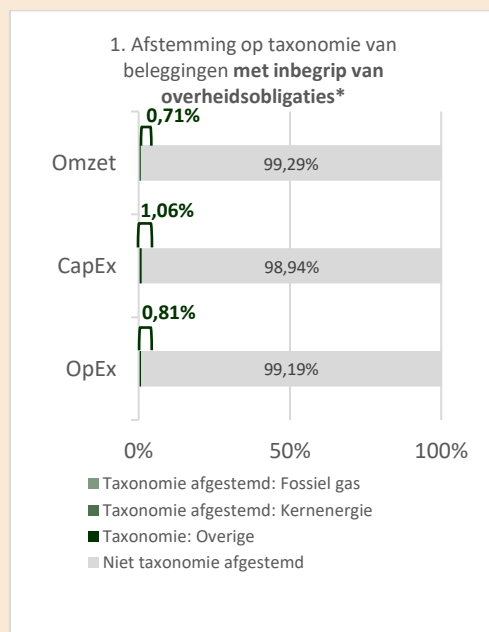
Op de taxonomie afgestemde activiteiten worden uitgedrukt als aandeel van:

- de **omzet** die aangeeft hoe "groen" de ondernemingen waarin is belegd vandaag zijn;
- de **kapitaaluitgaven** (CapEx) die laten zien welke groene beleggingen zijn gedaan door de ondernemingen waarin is belegd die relevant zijn voor een transitie naar een groene economie;
- de **operationele uitgaven** (OpEx) die de groene operationele activiteiten van ondernemingen waarin wordt belegd, weerspiegelen.

● **Heeft het financiële product geïnvesteerd in activiteiten op het gebied van fossiel gas en/of kernenergie in overeenstemming met de EU-taxononomie⁵?**

- Ja: zie details in de grafieken van het kader
- In fossiel gas In kernenergie
- Nee

De onderstaande grafieken tonen in het groen het percentage beleggingen dat was afgestemd op de EU- taxonomie. Aangezien er geen geschikte methode is om te bepalen of overheidsobligaties zijn afgestemd op de taxonomie, toont de eerste grafiek de afstemming op de taxonomie voor alle beleggingen van het financiële product, met inbegrip van overheidsobligaties, terwijl de tweede grafiek de afstemming op de taxonomie toont voor uitsluitende de beleggingen van het financiële product anders dan in overheidsobligaties.*

* Voor deze grafieken omvatten "overheidsobligaties" alle blootstellingen aan overheidsschulden.

⁵ Fossiel gas- en/of nucleair gerelateerde activiteiten voldoen alleen aan de EU-taxononomie als ze bijdragen aan het beperken van klimaatverandering ("klimaatveranderingsmitigatie") en geenernstige afbreuk doen aan de doelstelling van de EU-taxononomie - zie de toelichting in de linkerbalk. De volledige criteria voor economische activiteiten op het gebied van fossiel gas en kernenergie die voldoen aan de EU-taxononomie zijn vastgelegd in Gedelegeerde Verordening (EU) 2022/1214 van de Europese Commissie.

● **Wat was het aandeel beleggingen in transitie- en faciliterende activiteiten?**

Financiële kengetallen	Activiteitstype	Aandeel in investeringen %
Transition	Turnover	0,05%
Enabling	Turnover	0,37%
Transition	CapEx	0,07%
Enabling	CapEx	0,39%
Transition	OpEx	0,05%
Enabling	OpEx	0,43%

● **Hoe verhiel het percentage investeringen dat is afgestemd op de EU-taxonomie zich tot het percentage tijdens eerdere referentieperiodes?**

Niet van toepassing

Wat was het minimumaandeel duurzame beleggingen met een milieudoelstelling die niet waren afgestemd met de EU-taxonomie?

Niet van toepassing

Wat was het minimumaandeel sociaal duurzame beleggingen?

Niet van toepassing

Welke beleggingen zijn opgenomen in "overige"? Waarvoor waren deze bedoeld en waren er ecologische of sociale minimumwaarborgen?

Het pensioenfonds heeft met het oog op een efficiënt portefeuillebeheer belegd in overige beleggingen, bijvoorbeeld private equity, vastgoed, derivaten en liquide middelen. Deze overige beleggingen zijn op een best-effort basis onderworpen aan de generieke milieu- of sociale criteria van het pensioenfonds. Derivaten zijn uitsluitend gebruikt voor efficiënt portefeuillebeheer en voor het beperken van risico's in overeenstemming met de Pensioenwet.

Welke maatregelen zijn er in de referentieperiode getroffen om te voldoen aan de ecologische en/of sociale kenmerken?

Dit financieel product heeft beleggingen in emittenten vermeden waarvan is vastgesteld dat zij aanzienlijke negatieve gevolgen hebben voor de biodiversiteit, het milieu, de mensenrechten en gezondheid. Daarnaast is er een dialoog gevoerd met ondernemingen die gescreend zijn op de door ons vastgestelde criteria om deze ondernemingen te bewegen tot verandering op de geïdentificeerde tekortkomingen. Dit is bereikt door zich te houden aan de uitsluitingenlijst en het engagementbeleid zoals beschreven in het Beleid Maatschappelijk Verantwoord Beleggen.

zijn duurzame beleggingen met een milieudoelstelling die **geen rekening houden met de criteria** voor ecologisch duurzame economische activiteiten in het kader van de Verordening (EU) 2020/852.

Hoe heeft dit financiële product gepresteerd ten opzichte van de referentiebenchmark?

Referentiebenchmarks zijn indices waarmee wordt gemeten of het financiële product voldoet aan de ecologische of sociale kenmerken die dat product promoot.

Er is geen sprake van een referentiebenchmark.

Niet van toepassing

● ***In welk opzicht verschilt de referentiebenchmark en een brede marktindex?***

Niet van toepassing

● ***Hoe heeft dit financiële product gepresteerd ten aanzien van de duurzaamheidsindicatoren voor het bepalen van de afstemming van de referentiebenchmark op de gepromote ecologische en sociale kenmerken?***

Niet van toepassing

● ***Hoe heeft dit financiële product gepresteerd ten opzichte van de referentiebenchmark?***

Niet van toepassing

● ***Hoe heeft dit financiële product gepresteerd ten opzichte van de brede marktindex?***

Niet van toepassing